

**ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ**

МАСТЕР РАД

ТЕМА:

***„ИСЕЉАВАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ЈЕВРЕЈА
У ИЗРАЕЛ 1948/9“***

МЕНТОР:

проф. др Дубравка Стојановић

КАНДИДАТ:

Милан Радовановић

ИС10-2

Београд, октобар 2011.

1. ПРЕДГОВОР

Живот јеврејске заједнице у Југославији, тема је којом се историографија сразмерно мало бавила. Са изузетком периода Другог светског рата, који је својим свеобухватним и надасве трагичним последицама по Јевреје привукао значајнију пажњу историчара, јеврејска заједница Југославије била је предмет тек малобројних, на различите начине тематски ограничених истраживања. Послератна јеврејска заједница Југославије тема је која је тек релативно касно дошла у центар пажње историчара.

Овај рад представља покушај доприноса изучавању живота и активности југословенских Јевреја управо у периоду после Другог светског рата. Јеврејска заједница Југославије посматрана је из перспективе свакако једног од најзначајнијих догађаја у историји јеврејског народа уопште – стварања израелске државе. Последично овоме, Јевреји Европе, под утиском трагедије Холокауста, у исељењу у Израел тражили су прилику за нови почетак. Манифестација ове тежње на нивоу југословенске јеврејске заједнице, у форми првог таласа исељавања југословенских Јевреја у Израел, предмет је овог рада.

У реализацији рада коришћена је највећим делом грађа која се чува у Архиву Јеврејског историјског музеја у Београду. Ова је грађа распоређена по привременим кутијама, од којих су у истраживању коришћене кутије са бројевима 744, 752, 774, 797, 820, 827, 855, 856, 860, 907 и 1342. Поред наведених, јако су се корисним показале кутије *Алије 1948-1952, Спискови исељеника и Југословенски Јевреји у Израелу.*

У Архиву Југославије пронађен је релативно мали број докумената релевантних за обрађивану тему, у фонду Президијума Народне скупштине ФНРЈ. Из објективних разлога непостојања слободног термина за рад са грађом, нису консултовани документи који се чувају у Дипломатском архиву, при Министарству иностраних послова Србије.

Природа је грађе таква да је сама по себи ближе одредила аспекте теме овог рада који су детаљније обрађени. Иако је првобитна замисао била обрада теме иселења југословенских Јевреја у Израел 1948/9. у најширем контексту, са подједнаком пажњом посвећеном спољнополитичким и унутрашњеполитичким факторима који су утицали на реализацију прве алије, понајвише немогућност консултовања грађе Дипломатског архива, окренула нас је другачијем циљу истраживања.

Како је грађа похрањена у Архиву Јеврејског историјског музеја настала искључиво у међусобној комуникацији Савеза (односно Комисије за иселење, Транспортног одбора и других тела формираних при Савезу са циљем реализације иселења) са појединачним јеврејским вероисповедним општинама, као и установама које су биле укључене у организацију и спровођење иселења, базирали смо се управо на детаљнијем истраживању процеса који су се одвијали у неколико месеци за колико је завршена организација прве алије. У прилог оваквој одлуци ишла је и природа малобројних докумената који се тичу теме овог рада, пронађених у Архиву Југославије, који су углавном везани за решавање питања својине иселењика у контексту трајног напуштања Југославије и одрицања од југословенског држављанства.

Нисмо се, иако лишени могућности да консултујемо грађу Дипломатског архива, у потпуности одрекли тежње да тему овог рада, колико нам је прегледана грађа и литература омогућила, сместимо у општији контекст. Из ове тежње изродила се друга перспектива присутна у разматрању узрока и последица првог иселења Јевреја из Југославије, кроз анализу сукоба Југославије и СССР 1948, као релевантног фактора, који је у великој мери утицао на прву алију.

Међу литературом коришћеном за реализацију овог рада, значајем се истиче монографија Младенке Иванковић, *Јевреји у Југославији 1944-1952* (Београд 2009), у којој је проблем иселења југословенских Јевреја у Израел, у периоду после Другог светског рата, први пут целовито обрађен. Драгоцене податке о истом процесу даје и Ари Керкенин у монографији *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments* (Хелсинки 2001).

Најзначајније монографске публикације о јеврејској заједници у Југославији у међуратном и периоду Другог светског рата, коришћене при реализацији овог рада су Небојша Поповић, *Јевреји у Србији 1918-1941* (Београд 1997); Милан Кољанин, *Јевреји и*

антисемитизам у Краљевини Југославији 1918-1941 (Београд 2008) и Јаша Романо, *Јевреји Југославије 1941-1945. Жртве геноцида и учесници НОР* (Београд 1985).

При стављању исељавања југословенских Јевреја у Израел у контекст међународних збивања, јако су се корисним показали резултати истраживања изнети у монографији Драгана Богетића, *Корени југословенског опредељења за несврстаност* (Београд 1990) и радови објављени у зборнику *Југословенско-совјетски сукоб 1948* (Београд 1999).

Југословенска штампа, конкретно „Политика“ и „Борба“ за децембар 1948, иако консултована, у раду је коришћена у минималној мери. Интересовање штампе показано за питање исељења југословенских Јевреја у Израел веома је ограничено, може се чак рећи скоро непостојеће. У питању је последица у датом тренутку још увек недовољно добро дефинисане спољне политике у контексту сукоба са Совјетским савезом. Иако су начела совјетске „реалполитике“, која су налагала слободну миграцију Јевреја из земаља Источне Европе у Палестину још увек доследно спровођена, њихово пропагирање у штампи постало је неприхватљиво. Током писања рада, консултовани су и различити ресурси доступни на интернету.

Посебан изазов при писању рада, представљала је његова формална подела на поглавља. Како су проблеми исељења Јевреја из Југославије 1948/9. међусобно у изузетној мери преплетени и повлаче велики број мањих, мада не и мање значајних, питања, њихово смислено уклапање и комбиновање захтевало је одређене измене у првобитној концепцији приступа проблему. Надамо се да смо у својој намери да осветлимо што већи број аспеката исељења успели, иако смо се у писању рада ограничили на свега неколико главних тема.

2. УВОД

Дуга традиција европског антисемитизма¹ у центар пажње међународне политике дошла је са прогонима Јевреја у царистичкој Русији и другим европским државама, крајем XIX века.² Западна Европа се са антисемитизмом као врло упечатљивим делом свакодневице, морала суочити после такозване „Драјфусове афере“.³ Питање положаја јеврејске заједнице у европским државама, независно од тога колико је изражена или није

¹ Видети Ros Dž.L., *Istorija rasizma u Evropi*, Beograd 2005.

² Иако, у суштини, присутан у свим европским државама, антисемитизам се на најдраматичнији начин манифестовао у Русији, посебно по доласку на власт Александра III, који је остао упамћен као велики поштовалац доктрина аутократије, православља и етноцентризма. Овакви ставови самог цара, омогућили су бујање, између осталог, антисемитске идеологије у народу. У Украјини је 1881. почео низ погрома јеврејског становништва. На састанку Министарства унутрашњих послова, маја 1882, донете су привремене одредбе антисемитског карактера, које су касније постале познате под именом Мајски закони. Таласи погрома настављени су до 1884, док су донети и бројни даљи закони који су ограничавали присуство Јевреја у различитим областима јавног живота. Уследило је протеривање Јевреја из Кијева (1886) и Москве (1891). Политика руског режима довела је до првих великих таласа емиграције Јевреја. Док се највећи део опредељивао да се насели у земљама Западне Европе или САД, одређен број се 1882. преселио у Палестину (у том тренутку у склопу Османског царства). Ово исељење руских Јевреја у Палестину познато је као *Прва алија*, Löwe H.D., *Government Policies and the Tradition of Russian Anti-Semitism 1772-1917*, http://www.uni-heidelberg.de/fakultaeten/philosophie/zegk/sog/loewe_artikel_government.html

³ Драјфусова афера је политички скандал који је Француску потресао у последњој деценији XIX и почетком XX века. Новембра 1894. капетан Алфред Драјфус, артиљеријски официр јеврејског порекла у француској војсци, осуђен је за наводну издају. Због наводног продавања војних тајни Немцима, осуђен је на доживотну добију и прогнан на Ђаволе острво у Француској Гијани. Две године после пресуде појавили су се документи који су говорили да је издају, у ствари, починио Фердинанд Валсин Естерхази. Како би се некако оправдала пресуда Драјфусу, докази су заташкани од стране војске, а фабриковани нови документи, на основу којих је пресуда Драјфусу потврђена. Подаци о начину на који је војска наместила суђење Драјфусу јавности су постали познати, пре свега, захваљујући писму Емила Золе, које је под именом *Оптужујем*, објавила париска штампа 1898. Драјфус је на поновно суђење враћен у Француску 1899, када се француско друштво поделило на оне који су подржавали официра и оне који су сматрали да је крив за дела за која је оптужен. Све су оптужбе одбачене 1906. године, а Драјфус је, у чину мајора, враћен у француску војску, где је служио током целог Првог светског рата, *Alfred Dreyfus*, http://faculty.ucc.edu/eghdamerow/dreyfus_affair.htm

била нетолеранција према Јеврејима у појединачним земљама, било је крајње осетљиво и, крајем XIX века, захтевало да коначно буде разрешено.

Преломни догађај у озваничењу и формализацији јеврејског питања у европским земљама, било је формирање Светске ционистичке организације, у Базелу 1897. године. Њен први председник, Теодор Херцл, истакао је као потребу Јевреја Европе, а самим тим и као главни циљ рада организације, обнављање „националног дома“ у Палестини.⁴ Стварање државе која би окупила европске Јевреја било је у складу и са генералним политичким тежњама друге половине XIX века, којима је доминирала идеја националне еманципације и јединства.⁵

Како се Палестина, за коју су амбиције европских Јевреја биле везане, налазила у склопу Османског царства, стварање јеврејског „националног дома“, у првом периоду, било је само један од многобројних аспеката коначног разрешења Источног питања. Миграцијом јеврејског становништва из европских земаља у Палестину крајем XIX и почетком XX века, створена је јеврејска популација, која ће са почетком Првог светског рата, постати важан политички фактор.⁶

Укључење Турске у рат на страни Немачке, створило је услове у којима се Велика Британија морала активније укључити у политику на Блиском истоку. Одлука британске владе о пружању подршке ционистичком покрету, поред очигледне намере да се дестабилизује Турска, донета је и као покушај изазивања појачане подршке јеврејске заједнице у Сједињеним америчким државама активном укључењу државе у рат.⁷ Модификација британске спољне политике на простору Блиског истока озваничена је документом донетим новембра 1917, који је постао познат под именом Балфурова

⁴ Утемељивачем ционистичке идеологије сматра се Мозес Хес, који је своје учење изнео у делу *Рим и Јерусалим*. Први предводници ционистичког покрета били су челни људи организације Ховеве Цион, Лиленблум и Лео Пинскер (аутор теоријског дела посвећеног ционизму, *Аутоеманципација*). Теодор Херцл творац је „политичког ционизма“, чије је обележје био захтевање политичког јединства и централизације јеврејског народа. Његова књига *Јеврејска држава*, објављена 1896, представља преломан тренутак у савременој историји Јевреја. Сматрао је да су Јевреји посебан народ, који се у европске државе никада неће моћи у потпуности асимилирати, због чега је једино логично решење напуштање дате средине и формирање домовине какву имају и друге нације. Тежња за стварањем националног дома није одмах везана за Палестину, како су постојали предлози да се Јевреји окупе у Аргентини или чак Уганди, Buber M, *On Zion – The History of an Idea*, New York 1973, 123-142.

⁵ Не треба сматрати да је вишевековна веза коју је јеврејски народ одржавао са Палестином исто што и јеврејски национализам. Национализам генерално, па тако и јеврејски, производ је XIX века, док је веза са Палестином интегрални део јеврејске традиције, Hobsbaum E, *Nacije i nacionalizam od 1780; Program, mit, stvarnost*, Beograd 1995, 57.

⁶ Уочи Првог светског рата, у Палестини је живело 85.000, углавном руских, Јевреја, Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, Београд 1997, 71.

⁷ Америчка јеврејска заједница са великом је скепсом посматрала укључење у рат, како је једна од водећих држава савезница била царистичка Русија, отворено антисемитска у својим ставовима. Тек ће абдикација цара 1917. донекле изменити ставове америчких Јевреја, Vadney T.E, *The World since 1945*, London 1998, 125-126.

декларација.⁸ Декларација је предвиђала слободно насељавање јеврејског становништва на територију Палестине. Без обзира на слободну имиграцију Јевреја у Палестину, како су Британци били свесни да ће овај процес изазвати негодовање локалног арапског становништва,⁹ Балфуровом декларацијом није било предвиђено и последично стварање јеврејске државе на истом простору.

Док је, наиме, са једне стране, подршка пружана јеврејској заједници, у тежњи да се дестабилизује Турска, Британија и Француска током рата подржавале су и устанке локалних арапских вођа. Обећањем независности, Британија је на своју страну привукла прваке арапске заједнице. Постепено је повећање броја јеврејских усељеника у Палестину, међутим, изазивало огорченост Арапа.¹⁰

После рата, Лига народа установила је принцип мандата, који је примењен и на територију Блиског истока. Турска држава је, као једна од поражених страна у рату, сведена на малоазијску територију, са минималним поседима у Европи. Бивше турске територије подељене су између Британије (којој су припали Палестина, Трансјорданија и Ирак) и Француске (Сирија и Либан). Арапи су мандат Британаца сматрали издајом обећања независности које су добили.

У међуратном периоду, британска проционистичка политика на Блиском истоку доживела је потпуну промену. На значају је добило одржавање добрих односа са Арапима,¹¹ пре свега због богатих извора нафте који су се налазили под њиховом контролом. Ова је промена у британској спољној политици дошла у најгорем могућем тренутку по саме Јевреје, како се поклопила са доласком нациста на власт у Немачкој и

⁸ У питању је, у ствари, кратка белешка коју је лорд Артур Џејмс Балфур упутио лорду Ротшилду. Балфур обавештава Ротшилда да је влада Велике Британије са симпатијама гледа на циљ успостављања националног дома за Јевреје, на територији Палестине (Ерец Израела). Изричито се наглашава да помоћ коју би Британија пружила Јеврејима у настојању да се населе у Палестини не би смела да на било који начин угрози положај постојећих нејеврејских заједница у Палестини, *The Balfour Declaration*, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace%20Process/Guide%20to%20the%20Peace%20Process/The%20Balfour%20Declaration>. Поред британске, југословенска влада била је прва која је подржала оснивање јеврејске државе у Палестини. Шеф југословенске ратне мисије у САД, Миленко Веснић, послао је, током боравка у Сједињеним америчким државама, писмо др Давиду Албали у коме је изразио подршку Балфуровој декларацији, Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 119.

⁹ У тренутку доношења Балфурове декларације, у Палестини је живело 600.000 Арапа и 85.000 Јевреја, што је локална арапска заједница већ доживљавала као претњу, Roberts J.M, *The Penguin History of the Twentieth Century*, London 1999, 484.

¹⁰ Палестина је један од најрепрезентативнијих примера проблема коегзистенције локалног становништва са досељеницима из Европе, који је обележио целокупан процес деколонизације, Hobsbaum E, *Doba ekstrema, Istorija kratkog dvadesetog veka 1914-1991*, Beograd 2004, 169.

¹¹ Међу Арапима су, непосредно после Првог светског рата, постојале две супротстављене струје. Док је једна била оријентисана према развоју територијалног национализма у новим државама, како се буду окретале остваривању потпуне независности од Велике Британије и Француске, друга је инсистирала на арапском јединству, инсистирајући на томе да су западне земље извршиле постојећу поделу на потпуно вештачки начин, како би што лакше контролисале цело подручје Блиског истока, Mansfield P, *A history of the Middle East*, London 2003, 229.

отвореним спровођењем политике антисемитизма. Озваничење промена у британској спољној политици уследило је 1928, са доношењем такозване Прве Беле књиге.

Превасходни циљ Беле књиге било је умиривање арапских побуна у Палестини, али и спречавање развијања било каквих нереалних амбиција међу локалним Јеврејима. Бела књига је само потврдила став британске владе изражен у Балфуровој декларацији, да стварање домовине за Јевреје не значи и формирање јеврејске државе или, на било који други начин, наметање јеврејства становништву Палестине.¹² Ситуација у Палестини се, међутим, није дала тако лако смирити. Започели су напади Арапа на јеврејско становништво 1929, после чега су уследили први предлози о ограничавању броја јеврејских усељеника на годишњем нивоу. Наставак арапско-јеврејских сукоба у Палестини, навео је Британце да 1939. унилатерално донесу Другу Белу књигу.

Према одредбама Друге Беле књиге, Британија је свог мандата на Палестину била дужна да се одрекне у року од две године, док би права Јевреја била загарантована у међувремену донетим уставом. Током следећих пет година била је предвиђена ограничена динамика усељавања Јевреја у Палестину, док би после истека петогодишњег периода, локалној арапској заједници била препуштена одлука о евентуалном даљем досељавању јеврејског становништва.

Одредбе Друге Беле књиге, ционисте су учиниле огорченима. Неволња да више разматра различита решења у оквирима британског мандата, јеврејска заједница окренула се захтевању суверене државе на територији Палестине. Истовремено, замах је узело деловање различите јеврејских организација терористичког карактера.¹³

Друга Бела књига успела је да спречи веће таласе усељења само током 1940. године. После Другог светског рата, Холокауст је постао једини фактор који је био релевантан за питање даљег насељавања јеврејског становништва у Палестини.¹⁴ Једна од компоненти опште хуманитарне катастрофе која је уследила после рата било је и усељавање преко милион Јевреја у Палестину.¹⁵ Како се Велика Британија непосредно по завршетку Другог светског рата налазила у веома незавидној економској ситуацији, уследило је њено постепено повлачење из мандатних подручја.¹⁶ У Палестини, све је више до изражаја долазио утицај Сједињених америчких држава и Совјетског савеза.

¹² Vadney T.E, *The World since 1945*, 127-128.

¹³ У периоду после доношења Другог Белог папира, активно се радило на експанзији полутајне ционистичке организације Хагана, чије је радикално крило, удружено са Стерн Ганг екстремистима, извршило атентат на лорда Мојна, британског министра у Каиру, новембра 1944, Mansfield P, *A history of the Middle East*, 232-233.

¹⁴ Vestad O.A, *Globalni Hladni rat*, Beograd 2008, 171.

¹⁵ Hobsbaum E, *Doba ekstrema, Istorija kratkog dvadesetog veka 1914-1991*, 45.

¹⁶ Долазак Етлијеве лабуристичке владе на власт у Великој Британији поново је пробудио наде циониста, како су се лабуристи противили доношењу Друге Беле књиге 1939, док су 1944. донели резолуцију којом предлажу да се Арапи постепено исељавају из Палестине, како се Јевреји буду усељавали. Ипак, очајна

Совјетски савез до 1939. није показивао никакво интересовање за подручје Блиског истока. Овај се став Совјета током рата постепено мењао. Како би се извршио притисак на Турску, давана је подршка ционистичком елементу, који се у датој ситуацији показао најактивнијим.¹⁷

Под притиском домаће јеврејске заједнице,¹⁸ Американци су после рата водили доследну проционистичку политику.¹⁹ Палестина се постепено претворила у подручје континуираног сукоба Јевреја и Арапа, који је захтевао свеобухватну интервенцију међународне заједнице.

Фебруара 1947, Британија је питање Палестине предочила Уједињеним нацијама. До краја године, Комисија УН усвојила је одлуку о подели Палестине на јеврејски и арапски део. Одлуку су подржале како Сједињене америчке државе, тако и Совјетски савез. Када су и последње британске трупе напустиле Палестину, 14. маја 1948, Израел је прогласио независност.

У року од двадесет и четири сата, Израел су признали САД и Совјетски савез.²⁰ У подели Палестине међународна заједница видела је начин да се врло непријатан проблем политичке ситуације на Блиском истоку, релативно једноставно разреши. Истовремено, свима је било јасно да овакво решење не може бити ни у ком случају трајног карактера.

По проглашењу независности Израела, околне арапске државе (Египат, Трансјорданија, Сирија, Либан и Ирак) интервенисале су, у тежњи да заузму територије које су одлуком УН додељене Јеврејима. Једини је резултат овог рата, међутим, било проширење Израела на територију много већу од оне предвиђене резолуцијом Уједињених нација. Арапске државе су одбијале да прихвате овакву ситуацију, те је Израел трајно остао окружен непријатељски настројеним земљама, а Блиски исток подручје растрзано ратом.

економска ситуација у којој се земља налазила, као и одлука да се призна независност Индије (1947), знатно је подрила међународни положај Велике Британије, Mansfield P, *A history of the Middle East*, 233.

¹⁷ Roberts J.M, *The Penguin History of the Twentieth Century*, 485.

¹⁸ После заокрета у америчкој спољној политици због последица Холокауста, сваки је амерички председник, водећи рачуна о гласовима јеврејске популација на домаћим изборима, малтене обавезно заузимао проционистичку позицију, Roberts J.M, *The Penguin History of the Twentieth Century*, 485-486.

¹⁹ Посебно је значајан био став јеврејске заједнице у САД, која је стварање израелске државе у Палестини сматрала много бољим решењем од даљег насељавања јеврејских избеглица у Сједињеним америчким државама, Vadney T.E, *The World since 1945*, 128-129. Не би требало занемарити ни стратешке (ваздухопловне базе) и економске (нафта) интересе САД на подручју Блиског истока, у контексту Хладног рата, Гедис Џ.Л, *Хладни рат – Ми данас знамо*, 229.

²⁰ Американци су, признајући Израел, само доследно спроводили своју проционистичку политику. Постојала је и нада да ће интеграција државе изграђене на европским узорима у политичку сцену Блиског истока на неки начин помоћи пацификацији региона и популаризацији начела демократије, Vestad O.A, *Globalni Hladni rat*, 171. Совјети су у стварању израелске државе видели потенцијалну стратешку предност. У нади да ће формирање израелске државе подгрејати арапски национализам, очекивало се да ће ционистички левичари, у случају напада суседа, подршку потражити од Совјетског савеза. Истовремено је подршка Израелу представљала покушај Совјета да пажњу јавности одврати од пораста антисемитизма у СССР, Гедис Џ.Л, *Хладни рат – Ми данас знамо*, 234-235.

Насељавање јеврејског становништва на територију која је 1918. године уједињена у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, пратило је развој како спољне, тако унутрашње политике Османског и Хабзбуршког царства. После протеривања сефардских²¹ Јевреја из Шпаније (1492), Порта је дозволила њихово насељавање на читавој територији царства.²² Ашкенаска²³ заједница у Хабзбуршком царству уживала је исте привилегије. Систематско насељавање Јевреја у српским варошима уследило је, међутим, тек после периода устанака, 1815. године. Јеврејска заједница на територији Кнежевине Србије била је скоро искључиво сефардска.

Читав је XIX век обележен био борбом српских Јевреја за стицање грађанске равноправности. Озваничење положаја јеврејске заједнице, као по свим основима равноправне другима, уследило је са стицањем независности Кнежевине Србије, одредбама Берлинског мировног уговора (1878).²⁴ Законско регулисање положаја јеврејске заједнице у Србији, међутим, није значило и нестанак у народу дубоко укореваних предрасуда. Интеграција Јевреја, делимично због затворености саме заједнице, а делимично због неповерљивости околине, у Србији се одвијала јако споро. Суштину проблема изолације јеврејске заједнице представљала је институција јалије,²⁵ која се одржавала до почетка XX века.²⁶ Тек са равноправним ангажовањем Јевреја у Балканским,

²¹ У ужем смислу, термин сефардски (изведено од речи Sefarad, која на хебрејском значи Шпанија), означава потомке групе Јевреја пореклом са Пиринејског полуострва, која је протерана крајем XV века. Са верске тачке гледишта, у питању су сви Јевреји који користе сефардски образац службе и поштују традицију јеврејске заједнице са Пиринејског полуострва. У Израелу се понекада сефардом назива сваки Јеврејин који није ашкенаског порекла, Weiner R, Sephardim, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/Sephardim.html>

²² Порта је од јеврејске заједнице очекивала допринос на пољу трговине, производње барута и оружја, као и у различитим занатима, те је систематско насељавање Јевреја у Османском царству углавном вршено у близини великих градских и трговинских центара. Интензивно насељавање на Балкан почиње после пада Београда 1521. године, Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 12.

²³ Ашкенази су потомци Јевреја у средњем веку насељених дуж Рајне, на северу Француске (Алзас) и западу Немачке (Рајнска област). Ашкеназ на хебрејском је назив управо за ову област и, касније, за Немачку. Временом су сви Јевреји из Западне и Централне Европе почели да се називају Ашкеназима, како су главни центри јеврејске заједнице налазили у Немачкој. Између XI и XIX века, ашкенаска јеврејска заједница проширила се на исток Европе, Schoenberg S, *Ashkenazim*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/Ashkenazim.html>

²⁴ Првим кораком у коначном признавању грађанске равноправности Јевреја у Србији сматра се 35. тачка Устава из 1969. којом је Јеврејима дозвољено регрутовање у српску војску, Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 19.

²⁵ Јалија је представљала издвојени део насеља, који је настањивало искључиво јеврејске становништво. Међу богатијим припадницима јеврејске заједнице, већ у другој половини XIX века изражена је била тежња за напуштањем јалија и интеграцијом у грађанство, док су сиромашније породице остале најконзервативније када је у питању очување овог урбаног облика јеврејске заједнице.

²⁶ Заслуга за укидање граница које су јалију издвајале из грађанства, понајвише припада јеврејским радницима окупљеним око клуба *Заједница*, који је издавао истоимени часопис (Бенко Давичо, Соломон Алкалај, Шемаја Демајо), Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 22. Богатији Јевреји почели су Јалију да

односно Првом светском рату, почела се губити стереотипна представа о јеврејској заједници као изолованој и незаинтересованој за добробит земље чији су поданици, те заједници која није верна никоме, осим себи самој.²⁷

Стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца знатно је изменило структуру јеврејске заједнице у држави. Док су Јевреји Србије углавном били сефарди, Јевреји са територија које су са Србијом уједињене 1918. били су претежно ашкенази и, делом, ортодоксни.²⁸ Већинска јеврејска заједница Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била је ашкенаска.

Основна организациона јединица јеврејске заједнице у Краљевини Југославији била је јеврејска општина. Први пут је после уједињења формирана и надопштинска јеврејска организација. Савез јеврејских вероисповедних општина Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца створен је на Оснивачком Конгресу у Осијеку, 1. јула 1919.²⁹ За седиште Савеза одређен је Београд. Главни органи Савеза били су Главни одбор са Централном управом и Скупштина Савеза.³⁰ Ортодоксна јеврејска верска заједница створила је, 1924. године, засебно Удружење ортодоксних јеврејских вероисповедних општина Краљевине СХС, потпуно независно од Савеза.³¹

Антисемитизам, иако ни приближно тако драстичан као у Западној и Источној Европи, присутан је био и у Краљевини Југославији.³² Како би се истоме на организован начин могли супротставити, југословенски Јевреји окренули су се ционистичком покрету. Главно упориште ционизма у Југославији било је међу ашкенаским становништвом, те је за седиште Савеза циониста Краљевине СХС, основаног 1919, одабран Загреб.³³

напуштају после 1870. године, да би овај феномен масовнији карактер добио са признавањем равноправности јеврејског становништва 1878, Frajdenrajh H.P, *Jevreji Beograda između ratova*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 365-371.

²⁷ Како наводи Х.П. Фрајденрајх, после Балканских и Првог светског рата, Срби су Јевреје почели сматрати домаћим становништвом и родољубима, Frajdenrajh H.P, *Jevreji Beograda između ratova*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 365-371. Детаљније о учешћу Јевреја у Балканским и Првом светском рату и промени у положају јеврејске заједнице у Србији која је услед тога наступила, видети Милошевић М, *Јевреји за слободу Србије 1912-1918*, Београд 1995.

²⁸ Ортодоксни Јевреји представљају нејединствену заједницу у оквиру светске јеврејске популације. Заједничко за ортодоксне Јевреје је дословно поштовање одредаба Торе, коју сматрају божијом речи, насталом без икаквог људског утицаја. Једна су од најконзервативнијих фракција јеврејске заједнице уопште, *Orthodox Judaism*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/Orthodox.html>

²⁹ Министарство вера Краљевине СХС постојање Савеза верификовало је 1921.

³⁰ Управе општина одређивале су изасланике за Скупштину Савеза. Свака је управа, на нивоу своје општине представљала извршни орган Централне управе, док је Главни одбор управљао свим пословима Савеза. Скупштина Савеза (Конгрес) одржавана је сваке три године, Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 46.

³¹ Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 63.

³² Антисемитизам у Краљевини Југославији, бар до успона нацизма у Западној Европи, био је искључиво заснован на предрасудама о непоштовању суверенитета државе и претпоставци да Јевреји економски експлоатишу остале етничке заједнице, пре свега Србе и Хрвате, Goldstein I, *The Jews of Yugoslavia 1918-1941, Antisemitism and the Struggle for Equality*, http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/02_goldstein.pdf

³³ Поповић Н, *Јевреји у Србији 1918-1941*, 74.

Са доласком нациста на власт у Немачкој (1933), антисемитски елементи у Краљевини Југославији пронашли су институционални узор.³⁴ Краљевина Југославија, притиснута присуством снажног суседа на граници, попустила је и сама пред налетом западноевропског антисемитизма међуратног периода, доносећи октобра 1940. две антисемитске уредбе. Такозвани *Numerus clausus* ограничио је могућност школовања припадника јеврејске заједнице.³⁵ Другом је уредбом Јеврејима забрањено да тргују намирницама, чиме се желела уништити њихова економска моћ. Иако је југословенска влада у датом тренутку била спремна да се даље прилагођава антисемитској политици Немачке, до почетка Априлског рата, више ниједна слична одлука није донета.³⁶

Априлски рат и дебелиација Југославије означили су почетак спровођења унутрашње политике сила окупатора на територијама које су контролисале. Поред Немачке, делове територије Краљевине Југославије контролисале су Италија, Бугарска и Мађарска. „Коначно решење“ спровођено је доследно на свим окупираним територијама.³⁷ Првобитно уведен низ рестриктивних мера,³⁸ претворио се у систематско уништавање Јевреја. Физичка ликвидација Јевреја, започета у јулу 1941, завршена је до маја 1942. Систематско уништавање Јевреја вршено је у логорима Топовске шупе (Београд), Бањица (Београд), Јеврејски логор (Шабац), Црвени крст (Ниш) и Сајмиште (Земун).³⁹ Током рата, живот је изгубило приближно 80% југословенских Јевреја.⁴⁰ Преостали Јевреји рат су преживели на различите начине, углавном кријући се под лажним именом на окупираним територијама или узимајући учешћа у народноослободилачком покрету.⁴¹

³⁴ О „еволуцији“ југословенског антисемитизма у међуратном периоду видети Кољанин М, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији (1918-1941)*, Београд 2008, 177-225.

³⁵ Процентуална заступљеност Јевреја у систему школовања Краљевине Југославије кретала се око 3%, док заступљеност Јевреја у укупној популацији није прелазила 0.5%. *Numerus Clausus* налагао је да Јевреји у систему школовања морају бити заступљени у истој размери у којој су заступљени у укупној популацији. На овај начин је у појединим образовним институцијама број јеврејских ученика који је могао бити примљен по генерацији сведен на само једног, *Jevreji Jugoslavije 1918-1953*, http://www.benevolencija.eu.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,162/Itemid,41/

³⁶ Кољанин М, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији (1918-1941)*, 428-436.

³⁷ Изузетак представљају територије под контролом Италије, где су спровођене репресивне мере, како наводи Ј. Романо, „економског и психичког карактера“, до капитулације 1943. У каснијем периоду, Италија је чак спасила 3.500 јеврејских избеглица од одвођења у логоре од стране усташког режима, Romano J, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945, Žrtve genocida i učesnici NOR*, Beograd 1980, 154-155.

³⁸ Како наводи В. Маношек, рестриктивне мере које су уведене после дебелиације Југославије поштовале су, у Немачкој и Аустрији утврђен редослед „регистрација, обележавање, пљачка, изгон“, Маношек В, *Holokaust u Srbiji, Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942*, Beograd 2007, 42.

³⁹ Brauning K, *Konačno rešenje u Srbiji – Judenlager na Sajmištu – studija slučaja*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 407-428.

⁴⁰ Vajs A, *Jevreji u novoj Jugoslaviji*, Jevrejski almanah 1954, 125-144.

⁴¹ У народноослободилачком покрету, током Другог светског рата, учествовало је око 4.500 југословенских Јевреја, од чега је било око 3.000 бораца у партизанским формацијама и око 1.500 илегалних активиста других врста, Romano J, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945, Žrtve genocida i učesnici NOR*, Beograd 1980, 154-155.

Два дана после ослобођења Београда (22. октобра 1944), поново је са радом почео Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије.⁴² Савез је као легални представник јеврејског становништва Југославије признат децембра 1944.⁴³ У тренутку обнављања рада Савеза, на територији Југославије налазило се свега око 1.200 Јевреја. Са реализацијом процеса организоване репатријације преживелих депортираца у логоре, као и повратком појединаца који су се скривали током рата, овај број је током 1946. порастао на преко дванаест хиљада.⁴⁴

Савез је, после рата, реконструисан на бази закона који је о положају јеврејске заједнице донет у Краљевини Југославији. Према одредбама овог закона, Савез је третиран као верска организација.⁴⁵ Политика Савеза је, међутим, била знатно ближа новим југословенским властима. Челници Савеза су временом почели да инсистирају на националном карактеру саме организације, не би ли поспешили процес интеграције јеврејске заједнице у идеолошке оквире нове Југославије.

Озваничење нове политике прилагођавања, те промене положаја и карактера послератне јеврејске заједнице, уследило је на Шестој конференцији јеврејских вероисповедних општина Југославије, 1952. године, када је из званичног назива Савеза избачена реч „вероисповедни“.⁴⁶ Став комунистичких власти Југославије према верским заједницама и организацијама, у контексту јеврејске заједнице, можда се најбоље огледа у онемогућавању обнављања Савеза циониста Југославије.⁴⁷

У периоду до 1950, положај јеврејске заједнице у Југославији олакшавале су донације Светског јеврејског конгреса. Средства која је Светски јеврејски конгрес улагао у Југославију после рата, распоређивао је Аутономни одбор за помоћ, као орган Светског јеврејског конгреса при Савезу.

Жеља за иселењем у Палестину међу југословенским, као и европским, Јеврејима који су преживели Холокауст постојала је и пре него што је проглашена независност

⁴² Mevorah A.M, *O radu saveza jevrejskih opština prvih dana po oslobođenju Beograda*, Jevrejski almanah 1955/6, 123-126.

⁴³ *Jevreji Jugoslavije 1918-1953*,

http://www.benevolencija.eu.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,162/Itemid,41/

⁴⁴ Према резултатима првог послератног пописа, извршеног 1948, у Југославији је било 6.853 лица јеврејске вероисповести, али се као релевантан узима податак о броју чланова јеврејских општина, који је износио 11.934. Карактеристично је било изјашњавање као „Србин-Јеврејин“, Perić M, Stanić S, *Jevreji Beograda u popisima stanovništva XIX i XX veka*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 277-309.

⁴⁵ Положај свих верских заједница у послератној Југославији био је дефинисан одредбама Устава из 1946.

⁴⁶ Radić R, *Verom protiv vere*, Beograd 1995, 85.

⁴⁷ Јеврејима Југославије било је забрањено и одржавање било каквог контакта са Светском ционистичком организацијом, Jevreji Jugoslavije 1918-1953, http://www.benevolencija.eu.org/component/option,com_docman/task,doc_view/gid,162/Itemid,41/

Израела. У периоду од 1934. до 1948. спровођене су такозване алије бет,⁴⁸ мимо воље британских мандатних власти.⁴⁹ У њиховој организацији, Југославија је одиграла изузетно важну улогу, као транзитна територија за Јевреје из Немачке, Мађарске, Румуније, Чехословачке и мањим делом из Пољске. Међутим, колико год да су југословенске власти предусретљиве биле када је у питању био транзит Јевреја Централне и Источне Европе преко територије Југославије, својим грађанима су изричито забрањивале да се прикључе овим транспортима. Ова је забрана за циљ имала очување добрих односа са Великом Британијом. Свега неколико десетина југословенских Јевреја успело је да се у склопу бет алија исели у Палестину.⁵⁰

Проглашење и међународно признање Израела, означило је почетак слободног усељавања јеврејског становништва у Палестину. Званична Југославија је после маја 1948. приступила организованом исељавању „домаћих“ Јевреја у Палестину.

*

Исељавање југословенских Јевреја из Југославије у послератном периоду дефинисано је било југословенско-совјетским, те односима Југославије са земљама Западне Европе и САД.

„Реалполитика“ Совјетског савеза, представљала је основу за дефинисање југословенске политике спрам питања исељавања Јевреја у Израел, мада је Југославија у јавности исту потенцирала као израз поштовања основних људских права својих грађана.⁵¹ Проглашење независности Израела и укидање ограничења броја Јевреја који су се на годишњем нивоу могли уселити у Палестину, временски се поклопило са променом југословенско-совјетских односа, што је дало специфичну димензију положају југословенских Јевреја у процесу исељења.

Већ током Другог светског рата, Комунистичка партија Југославије, сходно томе и покрет отпора који је организовала нашао се у јединственом положају. У сукобу са четничким покретом отпора, партизани су се морали легитимисати пред западним

⁴⁸ *Aliyah bet* (Алија бет), илегално усељавање у Палестину (хебрејски). У контексту послератних миграција јеврејског становништва, термин се односи на усељавање Јевреја у Палестину у организованој форми, без дозволе британских мандатних власти, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 299.

⁴⁹ О помоћи југословенских власти јеврејским избеглицама из Западне Европе у међуратном периоду, а посебно по доласку нациста на власт у Немачкој, видети Кољанин М, *Jevreji u антисемитизам у Краљевини Југославији*, 470-480.

⁵⁰ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 309.

⁵¹ Јосип Броз је, приликом пријема Фредерика Вајта, представника Међународног јеврејског конгреса за Југославију, изјавио: „...наша влада се није колебала ни једног тренутка, да нашим Јеврејима омогући слободан избор, да ли желе да живе у нашој земљи као пуноправни грађани или желе драговољно да оду у Израел, јер сматрамо да и Јевреји имају право на своју државу.“, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 312.

савезницима, одржавајући истовремено активну везу са идеолошком матрицом Совјетског савеза.⁵²

Интензивна сарадња између Комунистичке партије Југославије и Совјетске комунистичке партије (бољшевика) настављена је после рата.⁵³ Схватање које је Комунистичка партија Југославије имала о сопственој делатности током Другог светског рата, међутим, није одговарало виђењу које је Совјетски савез имао о устројству послератне Европе. Носилац аутентичне револуције, каквим је себе сматрала Комунистичка партија Југославије, није био прихватљив у централизованом систему сателитских држава какве је у Источној Европи створио Совјетски савез.⁵⁴ Истовремено, посебно у контексту различитих међународних околности, односи Југославије са државама Западне Европе били су врло затегнути.

Септембра 1947. године, у Шкљарској Поремби (Пољска), основан је Информбиро, као организација која је требало да помогне чвршћу интеграцију комунистичких земаља, насупрот све приметнијој координацији делатности западних земаља. Иницијатива за стварање овог тела потекла је од Совјетске комунистичке партије (бољшевика), односно директно од Стаљина. На састанку у Пољској, представник Совјетског савеза, Алексеј Александрович Жданов, оптужио је представнике Комунистичке партије Југославије за идеолошко застрањивање приликом формирања прве послератне југословенске владе. Уследио је низ саопштења комунистичких партија Југославије и Совјетског савеза, које су, после заседања Информбироа у Букурешту (20. до 22. јуна 1948), довеле до разилажења Комунистичке партије Југославије и осталих комунистичких партија земаља источног блока.⁵⁵

Специфична ситуација у којој се Југославија нашла 1948. године, захтевала је модификацију постулата на којима је заснивана како унутрашње, тако и спољнополитичка активност. Дипломатска активност Југославије, међутим, до краја 1948, није могла најјасније бити дефинисана, како размере и последице сукоба са Совјетским савезом

⁵² Vogetić D, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 82-89.

⁵³ Комунистичка партија Југославија је до 1943. била секција Коминтерне и своје чланство васпитавала да у Совјетском савезу гледа отаџбину комунизма и „једино социјалистичко острво на свету“. Овакав је став био утемељен на идеологији пролетерског интернационализма, која је прокламовала императив одбране Совјетског Савеза као светиње, Петрановић Б, *Југославија на размеђу (1945-1950)*, Подгорица 1998, 451.

⁵⁴ Како наводи Д. Богетић, аутентична револуција која је од 1941. до 1945. спроведена у Југославији не само да није била адекватна коминтерновском моделу, већ је била у отвореном сукобу са истим, иако представници КПЈ можда тога, у првом периоду, нису били ни сами свесни, Vogetić D, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 67.

⁵⁵ Видети Petranović B, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Beograd 1980, 467-483.

никоме још увек нису биле јасне. Циљ је било поновно успостављање добрих односа са СССР, али, пре свега, очување националне независности.⁵⁶

*

Организација масовног исељења Јевреја из Југославије захтевала је стварање одговарајуће административне структуре при Савезу која би емиграцију тих размера могла реализовати. При Извршном одбору Савеза створена је Комисија за исељење у државу Израел. При свим већим јеврејским вероисповедним општинама, које су овом приликом добиле статус регионалних центара, створени су транспортни одбори, комисије и штабови за организацију и спровођење исељавања, чија је дужност била пружање помоћи и упутстава у вези начина припреме за исељење и сарадње исељеника са народним властима.

Радам транспортних одбора руководио је Савез вероисповедних комисија Југославије из Београда. Извршни одбор Савеза формирао је Главни путни штаб који је радио на координацији свих активности регионалних и општинских штабова.⁵⁷

Ентузијазам југословенских Јевреја поводом могућности да се иселе у Палестину био је изузетан. Разлози којима су том приликом југословенски Јевреји били вођени, били су, међутим, далеко комплекснији од доминантних ционистичких назора.

⁵⁶ Спољна политика Југославије после Другог светског рата генерално се може поделити на два периода, трагања за новим спољнополитичким концептом (до краја 1949) и елаборације концепта несврстаности (1949-1953), Bogetić D, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 114-115.

⁵⁷ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 315-316.

3. РАЗЛОЗИ ЗА ИСЕЉЕЊЕ

Основни мотив који је водио јеврејске исељенике из европских земаља у Палестину, у периоду од 1945. до 1948, а посебно са оснивањем израелске државе, био је јасно ционистички.⁵⁸ Као додатан подстицај за миграцију, деловало је уверење ционистичког руководства новоформиране израелске државе да је јеврејско питање у свету могуће решити једино усељавањем већине Јевреја у Израел.⁵⁹ Тумачећи мотивацију исељеника из Југославије, двадесет година после прве алије, руководство Савеза јеврејских општина констатовало је да су „сви они кренули на пут да би се населили у земљи за коју су их везивале две хиљаде година неиспуњених чежњи“.⁶⁰ Дубока посвећеност ционистичкој идеологији, која је навела Јевреје Европе да се у великом броју упуте у Палестину, на исти је начин деловала и на Јевреје Југославије.

Ционизам, међутим, са становишта комунистичких власти Југославије, био је неприхватљив као легитиман разлог за било какво организовано деловање.⁶¹ Наиме, због

⁵⁸ Како наводи Ш.Етингер, јеврејски народ је генерацијама остао веран својој отаџбини у Палестини, не престајући да се нада повратку и обнови политичке независности. Ова је идеја преношена из генерације у генерацију, да би коначно била реализована са проглашењем независности Израела, Etinger Š, *Istorija jevrejskog naroda*, Beograd 1996, 497.

⁵⁹ Šobajić V, *Jevrejstvo i Izrael*, Skopje 1982, 296-300.

⁶⁰ *Spomenica Saveza jevrejskih opština Jugoslavije (1919-1969)*, Beograd 1969, 144.

⁶¹ Комунистичка партија Југославије поштовала је марксистичко схватање религије као приватне ствари сваког појединца, која није смела утицати на креирање друштвених, политичких и економских односа у држави. Религија је, као облик метафизике, обесправљена у контексту утемељења друштва. Основу дијалектичког материјализма представља схватање да је свет једина реалност, те да нема света изнад или испод природе, нема бога, ни апсолутног духа. Једини апсолут је постојећи свет, односно природа, те религија у систему вредности марксизма-лењинизма представља само облик псеудонауке, који помаже спречавање револта експлоатисаних и обесправљених и у том смислу је оружје у рукама експлоататора. У

специфичности комунистичке идеологије, у комуникацији са државним органима, југословенски Јевреји најчешће су као пресудну за доношење одлуке о исељењу, наводили жељу да допринесу развоју „нове домовине“. Одлука о емиграцији у Израел на овај је начин индивидуализована и лишена идеолошки неподобног елемента свести верске заједнице.

Управо у томе да је систематски прећуткиван, како сматра Младенка Иванковић, на најочигледнији начин долази до изражаја чињеница да се у суштини жеље југословенских Јевреја за исељењем налазио ционистички мотив.⁶² Из перспективе нове власти у Југославији, било какво деловање засновано на религозним осећањима било је неприхватљиво. Више је него очигледно, међутим, било да су једини аргументи са којима су исељеници могли иступити пред власти била управо верска осећања. Компромис је пронађен у инсистирању на помагању Израела у послератном развоју, што се показало формулацијом довољно добром да задовољи како потребе државних институција и идеологије, тако и самих исељеника.

На нивоу појединца, међутим, само ционизам као објашњење за доношење одлуке о напуштању југословенске државе по завршетку Другог светског рата и проглашења независности Израела, не може се сматрати довољно свеобухватним.⁶³ Сплет околности у коме се одигравао процес емиграције био је далеко комплекснији и на одлуку исељеника утицао је у мери која се може сматрати подједнако важном као и сама традиција ционистичких идеја. Пре свега, идеолошки контекст на темељима кога је створена нова комунистичка власт у Југославији, морао је чинити да се јеврејско становништво по неколико основа осећа непожељним.

Највећи део јеврејске популације Југославије припадао је слоју који је комунистичка власт окарактерисала као „грађански“ и, као такав, непожељан у новом југословенском друштвеном систему.⁶⁴ Земља у процесу обнове захтевала је радну снагу, те су, у тој ситуацији, као непотребни били обележени сви профили интелектуалаца и високо образованих људи, који су се бавили непроизводним занимањима.⁶⁵ Највећим делом припадници управо ове групе, многи Јевреји једноставно нису за себе могли да пронађу

моделу друштва чијем су се изграђивању после рата посветили и југословенски комунисти, религија је сматрана сувишном, Radić R, *Verom protiv vere*, 85-86.

⁶² Како наводи М. Иванковић, нуђење оваквог објашњења за исељење скоро је исто као и признање да су разлози за исељење у потпуности ционистичке природе, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 311.

⁶³ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 308. Иако ауторка конкретно мотиве појединаца разматра у контексту алија бет, може се сматрати да је оваквих случајева било и током организованог исељавања које је уследило.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ У тежњи да овај проблем у одређеној мери реши, Аутономни одбор за помоћ на себе је преузео дужност преквалификације преосталих југословенских Јевреја, како би могли одговорити постојећим захтевима за запошљавање. Овај програм одобрили су и југословенски званичници, пре свих Моше Пијаде, Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 57.

одговарајуће место у друштвено-политичким околностима, које су их после рата сачекале у Југославији.

Мимо класне неподобности, сама чињеница да је јеврејска заједница себе доживљавала као пре свега верску, представљала је проблем у идеолошком систему на коме је била утемељена Комунистичка партија Југославије, а на коме је тежила и да утемељи државу током послератног преуређења. Како Јевреји у датом тренутку још увек нису били државотворна нација, темељ њиховог идентитета чинила је религија. Приморана да се одрекне верских осећања у контексту комунистичког државног уређења, јеврејска заједница морала се осећати донекле лишеном идентитета. У контексту Југославије, међутим, и овај је проблем добио на комплексности.

Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије, суочен са огромним губицима које је јеврејска заједница претрпела током рата, као и са потребом да задржи положај централне инстанце југословенског Јеврејства, оријентисао се према политици прилагођавања. Најпре индиректно, а затим и отворено, Савез је прихватио нови курс којим се кретало југословенско друштво, одбацујући утемељење своје делатности на религиозној компоненти. У комуникацији са државним институцијама и службеницима током решавања свих послератних проблема, Савез је интензивно инсистирао на световној димензији своје делатности, поштујући схватање власти о вери као нечему што не утиче на свакодневни живот колектива, већ само појединца. Са стране комунистичких власти, сарадња са Савезом омогућавала је спровођење политике централизације државних инстанци и у оквирима јеврејске заједнице.

Иако се јеврејско руководство релативно брзо прилагодило новонасталим околностима, сама јеврејска заједница била је далеко од једногласног прихватања конформизма који је показао Савез. Овога је и само руководство Савеза јеврејских вероисповедних општина било свесно. Чланови југословенске јеврејске заједнице који су остали конзервативни по питању очувања доминантне верске компонентне њеног деловања, упозорени су од стране Савеза да би пожељно било да се нађу међу иселјеницима за Израел, како би се друштвена клима нове Југославије за њих могла показати посебно неповољном.⁶⁶ Струја у оквиру југословенског јеврејства окарактерисана као конзервативна, обухватала је, пре свега, ортодоксну јеврејску заједницу у Југославији.

Као конзервативна струја у оквирима саме јеврејске заједнице, ортодоксна заједница је стално била незадовољна ониме што је сматрано занемаривањем верских потреба Јевреја Југославије. У комуникацији са Светским јеврејским конгресом, ортодоксна

⁶⁶ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 309.

јеврејска заједница захтевала је стављање Јевреја Југославије под директну контролу представника међународног јеврејства.⁶⁷ У овој мери ангажована на плану очувања верског идентитета јеврејске заједнице у Југославији, група ортодоксних Јевреја једноставно није могла, а ни желела, за себе да пронађе место у новој југословенској држави.⁶⁸

Ортодоксна јеврејска заједница непожељна је била како из перспективе нових југословенских власти, тако и из перспективе самог Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије. Југословенске власти тежиле су да се ослободе још једног непожељног елемента, за који је оцењено да се не може уклопити у напредно југословенско друштво.⁶⁹ Ортодоксни Јевреји су представљали колико идеолошку, толико и практичну препреку реализацији трансформације друштва онако како су је замислиле комунистичке власти послератне Југославије. Како је ортодоксна јеврејска заједница била посвећена независном деловању и од Савеза, а посебно од државних институција, централизација јеврејске заједнице, по угледу на централизацију партије и државе није се могла спровести. Решење се само наметало.⁷⁰

Савез је тежио да уклони најочигледнију препреку претварању јеврејске заједнице Југославије у друштвено прихватљиву целину. Са друге стране, у питању је била јединствена прилика да се југословенско Јеврејство реши елемента који је, у оквирима саме заједнице, оцењен као пасиван и незаинтересован за њен бољитак.

Ортодоксна заједница, иако је себе доживљавала и дефинисала као независну, била је финансијски повезана са Савезом јеврејских вероисповедних општина Југославије.⁷¹ Обе јеврејске заједнице примале су после рата помоћ од Светског јеврејског конгреса, преко Аутономног одбора за помоћ. Са Светским јеврејским конгресом, међутим, званично је комуницирао искључиво Савез. Ортодоксна заједница је, у суштини, финансијску помоћ добијала посредно, путем прерасподеле средстава које је Светски јеврејски конгрес додељивао Савезу.⁷²

⁶⁷ Ортодоксна јеврејска заједница ангажовањем Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије на очувању верског и културног идентитета југословенских Јевреја била је незадовољна и током међуратног периода, те је сукоб између Савеза и Удружења ортодоксних јеврејских вероисповедних општина Краљевине СХС био сталан, Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 46.

⁶⁸ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 308.

⁶⁹ Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 48.

⁷⁰ Како наводи М. Иванковић, исељавање је представљало најелегантнији начин да се држава ослободи свих оних појединаца из јеврејске заједнице који се нису уклапали у нову друштвену стварност. О истом трошку су спречени и евентуални сукоби међу Јеврејима који су желели да се уклопе у ново друштво и оних који то нису, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 353-355.

⁷¹ Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 46-47.

⁷² Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 50.

Оваквом међузависношћу две јеврејске заједнице у Југославији, као и својом посредничком улогом у датој ситуацији, Савез је био изразито незадовољан. Пре свега је у питању била последица онога што је оцењено као апсолутна незаинтересованост ортодоксне јеврејске заједнице Југославије за послератну обнову земље и улагање у бољитак југословенског Јеврејства. Ортодоксна заједница у Југославији остала је после рата и даље прилично богата, али је одбијала да на било који начин допринесе обнови и одржавању институција Савеза. Поред оваквог односа према Савезу, ортодоксна заједница упорно је тежила да директно ступи у контакт са Светским јеврејским конгресом, како би могла непосредно да прима помоћ, што би је и суштински учинило потпуно независном од Савеза.⁷³

Иако је Савез јеврејских вероисповедних општина у послератном периоду, у склопу поновног осмишљавања своје улоге у југословенској јеврејској заједници, био приморан да се одрекне верске компоненте свог деловања, ни строго политичко (ционистичко) становиште, комунистичке власти Југославије нису посматрале са посебном благонаклоношћу.

Нетрпељивост југословенских комуниста према ционистичком покрету и ционистичкој идеологији генерално, имала је дугу традицију.⁷⁴ Ционистички оријентисани Јевреји третирани су од стране државе као „непријатељски елемент“, како су заступали идеје супротне државној идеологији и служили циљу некомпатибилном државним интересима. Из антиционистичке традиције Комунистичке партије Југославије проистекла је одлука о забрани обнављања рада Савеза циониста Југославије, после рата. У оваквим је условима једина прихватљива могућност остављена ционистичкој струји у оквиру југословенске јеврејске заједнице била емиграција.

Разматрамо из перспективе наведених неколико специфичних група, највећи део јеврејских исељеника који је 1948/9. одлучио да напусти Југославију, једноставно није имао избора.⁷⁵ Случај југословенских Јевреја, међутим, захтева модификовану поставку самог проблема мотивације за исељење. Прва алија се мора посматрати као коначна реализација интереса три стране укључене у њено извођење. Поред званичне Југославије и Израела, у исељавању је подједнако важну улогу одиграла југословенска јеврејска

⁷³ Исто.

⁷⁴ Антиционизам био је саставни део идеологије југословенских комуниста од оснивања партије. Чак и Моша Пијаде, који је подржавао насељавање Јевреја у Палестини, био је идеолошки противник ционизма. Критиковао је југословенске ционисте, у тежњи да привуче ционистичку омладину комунистичком покрету. Малобројни ционисти међу комунистима обуздавани су од стране комуниста међу самим Јеврејима. Изричито је члановима Комунистичке партије Југославије био забрањен сваки контакт са Светском ционистичком организацијом, што је пројектовано и на југословенску јеврејску заједницу у целини, Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 44.

⁷⁵ M. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 309.

популација, подељена између Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије и Удружења исељеника из Југославије у Израел (Хитахдут Олеј).

Чак и пре него што је Други светски рат окончан, а комунисти Југославији институционализовали власт утемељену на идеологији чији су носиоци били, Јевреји који су се вратили у Југославију суочили су се са проблемом довољно озбиљним да поколеба њихово поверење у друштвено-политичке околности које су их дочекале. Нетрпељивост комунистичких идеологије према грађанском слоју на специфичан је и врло непосредан начин дошла до изражаја у случају јеврејске заједнице у Југославији.

Питање имовине преживелих,⁷⁶ то јест избеглих и Јевреја који су се у тренуцима ослобађања Југославије, налазили у концентрационих логорима Западне Европе, у контексту формирања нове послератне власти, остало је неразјашњено. Анимозитет Комунистичке партије Југославије према „грађанском елементу“ у овом је контексту први пут директно погодио јеврејску заједницу.

Одлука коју је АВНОЈ донео 21. XI 1944. налагала је да се највећим делом југословенски Јевреји више не могу сматрати правним сопственицима своје имовине, као „одбегли или одсутни“.⁷⁷ Сходно овој одлуци, имовина није могла директно бити враћена присутним власницима, чак ни ако су располагали правоснажним доказима о власништву, већ је морала бити уступљена трећем лицу или правном сопственику имања, кога би именовали за то задужени представници државних власти.⁷⁸

Разматрајући донето решење, Савез је иступио са другачијим предлогом. Инсистирајући на томе да је југословенско Јеврејство током Другог светског рата доживело највећу трагедију у својој историји, те да су малобројни повратници у Југославију преживели пуким случајем, Савез је предложио да сам, као представник целе јеврејске заједнице, преузме улогу сопственика имовине одсутних југословенских Јевреја, уколико се прави власник или наследник не могу пронаћи.⁷⁹

⁷⁶ Иако неће бити у овом контексту посебно обрађиван, у разматрању мотивације за исељење југословенских Јевреја никако не би требало занемарити чињеницу да се велики број њих после рата није имао коме вратити у Југославији, како им је читава породица током рата настрадала, *Spomenica Saveza jevrejskih opština Jugoslavije (1919-1969)*, 144.

⁷⁷ *Донус СЈВОЈ НКОВ-у и АВНОЈ-у* (5. II 1945), АЈИМ, Алије 1948-1952. Оваква је одлука инкорпорирана и у први устав ФНРЈ, усвојен 1946. Према члану 1. ставу 3. Закона о поступању са имовином, коју су сопственици морали напустити у току окупације, и имовином која је одузета од стране окупатора и његових помагача „држављанин ФНРЈ који бораве у иностранству, а нису регистровани код представништва ФНРЈ у држави у којој бораве, нити су се одазвали позиву да се врате у домовину, не могу преко пуномоћника тражити повраћај имовине“, АЈ, Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ, ф. 17 к. 310.

⁷⁸ АЈ, Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ, ф. 17 к. 310.

⁷⁹ СЈВОЈ је захтевао да се имовина безусловно врати појединцима који могу предочити правоснажни доказ о власништву. Уколико се такав не би појавио, имовина би се имала предати најближем рођаку, чији би идентитет потврдио СЈВОЈ. У случају да се не појави ни најближи рођак, имовина би била предата на управу лицу које би именовао СЈВОЈ. У случају покретне имовине, ако се не појави власник, нити најближи

Молбу сличног садржаја, која се односила на југословенску јеврејску заједницу у Палестини, у два наврата (20. марта 1948. и 3. јануара 1949)⁸⁰, Министарству иностраних послова Југославије упутило је Удружење усељеника из Југославије у Израел. Централно питање на које су се ове молбе односиле, било је право југословенских Јевреја који се се током Другог светског рата и међуратног периода иселили у Палестину (али задржали југословенско држављанство), да располажу имовином која је остала у земљи.

Решење које је донео АВНОЈ, у овом конкретном случају, налагало је да се управљање имовином југословенских исељеника у Палестини, ставља у надлежност Управе народних добара. Оваква је одлука требало да остане правоснажна до повратка власника имовине у земљу. Власнику је било онемогућено да имовином у земљи управља из иностранства, као и да је после смрти остави у наследство рођаку у земљи.⁸¹ Молба Удружења исељеника из Југославије у Израел сводила се на примену општих наследно-правних прописа, како би сви законити сродници могли покренути наследни поступак.⁸²

Независно од општег става комунистичких власти према грађанском слоју и Јеврејима као представницима буржоазије, довођење у питање имовинских (то јест наследних) права малобројних преживелих припадника јеврејске заједнице у Југославији, њихов је положај учинило додатно неизвесним. Исељење у Израел, чије су власти свим имигрантима гарантовале редовне приходе и решено стамбено питање, морало је бити врло привлачно, посматрано чак и чисто прагматично.

Савез је, са своје стране, подстицао процес исељења, мимо мотива који су покретали појединачне групе у оквиру јеврејске популације Југославије, вођен скоро искључиво реализацијом ционистичке идеје. Као и на нивоу појединаца, међутим, права мотивација морала је бити маскирана подршком која је пружана учвршћивању и развоју Израела као новог политичког фактора на Блиском истоку. Сарадња са Комунистичком партијом Југославије којој се Савез после рата окренуо ситуацију је чинила утолико јаснијом.

Интерес Савеза (подршка ционистичкој идеологији политичког окупљања јеврејског народа у Израелу) филтрирани кроз идеологију Комунистичке партије Југославије, до изражаја је дошао као инсистирање на значају који би југословенски Јевреји морали имати у изградњи новог националног дома у Палестини.

рођак, имовина би била предата на чување СЈВОЈ, *Донис СЈВОЈ НКОЈ-у и АВНОЈ-у* (5. II 1945), АЈИМ, Алије 1948-1952.

⁸⁰ АЈ, Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ, ф. 17 к. 310. Друга је молба упућена како до датог тренутка није стигао никакав одговор на првобитно послату молбу.

⁸¹ АЈ, Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ, ф. 17 к. 310. Како истиче Удружење усељеника из Југославије у Израел, највећи број исељеника у Израелу више нема блиских рођака у Југославији, те с тога ни на који начин не може, у постојећим законским оквирима, остварити право на имовину.

⁸² АЈ, Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ, ф. 17 к. 310.

Од проглашења независности Израела, Савез је, у дописима упућеним Удружењу исељеника из Југославије у Израел, наглашавао као пресудну улогу коју би југословенски Јевреји морали одиграти у постизању циља „напретка државе Израел и њеног дефинисања као једног од темеља истинске демократије и чврстог мира у свету“.⁸³ Са своје стране, ставове Савеза само је потврђивало Удружење исељеника из Југославије у Израел. Називајући положај југословенских Јевреја у постојећем контексту апсолутно пресудним,⁸⁴ заједница у Југославији дефинисана је као „значајан елемент у борби за изградњу Израела“.⁸⁵

Када је одлука о организованом исељењу у Израел већ била донета, Савез је у својим циркуларима упућеним свим исељеницима увек изнова наглашавао значај самог процеса емиграције Јевреја из Југославије. Алија је називана југословенским доприносом јачању Израела и потврђивањем улоге коју би југословенски емигранти морали имати у „овим тренуцима историјске борбе“.⁸⁶

У једном од ретких саопштења у коме су видљиве ционистичке основе његовог деловања, Савез инсистира на томе да исељеници из Југославије помажу државу Израел у историјским тренуцима њеног стварања и њене борбе, како би се остварио вековни сан јеврејског народа.⁸⁷ Много је више инсистирано на, идеолошки у датом тренутку много прихватљивијем, уверењу да ће исељеници испунити своју историјску дужност и помоћи независни и слободни Израел.⁸⁸

Крајње подстицајан став који је, независно од политичког и идеолошког контекста у коме је деловао, Савез имао према стабилизацији и помагању даљег развоја новоформиране државе Израел, морао је исељење у очима југословенских Јевреја учинити само још привлачнијим. Начин на који је прва алија пропагирана од стране Савеза, као и улога која је југословенским исељеницима приписивана у новој држави, били су само додатни разлози који су ишли у прилог емиграцији.

Прави се ефекат ставова Савеза на исељење може сагледати тек када се посматра у контексту спољнополитичке делатности Југославије током 1948. и интереса комунистичких власти последично сукобу са Совјетским савезом.

Политички и идеолошки сукоб Комунистичке партије Југославије са комунистичким партијама земаља Источне Европе, представљао је јединствену спољнополитичку

⁸³ Писмо СВЈОЈ ХОЈ-у, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342 (Кореспонденција СЈОЈ-ХОЈ, 1945-1955).

⁸⁴ Писмо ХОЈ СЈОЈ-у (24. V 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342 (Кореспонденција СЈОЈ-ХОЈ, 1945-1955).

⁸⁵ Писмо СЈОЈ ХОЈ-у, АЈИМ, Архива Перера, п.к. 820.

⁸⁶ Циркулар СЈОЈ упућен свим исељеницима (1. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

⁸⁷ Циркулар СЈОЈ упућен свим исељеницима (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

⁸⁸ Циркулар СЈОЈ упућен свим исељеницима (1. IX 1948), ЈИМ, Ал. 1948, п.к. 774.

околност, која је утицала на све аспекте постојања и деловања југословенске државе.⁸⁹ Формирање новог политичког ентитета на Блиском истоку мора се посматрати у свој сложености датог контекста.⁹⁰

На унутрашњеполитичкој сцени специфичан значај југословенско-совјетског сукоба одразио се у највећој мери на однос комунистичке власти у Југославији и јеврејске заједнице.⁹¹ Док је Савез био вођен ционистичким мотивима, комунистичка власт користила је сваку прилику да истакне позитиван однос према иселјавању југословенских Јевреја у Израел, вођена потпуно другачијим циљевима.

У контексту модификоване спољнополитичке делатности Југославије, посебно је на значају добило рано признање независности Израела.⁹² У сарадњи са комунистичким властима Југославије, Савез (а самим тим и комплетна јеврејска заједница Југославије) добио је улогу својеврсног посредника у комуникацији са званичним Израелом. У циљу легитимисања овакве улоге Савеза и успостављања што приснијих односа са израелским властима, признање независности Израела увек је изнова истицано.⁹³

На благонаклон став југословенских власти према проглашењу независности Израела, надовезала се подршка која је пружана југословенским Јеврејима у тежњи да емигрирају у Палестину. Благонаклон став није, међутим, значио и потпуно одрицање од иселјеника по напуштању земље. У контексту сукоба са Совјетским савезом, југословенски Јевреји који су се упутили у Израел, изузетно су добили на значају.

Југословенске су власти, иако су дозволиле несметано иселјење Јевреја у Израел, увек изнова инсистирале на томе да одрицање од држављанства не значи и одрицање од порекла.⁹⁴ На овај је начин међу иселјеницима одржавана свест о политичкој верности Југославији, која је требало да до изражаја дође и по интеграцији у средину нове домовине.

⁸⁹ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, 473. У посматраном периоду, Југославија још увек није била јасно дефинисала курс несврстаности у спољној политици. Ослањала се на начела совјетске реалполитике на подручју Блиског истока, али истовремено тежила и пропагирању сопствених интереса, Bogetić D, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, 114-115.

⁹⁰ R. Petrović, *Istorijski značaj i političke reperkusije 1948*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948, Beograd 1999, 13-20.

⁹¹ М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1918-1952*, Pisati istoriju Jugoslavije, Beograd 2007, 119-139. Врхунцем „прокомунистичке“ политике јеврејске заједнице у Југославији обично се сматра преизменавање Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије, у Савез јеврејских општина Југославије, чиме је озваничена потпуна секуларизација јеврејске организације, у складу са идеологијом нове власти, Radić R, *Verom protiv vere*, 85.

⁹² ФНР Југославија признала је Израел 18. маја 1948.

⁹³ *Циркулар СЈОЈ упућен иселјеницима* (1. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 774; *Циркулар СЈОЈ упућен иселјеницима* (1. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856; *Писмо ХОЈ СЈОЈ-у* (24. V 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342 (Кореспонденција СЈОЈ-ХОЈ, 1945-1955).

⁹⁴ *Циркулар СЈОЈ свим иселјеницима* (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

Комунистичка партија није се, међутим, задржала на упутствима овако општег типа. У припреми југословенских Јевреја за исељење, један од кључних елемената била је тековина антифашистичке борбе на чијим се темељима уздигла нова Југославија. Као експонент политике југословенске владе у јеврејској заједници, Савез је исељеницима изричито нагласио да у нову домовину морају понети тековине антифашистичке борбе југословенских народа, као најсветлији део традиције земље коју напуштају.⁹⁵

Можда је, у овом контексту, још и драстичнији пример делатност Удружења исељеника из Југославије у Израел. У суштини верно политици Савеза (који је опет био експонент политике југословенских комуниста), Удружење југословенских исељеника у Израел одало је у честици поводом проглашења независности израелском народу признање на успешно спроведеној „народноослободилачкој борби“ (sic!).⁹⁶ Сама употреба појма народноослободилачке борбе у циљу дефинисању начина на који је јеврејски народ у Палестини успео да коначно оствари вековни сан о сопственој држави, наговештава да се нова држава на Блиском истоку сматра средином компатибилном схватањима југословенских власти о аутентичности спроведене револуције. Са друге стране, народноослободилачка борба налази се у самом средишту онога што се сматра специфичношћу Југославије у односу на све остале земље Источног блока, под директним утицајем Совјетског савеза.

Оваква „идеологизација“ процеса исељења имала је више него јасан циљ. Посебно на тежини тежња ка реализацији тог циља добија када се посматра у контексту сукоба између Совјетског савеза и Југославије. Потенцирање везе између Израела и Југославије на бази успешно спроведене народноослободилачке борбе, може се сматрати само зачетком једног крајње специфичног спољнополитичког гледишта, које ће у будућности бити конкретизовано кроз идеју несврстаности.

Нова држава створена на Блиском истоку у мају 1948, од стране како Сједињених америчких држава, тако и Совјетског савеза, посматрана је као идеолошки неутрална творевина. Како су обе државе подржале формирање Израела, обе су сматрале да имају подједнако право да јеврејски „национални дом“ идеолошки обликују. Хладни рат који се тек налазио у повоју, из перспективе великих сила није трпео неопредељеност.⁹⁷ Југославија је, међутим, играла управо на ову карту.

⁹⁵ Циркулар СЈОЈ свим исељеницима (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

⁹⁶ Исто.

⁹⁷ Џ.М. Робертс наглашава да је питање независности Израела било једно од ретких хладноратовских питања око којих је постигнута сагласност између САД и СССР, Ј.М. Roberts, *The Penguin History of the Twentieth Century*, 385. Мотиви који су навели велике силе да подрже стварање израелске државе били су, међутим, дијаметрално супротни, О.А. Vestad, *Globalni Hladni rat*, 171.

Иако је, у основи, подршка коју су југословенске власти пружиле исељењу јеврејског становништва у Израел, посебно током бет алија, била само дословно спровођење у праксу теоријских постулата совјетске „реалполитике“,⁹⁸ сукоб 1948. миграцији је дао сасвим нову димензију.

До датог тренутка интегрални део источног блока, ситуација у којој се Југославија нашла после разлаза са Совјетским савезом (самим тим и осталим комунистичким земљама Источне Европе), захтевала је промену постулата на којима је грађена спољнополитичка активност. Постављени су темељи онога што ће се развити у политику несврстаности.

Тежња југословенских комуниста да се легитимишу као страна независна од источног блока чији су саставни део формално били, али и од утицаја Сједињених америчких држава,⁹⁹ које су сматране идеолошки некомпатибилним савезником, одразила се на начин на који је Савез наступао у организацији процеса исељења.

Јеврејска популација која је напуштала Југославију, у очима Комунистичке партије постала је идеално оружје у борби за легитимитет на геополитичкој сцени. Спољна политика Југославија, која је током 1948. била обележена покушајима да се докаже неоснованост оптужби које су на њен рачун упутили званичници Совјетског савеза, тражила је одговарајућег експонента своје идеологије на међународном нивоу. Група исељеника упућена на Блиски исток показала се идеалном.

У посредовању између исељеника и Комунистичке партије Југославије, Савез је на себе преузео улогу онога који ће исељенике подучити начелима самосталног пута у социјализам за који се определила југословенска држава.¹⁰⁰ Сам, крајње прагматичан, приступ Комунистичке партије Југославије питању исељења југословенских Јевреја био је једна од последица спровођења управо ове политике.¹⁰¹

Идеолошки описмењени припадници јеврејске емиграције, за југословенске комунисте представљали су идеалне експоненте идеје независног положаја југословенске

⁹⁸ М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 312.

⁹⁹ Како наводи Б. Петрановић, период од 1945. до 1948. у међународном животу Југославије обележен је заостравањем односа са западним савезничким силама и „умножавањем разлика“ са водећим земљама истока, Petranović B, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, 469.

¹⁰⁰ КПЈ је сматрала да вођење независне политике у оквиру социјалистичког блока не противуречи улози СКП(б) и СССР у међународном радничком покрету, односно међународним односима уопште. Комунистичка партија Југославије, иза које је стајала оружана револуција пре доласка на власт, пропагирала је став да путеви у социјализам нису једнообразни, већ да зависе од политичких специфичности сваке земље, Petranović B, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, 473.

¹⁰¹ Živanov S, *Uzroci i posledice sukoba*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948, Beograd 1999, 21-34.

државе, пре свега у односу на совјетску интересну сферу, али и генерално у односу на блоковску поделу.¹⁰²

На посебан су начин спољнополитичке тежње Комунистичке партије Југославије до изражаја дошле у преписци између Савеза и Удружења исељеника из Југославије у Израел. У одговору на честитку Савеза поводом проглашења независности Израела, Удружење југословенских исељеника у Израелу са поносом истиче да су темељи на којима се гради Израел исти они на којима се неколико година раније уздигла Југославија.¹⁰³ Идеја аутентичности југословенске револуције која се налазила у темељу самосталне политике Комунистичке партије Југославије, прожимала је и однос југословенских власти према јеврејској заједници у земљи, те самим тим и југословенској јеврејској заједници у Израелу.

У прилог овом, крајње прагматичном, начину на који су комунистичке власти посматрале исељење југословенских Јевреја у Израел, говори и начин на који се истом темом бави дневна штампа у Југославији. Једина вест о првој алији, која се појавила у „Борби“, везана је управо за спољнополитичку функцију групе исељеника која је напустила Југославију.¹⁰⁴

Преносећи вест о телеграму захвалности који су јеврејски исељеници приликом напуштања ријечке луке упутили маршалу Титу, „Борба“ не пропушта да нагласи да ће исељеници бити „чврста спона пријатељства између ФНРЈ и државе Израела“, као и да ће активност југословенских исељеника у Израелу бити надахнута „напредним и истински демократским стремљењима нове Југославије... са циљем да држава Израел постане независна и демократска земља, чврст бред против империјализма и реакције.“¹⁰⁵ У оваквој формулацији вести, приметна је идеолошка спона за коју се сматрало да постоји између две државе.

Поставља се питање, када се изузму групе исељеника које су биле приморане, због различитих облика идеолошке неподобности, да напусте земљу, колики је стварно део емиграната могао да се уклопи на прави начин у спољнополитичке тежње југословенских власти. Како, међутим, међу прегледаном грађом нисмо пронашли било каква

¹⁰² Разматрајући југословенско-совјетски сукоб у контексту израелског питања уопште, треба напоменути да је прво отворено неслагање југословенских власти са ставом Совјетског савеза на међународном нивоу, уследило 1947. године, управо поводом оснивања државе Израел. Док је Совјетски савез, као и највећи део земаља представљених у Генералној скупштини УН, подржавао идеју стварања Израела као чисто јеврејске државе, Југославија је, уз Иран и Индију, пропагирала идеју стварања арапско-јеврејске конфедерације на територији Палестине, Valugdžić M, *Ispunjenje zaveta ili povratak Židova u zemlju Izraelovu*, 323-325.

¹⁰³ *Писмо ХОЈ СЈОЈ-у* (24. V 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342 (Кореспонденција СЈОЈ-ХОЈ, 1945-1955)

¹⁰⁴ Питање емиграције прве групе југословенских Јевреја у Израел ни на који начин није присутно у југословенској штампи („Политика“ и „Борба“), до чланка под именом *Прва група Јевреја који су напустили Југославију упутила телеграм другу Титу*, објављеног у „Борби“ за 14. децембар 1948.

¹⁰⁵ *Прва група Јевреја који су напустили Југославију упутила је телеграм маршалу Титу*, БОРБА (14. XII 1948), 2.

сведочанства самих исељеника, о том питању можемо износити само уопштене претпоставке.

Ционистички мотиви, универзално доминантни у процесу исељења Јевреја Европе у Израел, у контексту револуције спроведене у Југославији током Другог светског, само формално су били стављени у други план. Далеко, међутим, од тога да се може рећи да је ционизам био једини разлог због кога су југословенски Јевреји одлучивали да напусте земљу.

Најочигледнија промена која је наступила са доласком Комунистичке партије Југославије на власт, била је децидирано негативан став према верским заједницама и ономе што је дефинисано као „грађански елемент“ у југословенском друштву. Ова су два постулата комунистичке идеологије аутоматски велики део југословенске јеврејске популације дисквалификовала, као нелегитимне чланове новог друштва. Лишени могућности да се на било који начин интегришу, многи су Јевреји напустили Југославију и упутили се у Израел. Узроци исељења, међутим, ни из далека нису били тако једноставни.

Док се новоосмишљени својински односи могу сматрати само још једним од аспеката комунистичке идеологије у који су нису могли уклопити припадници јеврејске популације, међународни положај Југославије био је по свему специфичан и јединствен подстицај за исељење.

Сплет интереса комунистичких власти у Југославији, који су пропагирани кроз делатност Савеза и Удружења исељеника из Југославије у Израел, а који су формиран у светлу сукоба са Совјетским савезом, представљају темељ на коме је исељење уздигнуто на процес много свеобухватнијег значаја него што је то првобитно требало да буде. Прва алија остала је обележена потребом југословенских власти да на међународну сцену ступе са идејама које ће бити зачетак потпуног негирања хладноратовске биполарности.

4. ОРГАНИЗАЦИЈА ИСЕЉЕЊА

Првом таласу организованог исељавања југословенских Јевреја у Израел претходио је период пријављивања заинтересованих за исељење код локалних јеврејских вероисповедних општина, односно Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије. Процес исељења, административно гледано, одигравао се у троуглу деловања Савеза, Министарства унутрашњих послова Југославије и званичних представника Израела, при чему је свака од ове три инстанце на себи својствен начин утицала колико на сам процес исељења, толико и на судбину појединачних исељеника.

Централну улогу у решавању административних питања које је покренула организација исељења југословенских Јевреја у Израел, преузео је на себе Савез. Први циркулар упућен свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије, са детаљним упутствима везаним за пријављивање појединаца за исељење, уследио је 7. августа 1948.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Циркулари СЈВОЈ са информацијама које се тичу исељења директно су стизали следећим јеврејским вероисповедним општинама: Београд, Нови Сад, Осиек, Панчево, Приштина, Ријека, Сарајево, Скопље, Сента, Сента (ортодоксна), Сомбор, Суботица, Суботица (ортодоксна), Суботица удружење, Сплит, Загреб, Земун, Зрењанин, Ада, Апатин, Бачка Паланка, Бачка Топола, Бајмок, Бања Лука, Битољ, Бјеловар, Дарувар, Доња Лендава, Дубровник, Чаковец, Ђаково, Хоргош, Илок, Јајце, Карловац, Косовска Митровица, Лесковац, Љубљана, Мол, Мостар, Мурска Собота, Ниш, Нова Градишка, Нови Пазар, Пирот, Славонски Брод, Стари Бечеј, Стара Кањижа, Шид, Травник, Тузла, Велика Кикинда, Винковци, Вировитица, Врбас, Завидовићи, Зеница, Високо, *Списак општина којима се директно шаљу циркулари везани за исељење у Израел*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Јеврејска вероисповедна општина Београд своје је чланове позвала да се, у складу са званичним саопштењем Владе ФНРЈ, пријаве за исељење код од стране општине овлашћених лица већ 29. VII 1948, АЈИМ, Ал 1948, п.к. 907.

Став Савеза поводом исељења у потпуности је био заснован на начелима ционистичке идеологије. Исељеницима је предочено да ће емиграција у Израел бити одобрена сваком Јеврејину или Јеврејки, под условом да у за то одређеном року прибави потребну документацију.¹⁰⁷ На нивоу Савеза, потребна документација подразумевала је специјално припремљен упитник за добијање путне исправе¹⁰⁸ (који је важио за више особа, под условом да припадају истој породици) са приложеним фотографијама свих пријављених. Овако припремљен образац предаван је посебно формираним комисијама за исељење при локалним јеврејским вероисповедним општинама. Прикупљене обрасце, локалне општине прослеђивале су Савезу.

У првом саопштењу Савеза поводом организације исељења, неколико је кључних питања остало неразјашњено. Може се претпоставити да је у питању била последица непостојања тачне представе о броју исељеника међу представницима Савеза.¹⁰⁹

Једно од далекосежно важних питања које је захтевало да буде накнадно решено, било је да ли ће исељеници путовати са колективним или индивидуалним пасошима.¹¹⁰ Коначна одлука о томе да ће исељеници добијати колективне пасоше (такозване пасаване) донета је пре свега због тога што је тек занемарљив проценат исељеника имао важеће путне исправе.

Припремљену документацију за исељење, Савез је проследио Министарству унутрашњих послова Југославије.¹¹¹ Иако је став самог Савеза био да ће сваком Јеврејину или Јеврејки исељење бити дозвољено, чак и у првобитним саопштењима поводом организације алије, све је било условљено одобрењем МУП Југославије. Министарство унутрашњих послова могло је, ако процени да је пријављено лице неподобно за исељење, да ускрати издавање одобрења за напуштање земље.¹¹²

Како би исељеници добили одобрење за емиграцију, морали су најпре попунити изјаву којом се одричу југословенског држављанства.¹¹³ Овера ове изјаве од стране

¹⁰⁷ *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁰⁸ Иако се образац пријаве за исељење разликује од општине до општине, подаци који се подносе углавном су исти (име и презиме, занимање, да ли је исељеник био у иностранству, да ли поседује важећу путну исправу, да ли је био држављанин неке друге државе осим ФНРЈ, где се налазио током рата, да ли је испунио војну обавезу, са киме путује и да ли има рођака у Израелу), *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁰⁹ У разматрању организационих специфичности исељења, представници Савеза су полазили од претпоставке да ће прва алија, у ствари, бити и једино организовано исељавање југословенских Јевреја у Израел, *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹¹⁰ *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹¹¹ Документацију за исељење, СЈВОЈ је МУП-у ФНРЈ, проследио у два дела. У првом делу су се налазиле све пријаве поднете до 20. IX 1948, док су све касније послате пријаве биле у другом делу. Датум са којим су закључно разматране пријаве за прву алију је 30. X 1948, *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹¹² *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹¹³ *Циркулар СЈВОЈ упућен свим јеврејским општинама, Одлазак у Израел* (19. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Одривање од држављанства углавном је прихватано као датост и није изазивала протесте исељеника,

Министарства унутрашњих послова, значила је да су исељеници добили формални отпуст из југословенског држављанства.

Са добијеним отпустом из држављанства, исељеници су одлазили у Одељење за путне исправе МУП, ради идентификације, после чега је следило издавање коначног одобрења за исељење. Коначно одобрење исељеници су били дужни да, са личним документима, покажу при укрцавању на брод за Израел.¹¹⁴

Лица која су поднела захтев за исељење, али им исто није одобрено, нису трпела било какве негативне последице због тежње да напусте земљу.¹¹⁵ Одбијање захтева за исељење појединца такође није за собом аутоматски повлачило и одбијање захтева за исељење осталих лица чија су имена била наведена на истој пријави. Чланови породице лица чији су захтеви за исељење одбијени били су у могућности да обавесте надлежне органе уколико и даље желе да напусте земљу у оквирима регуларне процедуре везане исељења.¹¹⁶ Министарство унутрашњих послова деловало је и као посредник у случајевима, када је исељенике унапред уговорена обавеза према некој државној институцији спречавала да напусте земљу.¹¹⁷

Проблем „ненадокнадивости“ одређених државних службеника јеврејског порекла у контексту обнове Југославије после Другог светског рата, био је контекст у коме је свака државна институција била способна да утиче на процес исељења. У планирању реализације прве алије ово питање званично није ни разматрано, како није постојала тачна свест о томе са миграцијом којих размера се југословенска држава суочава. Са напретком процеса организације алије, међутим, најпре на инсистирање самих исељеника, први пут је истакнута потреба да се посебно размотри положај државних службеника којих Југославија себи не може дозволити да се одрекне.

Грос Виктор, специјалиста за плућне болести из Беле Цркве, Савезу је упутио допис у коме је захтевао појашњење статуса лекара у контексту исељења. Како се није успео

али су забележени изузеци. У извештају који је јеврејска вероисповедна општина Битољ упутила СЈВОЈ, наводи се да другарица Матилда Код Добовишек не жели да се одрекне држављанства, како је удата за Јеврејина, али је католичке вере, те жели да омогући себи повратак у Југославију, где за собом оставља мајку и брата, у случају да јој муж премине, *Извештај ЈО Битољ СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, 907. Приложена је и молба др Владислава Кона да се његовој жени одобри исељење без одрицања од држављанства, АЈИМ, Ал. 1948, 907. Абинун Тилда најавила је у допису СЈВОЈ да ће се у сваком случају одрећи југословенског држављанства, али тек непосредно пре одласка у Израел, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹¹⁴ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 322.

¹¹⁵ Оваква су лица морала поднети молбу за поновни пријем у југословенско држављанство, *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹¹⁶ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹¹⁷ Са друге је стране изричито наглашено да би исељеници требало да буду сасвим сигурни да се желе иселити, како МУП не би читаву процедуру исељења покретао без потребе („како не би администрацији правила непотребан посао“), *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

укрцати на први брод који је напустио ријечку луку, затражио је појашњење тога да ли ће лекарима уопште бити дозвољено исељење у Израел током следећих транспорта.¹¹⁸

Са нешто другачијом манифестацијом, у суштини, истог проблема, Рахмиел Манделбаум обратио се директно председнику Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије, Алберту Вајсу. Наиме, и поред тога што је успео да обезбеди сву потребну документацију за исељење, Министарство просвете у Сарајеву није му дозволило да се исели, како благовремено није пронађена одговарајућа замена.¹¹⁹

Ова два дописа исељеника показују која су два проблема предочена Савезу у вези са оним исељеницима који су се у контексту обнове земље могли показати ненадокнадивим. Пре свега, постављало се питање да ли ће свима, безусловно у односу на дужност коју су обављали, бити дозвољено исељење, а затим и да ли ће та дозвола бити условљена проналажењем адекватне замене.

Питање одрицања од индивидуа које су са становишта обнове земље представљале ненадокнадиве ресурсе, било је један од проблема коме је посвећено највише пажње током комплетног процеса исељавања југословенских Јевреја у Израел. Првобитно су појединачне републике, па чак и појединачне републичке институције, независно једна од друге, као и од савезних власти, формирале критеријуме за одобрење, односно одбијање појединачних захтева за исељење.¹²⁰ Младенка Иванковић наводи да су се ови критеријуми временом показали толико ригорозним, односно да је на југословенске стручњаке јеврејског порекла вршен такав притисак да остану у земљи, да је морао реаговати Секретаријат владе Југославије.¹²¹ Разматрајући исти проблем, Ари Керкенин ставове југословенских власти поводом исељења назива крајње либералним, докле год се подразумевало да ће одређен број професионалаца морати да буде спречен да напусти земљу.¹²²

Коначно је и свеобухватно решење проблема „ненадокнадивих“ исељеника и услова под којима би истима могло бити дозвољено да напусте земљу уследило тек крајем 1949. године, са четвртом алијом.¹²³ Општи је закључак југословенских власти био да исељење

¹¹⁸ *Допис Грос Виктор СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹¹⁹ Наглашава да му је Министарство запретило позивањем на кривичну одговорност у случају да напусти дужност и поред упућеног упозорења, *Писмо Рахмиела Манделбаума Алберту Вајсу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹²⁰ *Допис Секретаријата Владе ФНРЈ за Персоналну службу секретаријатима Влада Народних република за персоналну службу, Савезним министарствима, комитетима и комисијама* (18. XII 1949), АЈИМ, Алие 1948-1952.

¹²¹ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 321.

¹²² Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 72.

¹²³ У допису Секретаријата Владе ФНРЈ за Персоналну службу секретаријатима Влада Народних република за персоналну службу, Савезним министарствима, комитетима и комисијама, наглашава се да је потребно формирати јединствени критеријум на основу кога би од дужности били ослобађани државни службеници. Овај критеријум би морао бити такав да се само оним службеницима исељење не дозволи који су

не би требало ометати у мери која би могла угрозити односе са Израелом и спољнополитичку активност државе генерално. Свако је задржавање стручњака, у контексту обнове земље, међутим, и даље сматрано веома пожељним.¹²⁴

Положај Израела у организацији процеса исељења чини се најпасивнијим, али се на основу прегледане грађе најтеже и може дефинисати. Једино што се са сигурношћу може закључити из ширег контекста исељавања југословенских Јевреја у Израел уопште, јесте да су израелске власти много предусретљивије по питању издавања дозвола за усељење биле током прве алије, него током таласа усељавања који су уследили у каснијем периоду.¹²⁵

У званичном саопштењу Савеза поводом организације прве алије, посебно је истакнуто само да Израел задржава за себе право да одложи усељење одређеног броја емиграната, у случају да поднету документацију не буде могуће обрадити у предвиђеном року.¹²⁶ Разматрајући исти проблем, у контексту међудржавне и међуинституционалне сарадње са Израелом, Савез је, међутим, истакао да не може било коме гарантовати да ће му бити дозвољено да се насели у Палестини, како је Израелу за себе задржао могућност да одбије усељење било кога од пријављених.¹²⁷

Утицај званичног Израела на организацију прве алије, огледа се, пре свега, у захтеву да се уз сваку пријаву за исељење приложи и уверење о здравственом стању исељеника. За потребе издавања лекарских уверења, у већим местима формиране су лекарске комисије. Препорука је Савеза била да би ове комисије требало да буду састављене, уколико таква могућност постоји, од лекара Јевреја.¹²⁸

„неопходно потребни нашој земљи“ и због чијег би одласка „дошло до застоја у раду или штети у извесној грани привреде, науке или културе“. Одлучено је да државни службеници који желе да се иселе, морају поднети молбу надлежном персоналном органу, те да ће персонална одељења самостално донети одлуку о томе да ли им је одређени службеник потребан или не. Изричито је наглашено да ниједном југословенском Јеврејину исељење неће бити дозвољено, уколико пре тога не добије сагласност надлежног министарства и исту приложи захтеву за исељење, *Допис Секретаријата Владе ФНРЈ за Персоналну службу секретаријатима Влада Народних република за персоналну службу, Савезним министарствима, комитетима и комисијама* (18. XI 1949), АЈИМ, Алие 1948-1952.

¹²⁴ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, Beograd 2009, 322. Са друге је стране свакако у интересу Израела било да међу усељеницима буде што већи број стручњака различитих профила, како би помогли развој земље, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 335.

¹²⁵ У прве три алије, на инсистирање Светског јеврејског конгреса, сви су пријављени добили дозволу за усељење. Од треће алије, међутим, потребно је било обезбедити и израелску улазну визу. До шесте алије, званичници Израела су били ригорозни при селекцији исељеника. Како је, међутим, издавање дозволе за усељење било обавезно, службеници израелске амбасаде трудили су се да одврате исељенике од пријављивања. На крају се и сам Савез побунио против оваквог става званичног Израела, захтевајући да услови за добијање израелске визе буду ублажени, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 335-336.

¹²⁶ Сам је Савез јеврејских вероисповедних општина у *Општим упутствима и накнадним подацима о исељењу у Израел* нагласио да би веће јеврејске општине требало да запосле, на одређено време, потребан број чиновника, како би се административни део процеса исељења што пре привео крају, *Општа упутства и накнадни подаци о исељењу у Израел*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹²⁷ *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹²⁸ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 316-317.

У случају да исељеници нису били у могућности да до одређеног рока доставе оверено лекарско уверење, захтев за исељење бивао би аутоматски одбијен.¹²⁹ Будући становници Израела морали су доказати да су способни, пре свега, да поднесу пут до Палестине, али и да допринесу изградњи земље и, ако се за тиме укаже потреба, учествују у рату за њено ослобођење.

Као крајњи рок за подношење потребне документације за исељење одређен је 20. август, док је одлука о свим поднетим пријавама донета до 1. новембра 1948.¹³⁰ Списковне исељеника Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије поднео је Светском јеврејском конгресу.¹³¹

Извршни одбор Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије формирао је, за потребе исељења, у Београду Главни путни штаб, који је радио на координацији рада сличних штабова на регионалном и нивоу појединачних јеврејских вероисповедних општина. У Главни штаб улазили су представници оних општина које су дале највећи број пријављених за исељење.¹³²

Начелно разрешење основних дилема везаних за процес пријављивања за исељење у Израел, омогућило је Савезу да пажњу посвети проблемима које су му предочавале појединачне јеврејске вероисповедне општине или појединачни исељеници.

На нивоу појединачне јеврејске вероисповедне општине, најчешћи проблем који је предочаван Савезу, било је нерешено питање држављанства или вероисповести некога од пријављених за исељење. Приморани током рата да пребегну у неку од суседних држава или да се покрсте како би избегли судбину највећег броја југословенских Јевреја, исељеници су желели да своје право на емиграцију у Израел искористе мимо ових препрека.

Исељеници који нису имали југословенско држављанство могу се, са административне тачке гледишта, поделити у две групе. Један део исељеника одрекао се југословенског држављанства током Другог светског рата, покушавајући да се на неки начин заштите од антисемитских мера окупационих власти.

Један је од оваквих и случај Паломбе Коен. До 1941. године живела је у Битољу, али је са почетком рата пребегла у Бугарску. Пошто је удајом стекла бугарско држављанство

¹²⁹ *Писмо СЈВОЈ ЈО Вршац*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹³⁰ Циркулар СЈВОЈ упућен свим јеврејским општинама, *Одлазак у Израел* (19. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Све примљене пријаве предате су СЈВОЈ до 20. септембра 1948. Пријаве су у следећих неколико дана прослеђене Министарству унутрашњих послова ФНРЈ.

¹³¹ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 322.

¹³² На сваких тридесет исељеника биран је један бригадир, а од бригадира је формиран општински или градски путни штаб. Из општинског или градског путног штаба, свака је педесета особа одређивана за представника у Главном штабу, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 316.

1942, после рата вратила се у Битољ, и пријавила за исељење.¹³³ Њен је захтев одобрен како је имала важећи пасош Југославије и одобрење југословенских власти за дужи боравак у земљи.¹³⁴

Овакав је поступак начелно поштован и у другим сличним случајевима. Сваки је држављанин Југославије који се држављанства одрекао последично догађајима везаним за Холокауст, могао на име таквог сплета околности добити одобрење за исељење са југословенским Јеврејима. Цео је процес био утолико лакши, ако је исељеник располагао важећом путном документацијом.

Други аспект проблема држављанства исељеника, са којим су се локалне јеврејске вероисповедне општине обраћале Савезу, био је положај држављана земаља народне демократије, који су желели да искористе организовано исељавање југословенских Јевреја за добијање дозволе за имиграцију у Израел. Југославија је током периода од 1945. до 1948. већ дозволила транзит јеврејских емиграната из земаља народне демократије, али и Западне Европе, у Израел преко своје територије, током такозваних бет алија.¹³⁵ Током пријављивања за прво организовано исељење југословенских Јевреја у Израел, став владе према захтевима за исељење са првом алијом, које су упутили држављани других земаља, није се променио. Уколико су располагали одговарајућом путном документацијом и одобрењем матичне земље за емиграцију, исељеници који нису били југословенски држављани без проблема су могли отпутовати у Израел са првим организованим таласом исељења Јевреја из Југославије.¹³⁶

Одређен број југословенских Јевреја је, током Другог светског рата, променио веру како би избегао последице Холокауста. Подносећи пријаве за исељење, овакви појединци су, углавном наглашавајући да су се јеврејској вери вратили у претходних неколико месеци, истицали жељу да искористе право на исељење и добијање израелског држављанства.¹³⁷

Специфичан проблем приликом пријављивања за исељење, који се директно надовезивао на питање покрштавања југословенских Јевреја током рата, представљале су породице у оквиру којих, због различитих сплетова околности, сви чланови нису

¹³³ *Молба Паломбе Коен ЈВО Битољ* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹³⁴ *Допис СЈВОЈ ЈО Битољ* (19. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹³⁵ М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 300-307.

¹³⁶ Исто.

¹³⁷ Волнарчек Марија прешла је на јеврејску веру са римокатоличке, августа 1948, *Допис Волнарчек Марије СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907; Спанић Мирослав јавља Савезу да се цела породица вратила јеврејској вери септембра 1948, *Допис Спанић Мирослава СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907; Полио Артур вратио се јеврејској септембра 1948, док његова жена никада није напустила јеврејску веру, *Допис Полио Артура СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907; Фелдман-Ферплеј Габриел наглашава да припада некој „научно хришћанској секти или заједници, али се по националности, ипак, осећа Јеврејином, због чега жели да се исели, *Допис Фелдман-Ферплеј Габриела СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Наведени су само најкарактеристичнији примери тенденције која је свеприсутна у процесу пријављивања за исељење.

припадали јеврејској вери. Независно од ове чињенице, у пријавама и каснијим дописима, чланови оваквих породица инситирали су на заједничком исељењу у Израел.¹³⁸

Како би некако могао систематизовати различите моделе постојећих породичних заједница у групи исељеника за Израел, представници Савеза су спискове породица пријављених за прву алију поделили на категорије: сва лица Јевреји, мешовити брак (муж Јеврејин, жена не-Јеврејка) и мешовити брак (жена Јеврејка, муж не-Јеврејин). Узимајући у обзир и могућност да исељеници нису држављани Југославије, све наведене се категорије јављају и у варијанти страних држављана.

У овом би контексту требало нагласити да припадност локалној јеврејској општини није узимана као релевантна категорија у пријављивању за исељење, пре свега због става нових југословенских власти према верским заједницама.¹³⁹ Савез је, прилагођавајући се идеолошким оквирима комунистичке власти, јеврејство дефинисао националном категоријом те чланство у локалној јеврејској вероисповедној општини није узимано као, на било који начин, ограничавајући фактор за исељење.¹⁴⁰

Напомене везане за чланство у јеврејској вероисповедној општини се, међутим, неретко срећу у исељеничким пријавама и писмима. У питању је, највероватније, остатак схватања припадности јеврејској заједници какво је постојало у Краљевини Југославији,¹⁴¹ али и тежња исељеника да ту чињеницу искористе у поспешивању својих шанси за добијање дозволе за исељење.

Проблеми у вези са пријављивањем за исељење, са којима су појединачни исељеници иступали пред локалне јеврејске вероисповедне општине или, у појединим случајевима, пред органе Савеза, били су најразличитије природе.

Најчешћа молба коју су појединачни исељеници упућивали локалним јеврејским општинама, то јест Савезу односила се на заједничко путовање чланова исте породице за

¹³⁸ Оваквих је примера много, а сплетови околности због којих је од овакве ситуације дошло су најразличитији. Голубовић Лилика, која се вратила јеврејској вери 1948, молила је да исељење буде дозвољено и њеном сину који је, како је рођен у Будимпешти, крштен као католик и никада није припадао јеврејској верској заједници, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Дворачек Грета покрштена је 1919, са 6 година, после чега се никада није вратила јеврејској вери, док су њен муж и син католици, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Фелдман-Ферплеј Габриел наглашавајући да припада „некој научно-хришћанској секти или заједници, али да се по националности осећа Јеврејином“, моли да му буде дозвољено исељење, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Фишер Лола изјављује да је без конфесије, али да жели да се исели у Израел, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Гринвалд Сара Хелена, удовица Јеврејина, сама не-Јеврејка, моли да јој буде на име брака дозвољено исељење, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Ердеш Недељко, католичке вере, адоптирани син Ердеш Емануела, који се одрекао јеврејске вере, да би се истој вратио августа 1948, моли да му се са породицом дозволи исељење. АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹³⁹ Број Јевреја у Југославији, после Другог светског рата, умногоме се, управо због става власти према верским заједницама, разликује од броја чланова Јеврејских вероисповедних општина, М. Perić, S. Stanić, *Jevreji Beograda u popisima stanovništva XIX i XX veka*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 277-309.

¹⁴⁰ Најважнији постулат у односу комунистичке власти у послератној Југославији било је потпуно одвајање цркве од државе, по узору на решење какво је примењено у Совјетском савезу, R. Radić, *Verom protiv vere*, 101.

¹⁴¹ R. Radić, *Verom protiv vere*, 123.

Израел, у случајевима када су били пријављени у различитим вероисповедним општинама или им је одређено место у различитим транспортима до Ријеке.¹⁴² Посебну категорију пријава чинили су југословенски Јевреји који су у Израел одлазили само у краћу посету рођацима или познаницима.¹⁴³

Забележен је и одређен број молби исељеника везаних за новонастале проблеме са реализацијом исељења. Углавном су у питању били различити захтеви за надомештање појединачних докумената (поновно издавање дозволе за исељење, због губитка исте; поновно издавање лекарских уверења; убрзавање процеса издавања потребне документације) или проблеми директно повезани са самом реализацијом исељења (углавном како би се исељеници, услед различитих проблема, могли накнадно прикључити транспорту за Израел).¹⁴⁴

Поред тога што су Савезу упућивали питања везана за реализацију прве алије, исељеници су се централној институцији југословенске јеврејске заједнице у Југославији, у значајном броју случајева, обраћали због тога што нису били задовољни начином на који су се локалне јеврејске вероисповедне општине, током организације исељења, односиле према њима. Сличних су примедбе упућиване и на рачун рада комисија за исељење.

Ерна Бек упутила је молбу Савезу, истичући карактеристичан проблем за прву фазу организације исељења. Како се недавно била преселила из Херцег Новог у Ријеку, замолила је да буде избрисана из списка пријављених за исељење у јеврејској вероисповедној општини у Дубровнику (у чијој су се надлежности налазили исељеници из Херцег Новог) и пријављена у ријечкој вероисповедној општини.¹⁴⁵ Како је дубровачка општина њеном захтеву изашла у сусрет, али је ријечка општина одбила да је до датог

¹⁴² Мунк Берта, са ћерком Елом, из Београда моли да јој се дозволи да путује са ћерком и зетом пријављеним у Суботици. Албахари Јаков, из Смедерева, са породицом, моли да путује за Израел у групи са Розенфелд Иреном, пријављеном у Суботици, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 774. Албахари Матилда обраћа се Савезу са молбом да следеће особе путују заједно, како су иста фамилија, а независно су се пријавили, као пунолетни грађани (Албахари Матилда, Албахари Рејна, Албахари Луција, Бејаков Луција, Бејаков Сара, Анаф Елза и Баранон Рашела), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 774. Породица Барух, која се преселила у Ријеку, а за исељење је пријављена у Приштини, моли да се уведе у списак у Ријеку, како им се тамо налази син, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 774.

¹⁴³ Бенедикт Славко пријавио се да би у Израелу посетио пријатеље у Тел Авиву, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.. Фридрих Гизела жели посетити свог сина, Меира Левија, који се у Хаифи налази од 1932, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Леви Леа у Израелу жели посетити своју мајку Злату Вајс, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Спицер Фрањо, у Израелу жели посетити свог сина Драгутину Спитзера, који ради на аеродрому у Хаифи, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹⁴⁴ Виљем Немшић, из Доње Лендаве, обратио се СЈВОЈ-у, како би му појаснили да ли је потребна додатна документација за подношење пријаве за Израел, како се 1941. прекрстио, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Давид Н. Мандил изгубио је добијено одобрење за исељење, док је исто Игњату и Цецилији Грин изгорело, те моле да им се изда копија, *Молба СЈОЈ МУП-у ФНРЈ* (5. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹⁴⁵ *Жалба Ерна Бек СЈВОЈ-у* (2. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

тренутка укључи у списак исељеника из Ријеке, Савезу је упућена молба да разреши неспоразум између две општине.¹⁴⁶

Далеко су најчешћи проблем за организацију прве алије представљали случајеви исељеника који су од емиграције одустајали, иако су добили сва потребна одобрења. Додатну су забуну у цео процес уносили појединци који су се у прву алију укључили мимо, од стране Савеза дефинисаног, процеса пријављивања.

У комуникацији са државним институцијама, брзо је постало јасно да ће посебну пажњу Савеза захтевати разрешење питања затвореника који су се пријавили за исељење, као и војника који су током одслужења редовног војног рока, пожелели да емигрирају у Израел. Министарство унутрашњих послова добило је, у случајевима пријављених за исељење на одслужењу војног рока или затворске казне, примарни значај.

Решавање најопштијих административних питања везаних за исељење представљало је само увод у дуготрајног процес, који се показао далеко комплекснијим него што су то Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије или сами исељеници уопште могли претпоставити да ће бити.

4.1. ОДУСТАЛИ, ОДБИЈЕНИ, НЕПРИЈАВЉЕНИ

Ентузијазам са којим су југословенски Јевреји пришли процесу пријављивања за исељење, био је далеко од довољног за реализацију прве алије у целини. Са једне стране, у питању је била одлука званичног Израела да прецизније одреди профил исељеника какав се очекује, у односу на оно што је Савез првобитно протумачио као безусловни позив за емиграцију свим Јеврејима Југославије; са друге стране, због сплета објективних околности, показало се да ће исељење за одређен број пријављених остала само тежња која се, бар у првој алији, није могла реализовати.

У званичном допису упућеном Савезу, који је прослеђен свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије, представници Израела, наглашавајући да су прегледани сви спискови пријављених за одлазак у Израел, навели су да је тек у занемарљивом броју случајева дозвола за исељење ускраћена.¹⁴⁷

Једини критеријум који се показао релевантним за добијање дозволе за уселење, из перспективе израелских власти, било је опште здравствено стање емиграната. У образложењу које је Савез упутио пријављенима за исељење, одлука Израела објашњена

¹⁴⁶ Исто.

¹⁴⁷ *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским општинама*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

је потребом да што већи број исељеника буде „здрав, способан за рад, а по потреби и борбу“.¹⁴⁸

У директној комуникацији са исељеницима одбијање захтева на основу закључака лекара, образлагано је жељом израелских власти да поштеде особе нарушеног здравља напора које собом носи путовање, као и проблема проналажења одговарајућег смештаја у Израелу.¹⁴⁹ Одбијени су сви пријављени за исељење који су приликом лекарског прегледа окарактерисани као тешки болесници или инвалиди.¹⁵⁰ Иста је била и судбина пријављених за исељење који су имали више од навршених шездесет година живота.

Спољнополитичка ситуација у којој се Израел налазио непосредно после проглашења независности у потпуности је дефинисала критеријуме на основу којих је вршена селекција усељеника. Како у датом тренутку није било изгледа да ће ускоро уследити мирнодопски период, изричито је наглашено да се свака одлука донета на основу неколико наведених критеријума који су се тicali здравственог стања исељеника, има сматрати коначном. Земља у рату није могла дозволити себи увећавање броја зависног становништва, на рачун јако малог броја оних који су у првом периоду могли да привређују. Више је него очигледна била тежња Израела да са усељеницима у првој алији добије што већи број радно, и умногоме важније војно, способних појединаца.

Представници Израела захтевали су и да исељеници пре поласка на путовање буду вакцинисани против одређених болести,¹⁵¹ у циљу „спречавања ширења заразе и у прилог општем здравственом стању појединца“.¹⁵²

Сваки даљи напор који би у циљу исељења у Израел предузеле особе чији су првобитни захтеви одбијени због неадекватног здравственог стања (односно превелике старости), окарактерисан је као узалудан.¹⁵³ Ни овако чврст став Израела, међутим, није

¹⁴⁸ *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁴⁹ Наглашено је да се не може у првом периоду очекивати смештај одговарајући свим потенцијалним профилима исељеника, *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁵⁰ У прилог овоме говори случај Шосбергер Ладислава, који је добио сву потребну документацију за исељење, али га је представник Израела одбио, са образложењем да му недостаје седам прстију на ногама, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Било је, међутим, и случајева исељеника који су прошли обавезан здравствени преглед, али су, консултујући се са својим личним лекарима одлучили да одустану од исељења. Један од оваквих примера је Ђорђе Нађ, који у писму Савезу нагласио да је његов лични лекар утврдио да је у великој мери кратковид, те стога не би могао да поднесе јако сунце у Израелу, и да због тога мора одустати од исељења, *Писмо Ђорђа Нађа СЈВОЈ-у*, ЈИМ, Ал. 1948, п.к.827. Аца Штајнер се обратио Савезу са захтевом да буде избрисан из списка исељеника, и поред тога што му је формално емиграција дозвољена, како му је лекар наговестио да због срчане болести не може да издржи напоре путовања, *Изјава Аце Штајнера* (5. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁵¹ Како наводи М. Иванковић, исељеници су се радо подвргавали лекарском прегледу, али је одређен број њих одбио да се вакцинише, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, Beograd 2009, 316-317.

¹⁵² *Допис СЈВОЈ ЈО Вршац*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁵³ *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским општинама*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Из доступне грађе не може се закључити колики је, процентуално, био део пријављених за исељење чији су захтеви одбијени на основу критеријума које је као искључујуће, у комуникацији са Савезом, дефинисао Израел.

могао поколебати поједине југословенске Јевреја да одлучно инсистирају у својој намери да се иселе у Палестину.

Пет дана пошто је одлука представника Израела о одбијању исељеника неодговарајућег здравственог стања прослеђена свим јеврејским општинама Југославије, Иван Рајхман, затвореник са једним бубрегом и хроничним срчаним сметњама, наново је поднео молбу за исељење.¹⁵⁴ У конкретном случају може претпоставити да је затвореник био мотивисан и отпustom од даљег служења казне који би добио у случају добијања одобрења за исељење.

Исељеници су углавном, свесни тога да не испуњавају услове за емиграцију у Израел, на свом здравственом стању инсистирали у очигледној намери да на било који начин помогну своје изгледе да буду прихваћени од стране представника Израела. Доктор Александар Чариковски, наводећи да је делимично физички хендикепиран и да се више не може бавити лекарским послом, те да је потпуно свестан да ни на који начин не може помоћи развој израелске државе, изразио је жељу да своје последње године проведе у Израелу.¹⁵⁵

Упорност пријављених за исељење може се сматрати оправданом, разматрана у контексту идеологије ционизма. Било какво ограничавање права Јевреја на усељавање у Израел било је у супротности како са ционистичким принципима који су се налазили у идеолошком темељу независности државе, тако и у Декларацији о проглашењу независности Израела.¹⁵⁶ На основу Декларације, усвојен је Закон о усељавању, као један од првих закона које је тек проглашена израелска држава донела.¹⁵⁷ Како наводи Младенка Иванковић, овај је закон гарантовао свим Јеврејима право на слободно усељавање у Израел, које су југословенски Јевреји покушавали да искористе.¹⁵⁸ Овако апсолутно тумачење Закона о усељавању, међутим, није сасвим оправдано. Иако закон омогућава сваком Јеврејину који то жели да се насели у Израелу, Министарству за имиграцију остављена је могућност да захтеве за усељење одбије уколико се покаже да је потенцијални имигрант у прошлости деловао на било који начин против јеврејског народа или уколико постоји могућност да ће угрозити јавно здравље и безбедност друштва у

¹⁵⁴ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856

¹⁵⁵ Молба др Александра Чариковског СЈОЈ-у, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹⁵⁶ „Израелска држава биће отворена за јеврејску имиграцију и окупљање избеглих...“, „Молимо јеврејски народ у дијаспори да се окупи око Јевреја у Ерец-Израелу у чину имиграције...“, *The Declaration of the Establishment of the State of Israel (May 14th, 1948)*, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/Declaration+of+Establishment+of+State+of+Israel.htm>

¹⁵⁷ Један од најважнијих чланова овог закона гласи „Боравишна виза биће дата сваком Јеврејину који изрази жељу да се насели у Израелу“, *Law of Return 5710-1950*, http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/Text_of_Law_of_Return.html

¹⁵⁸ М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 330-331.

Израелу.¹⁵⁹ Оваква је формулација закона о имиграцији давала за право званичном Израелу да се информише о здрављу усељеника, али се начин на који је старост и опште здравствено стање коришћено као изговор за одбијање захтева за исељење, конкретно у случају југословенских исељеника, може окарактерисати само као прагматично заобилажење ционистичких темеља на којима је држава уздигнута, зарад остваривања циљева непосредније важности.¹⁶⁰

Најдрастичнији пример кршења идеолошких постулата на којима је заснована независност Израела, у контексту исељења југословенских Јевреја, јесте одређен број пријава које су одбијене без наведеног било каквог образложења. Овакви су случајеви малобројни, и у питању су увек целе породице, мада не увек оне коју су поднеле јединствену пријаву за исељење.¹⁶¹

Разлози због којих су појединци одустајали од исељења¹⁶² били су разноврсни, не увек у потпуности разјашњени, али се може сматрати да су, генерално, били оправдани.¹⁶³ Најчешће навођен разлог за одлагање или потпуно одустајање од исељења у Израел била је болест самог подносиоца пријаве или неког од припадника његове најуже породице.¹⁶⁴ У појединачним случајевима, међутим, и болест неког од припадника шире фамилије могла је бити довољан разлог за одустајање од исељења.

¹⁵⁹ *Law of Return 5710-1950*,

http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Immigration/Text_of_Law_of_Return.html

¹⁶⁰ Овакве контрадикторности у идеологији и политичкој пракси Израела, Д. Биале сматра једним од аспеката наглог успона јеврејства од „беспомоћности“ коју је симболизовао живот у дијаспори до „моћи“ коју је симболизовало формирање израелске државе. Деценије конфликта, пре свега са локалним Арапима, довеле су до нестанка идеје стварања „нормалне“ нације и успона „идеологије опстанка“ која је требало да послужи као својеврсни политички зид између Израела и остатка света, Biale D, *Power and Powelessness in Jewish History*, New York 1986, 145-146. Постепено поштравање критеријума пријема усељеника може се посматрати као један од најраније видљивих аспеката ове специфичности израелске спољне политике.

¹⁶¹ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁶² Сам процес одустајања од исељења био је јако компликован, како је захтев ваљало аргументовати код МУП ФНРЈ. Ни аргументовање потребе за одустајањем од исељења пред представницима МУП ФНРЈ, није била гаранција да ће захтев бити прихваћен. У овом се контексту може посматрати и захтев југословенских власти да исељеници приликом потписивања изјаве од одрицању од држављанства ФНРЈ, потпишу и изјаву којом се одричу свих непокретности на тлу Југославије у корист државе. На овај начин, одустајање од исељења или повратак у земљу после успешно изведеног исељења постале су могућности за које су се исељеници опредељивали тек пошто би исцрпели све остале опције, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 327.

¹⁶³ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 318. Са друге стране, М. Иванковић наводи да је одређен број исељеника који су одустали био вођен „шпекулантским мотивима“, очекујући прве вести из Израела или покушавајући да пронађу одговарајућу прилику за шверц.

¹⁶⁴ Руди Глајхер одустаје од исељења због нарушеног здравља жене, *Изјава Руди Глајхера (6. XI 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Рудолф Винариц обраћа се Окружној комисији за исељење Јевреја у Израел са захтевом да његова породица буде избрисана са списка исељеника, због јако тешког здравственог стања његове супруге, *Писмо Рудолфа Винарица Окружној комисији за исељење Јевреја за Израел (17. X 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Леон Хајим обраћа се Секцији за исељење у Израел, Управе СЈВОЈ, са захтевом да буде избрисан са списка исељеника због болести жене, *Молба Леон Хајима (23. X 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Вертхајм Шарика није отпутовала због болести ћерке, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Бухвалд Бела одустаје од исељења због болести жене и таште, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Шари Волтам није се могла укрцати на предвиђени транспорт због болести ћерке, *Молба Шари Волтам МУП ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Ашеровић Ашер одустаје од путовања због здравственог стања супруге, *Писмо Ашера Ашеровића СЈОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

Само у ретким случајевима, исељеници при повлачењу захтева за исељење због нарушеног здравља, наводе која је болест у питању. Још се ређе уз овакве изјаве може пронаћи приложено лекарско уверење.¹⁶⁵ Може се претпоставити да је нарушено здравље било оправдање које је најлакше прихватано као задовољавајуће, приликом одустајања од исељења, те да му се због тога и јесте тако често прибегавало.

Како смо већ нагласили, једно је од у сваком контексту важних питања за исељенике из Југославије, било је да у Израел путују са малобројним преосталим припадницима своје фамилије. Са те стране, одустајање од исељења због немогућности појединачних исељеника да земљу напусте са рођацима, сасвим је разумљиво.¹⁶⁶ Исељеници су исто поступали и у случајевима када поједини чланови њихових породица нису добили дозволу за исељење,¹⁶⁷ иако је Министарство унутрашњих послова ФНРЈ изричито у свом саопштењу поводом исељења нагласило да дозволе за исељење припадника исте породице нису међузависне.¹⁶⁸

После здравствених разлога, највећа препрека поштовању пријава за исељење са првим таласом исељења југословенских Јевреја биле су финансије. Наводећи да не располажу потребним средствима да се у датом тренутку иселе у Израел, поједини су исељеници чак захтевати да им буде враћен до датог тренутка уложен новац.¹⁶⁹

Највећи број подносилаца молби да њихова имена буду избрисана из спискова пријављених за исељење у Израел не наводе ниједан конкретан разлога за овакав поступак или наводе факторе недовољно прецизно дефинисане да би се могли сврстати у било коју категорију.¹⁷⁰

Молбе овакве природе, локалне јеврејске вероисповедне општине нису појединачно прослеђивале Савезу. Не могавши на било који начин да класификују или аргументују молбе ових исељеника да буду изостављени из прве алије, локалне општине су једноставно прибегавале њиховом увршћивању у периодично формиране спискове који су

¹⁶⁵ У појединим случајевима, попут Вернхајм Шарике (АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856) и Бухвалд Беле (АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856), у самом захтеву је наглашено да је приложено лекарско уверење, али исто није сачувано у документацији, те се може претпоставити да је Савез ипак захтевао оверено уверење као део документације потребне за накнадно одустајање од исељења, али да ова уверења нису сачувана или, једноставно, примерак истих није остављан Савезу.

¹⁶⁶ Иван Рајс одустаје од исељења у Израел, како његова родбина одустаје од исељења због нарушеног здравља, *Изјава Ивана Рајса (6. XI 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Ирена Штразбургер обраћа се Јеврејској вероисповедној општини Београд са молбом да буде изостављена из списка за исељење, због породичне болести, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁶⁷ *Молба Александра Ламеха СЈВОЈ-у*, ЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

¹⁶⁸ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Видети ОРГАНИЗАЦИЈА ИСЕЉЕЊА.

¹⁶⁹ *Писмо Финци Јосифа СЈВОЈ-у (22. XI 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁷⁰ У овој се групи налази и молба југословенског сликара, Александра (Алексе) Челебоновића.

насловљавани „Одустали“.¹⁷¹ Због релативно честог и непредвидивог повлачења захтева за исељење, Савез је био приморан да периодично тражи дописе од локалних јеврејских вероисповедних општина у којима потврђују за одређен број чланова да ће се дефинитивно иселити у Израел.¹⁷²

Значајан број молби за изостављање са списка исељеника није био благовремено поднет. Пошто би спискови са именима лица која су поднела захтеве за исељење били прослеђени Министарству унутрашњих послова Југославије, молбама исељеника да буду избрисани са списка није се више могло изаћи у сусрет.¹⁷³

Вођени предубеђењем које је постојало и међу самим организаторима исељења, да ће прва алија уједно бити и једина,¹⁷⁴ југословенски Јевреји у својим молбама да буду изостављени са списка емиграната углавном уопште нису ни разматрали могућност да се прикључе неком каснијем организованом исељавању. Одређен је број исељеника примораних да одустану од учешћа у првој алији, међутим, и поред недостатка информација о будућим организованим исељењима, изричито нагласио да жели да буде укључен у прву следећу алију. У случају да до следећег исељења не дође, исти су емигранти без изузетка изразили жељу да им буде дозвољено да појединачно напусте земљу, у тренутку када буду у могућности да исто учине.¹⁷⁵ Овакве молбе само потврђују да је одустајање од исељења за југословенске Јевреје углавном значило постојање јако доброг разлога, те да је исељење, само по себи, било догађај изузетне важности.

Категорија лица који су за Израел отпутовали, а да нису редовним путем уведени у спискове исељеника, јавља се само у евиденцији Савеза направљеној пошто је прва алија реализована.¹⁷⁶ Од укупно десеторо лица наведених у овој категорији, петоро је из

¹⁷¹ *Допис ЈВО Панчево СЈВОЈ-у (14. XI 1948)* (приложене су дозволе за исељење у Израел оних чланова који су се јавили за исељење, али из различитих разлога у датом тренутку нису у могућности да отпутују), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁷² *Допис ЈВО Вршац СЈВОЈ-у (30. IX 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856; *Допис ЈВО Нови Сад СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856;

¹⁷³ *Допис СЈВОЈ ЈО Земун*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁷⁴ Прва организовано исељавање Јевреја од стране Савеза сматрано је у почетку јединим које ће бити изведено. Погледати поглавље ПРИЈАВЉИВАЊЕ ЗА ИСЕЉЕЊЕ

¹⁷⁵ Шосбергер Еуген моли да му се дозволи исељење у Израел првом приликом, пошто има дозволу МУП ФНРЈ, али због болести није био у могућности да се исели у предвиђеном термину, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856; Рудолф Винариц истиче да у датом тренутку није у могућности да се исели због здравственог стања своје жене, али и наглашава да ће молбу за исељење поново поднети чим се њено здравствено стање буде поправило, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. Бухвалд Бела, наглашавајући да је његовој браћи већ дозвољено исељење, али да су му се, у међувремену, жена и ташта разболели, моли СЈВОЈ да га обавести под којим би тачно условима могао да се исели у Израел, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Штајн Золтан обраћа се СЈВОЈ-у са молбом за даља упутства, како је пропустио укрцавање на транспорт који је већ кренуо за Израел, *Упутница ЈВО Суботица за Штајн Золтана (17. XII 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Према накнадној дозволи Александра Ранковића, свима који су одустали од исељења у првом таласу због оправданих разлога, дозвољено је касније исељење. Дозвола за исељење добијена на основу документације поднете за исељење у првој алији остала је важећа до коначног датума исељења, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 319.

¹⁷⁶ АЈИМ, Алие 1948-1952.

Хрватске¹⁷⁷, а петоро из Србије.¹⁷⁸ Иако незнатна у односу на укупан број исељеника у првој алији, ова група је посебно интересантна са правне и административне тачке гледишта. Због чега је, међутим, исељење ових лица спроведено мимо стандардне процедуре која је у случају свих осталих исељеника у потпуности испоштована, на основу доступне грађе није могуће закључити.

Много већи проблем за процес исељења југословенских Јевреја у Израел од појединачних случајева одустајања емиграната или релативно малог броја одбијених пријава, представљало је кошење интереса исељеника са интересима појединих државних институција. Јевреји који су се налазили на одслужењу војног рока или у казнено-поправним установама, иако им је омогућено било да се на стандардан начин пријаве за исељење, представљали су, како из перспективе Савеза, тако из перспективе надлежних институција и југословенских власти, питање које је на посебан начин морало бити разрешено.

4.2. ВОЈНИЦИ И ОСУЂЕНИЦИ

Највећу препреку исељењу југословенских Јевреја из Југославије, представљала је претходно постојећа законска обавеза према држави. Војни обвезници и осуђеници најбољи су пример кандидата за исељење чија је судбина директно зависила од предусретљивости државних инстанци. Како се испоставило да је популација војних обвезника, односно осуђеника у групи пријављених за исељење значајна, потребно је било створити општу правну регулативу која би омогућила оваквим појединцима да се, без већих проблема прикључе регуларном процесу емиграције јеврејског становништва из Југославије у Израел. У оквирима прве алије, међутим, решења ове врсте нису увек била благовремена нити на одговарајући начин спроведена.

У циркулару упућеном јеврејским вероисповедним општинама Југославије, Савез је, пошто је консултовао надлежне инстанце, нагласио да ће сви појединци који се налазе на одслужењу војног рока морати да поднесу посебну молбу Министарству народне одбране Југославије за отпуст из службе, те поступити у складу са разрешењем тих молби.¹⁷⁹ Посредујући у овом процесу, све молбе је најпре прикупио Савез, да би их затим

¹⁷⁷ Мариновић др Отон, Мариновић Радмила и Мариновић Александра (Загреб); Алтарац Ерна и Алтарац Јаков (Сплит).

¹⁷⁸ Дамјанов Лили, Леви Хана (Београд); Силаши Ладислав (Нови Сад); Фољаков Завел и Шлезингер Терезија (Суботица)

¹⁷⁹ *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским општинама* (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Колико је војна обавеза била од значаја за југословенске власти у контексту исељења, говори и чињеница је свака пријава за емиграцију садржавала обавезно и податак о томе да ли је пријављени за исељење одслужио војни рок и под којим условима.

проследио Министарству. Савез је о разрешењу молби обавестио локалне јеврејске вероисповедне општине.¹⁸⁰

Чини се да Министарство унутрашњих послова Југославије није било тако изричито у дефинисању критеријума које су затвореници морали испунити да би се придружили првој алији. Обавештење слично ономе које је упућено војним обвезницима, а које би се тицало питања исељења затвореника генерално, у прегледаној грађи није пронађено. На основу појединачних молби и њихових разрешења може се, закључити да је једини услов за одобрење исељења затвореника био да казна, на чије је одслужење осуђен, буде мања од десет година.¹⁸¹

Разматрајући исти проблем, Младенка Иванковић наводи да је ограничавајући фактор у исељењу југословенских Јевреја у Израел било њихово учествовање у некој од кажњивих радњи, за коју је запређена казна затвором десет година или више, без обзира на то да ли је већ био осуђен или се налазио у затвору због истраге по том основу.¹⁸² Свима је осталима, који су се већ налазили на издржавању казне или у истражном затвору, уручен опрост казне или преиначење у условну, што је даље омогућавало отпуст из држављанства и исељење.

Недостатак општег решења којиме би био регулисан статус затвореника у контексту организованог исељења Јевреја из Југославије, последица је и знатно сложенијег процеса комуникације Савеза са државним органима у покушају регулисања тог питања. Како би се некако поспешило доношење позитивне одлуке и увећале шансе да се свим исељеницима изађе у сусрет, инсистирало се на изузетно кратком времену, за које је било потребно реализовати алију.

Обраћајући се Президијуму Народне скупштине Југославије, Савез је молио за помиловање свих лица јеврејске националности која су се пријавила за исељење, а која су осуђена на одслужење временске казне, наглашавајући да углавном у питању нису тежи прекршаји нити дуже казне.¹⁸³ Како је датум првог транспорта оквирно већ био одређен, захтевало се што брже разрешење питања помиловања, како се не би непотребно реметио процес исељења.¹⁸⁴ Сличним је аргументом Савез покушавао да поспеши и сарадњу са Министарством народне одбране Југославије, наглашавајући да је потребно што хитније

¹⁸⁰ *Допис СЈВОЈ ЈО Вршац* (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁸¹ У појашњењу молбе Грете Варјаш да се њеном супругу, Ладиславу Варјашу одобри емиграција, наводи се да је у сличним случајевима особама које издржавају казне краће од десет година, одобрен условни отпуст и исељење, *Допис СЈВОЈ МУП-у ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁸² М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 320.

¹⁸³ Додатни је аргумент представљала чињеница да сви исељеници напуштају земљу, те да су сви остали државни органи показали изузетну предусретљивост суочени са сличним молбама, каква се очекује из од Президијума народне скупштине ФНРЈ, *Допис СЈВОЈ Президијуму народне скупштине ФНРЈ* (12. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁸⁴ *Допис СЈВОЈ Президијуму народне скупштине ФНРЈ* (12. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

разређење поднетих молби за исељење, како би се испоштовали утврђени термини исељења.¹⁸⁵

О томе колико је доследно спровођена политика ослобађања само затвореника осуђених на временске казне краће од десет година, није могуће донети релевантан закључак на основу доступне грађе. Сачувана су само четири захтева за исељење затвореника осуђених на одслужење казне дуже од десет година.¹⁸⁶ Ови су захтеви, у складу са правним оквирима који су успостављени за исељење затвореника, одбијени. Са друге стране, како из једног од ових захтева посредно знамо да је одбијен само на нивоу првостепене инстанце,¹⁸⁷ можемо говорити о доношењу појединачних одлука у складу са овим начелним принципом, али не и о томе колико је овај исти принцип поштован при каснијим жалбама.

У случају војних обвезника, показало се да чак и доношење позитивне одлуке у вези исељења може бити недовољно за благовремено прикључење алији, како на специфичне административне проблеме са демобилизацијом, до којих је дошло при појединачним јединицама, није било могуће донети универзално примењиву одлуку.¹⁸⁸

Дела због којих су осуђивани појединци који су се пријавили за исељење била су крајње разнолика. Грубо се, међутим, осуђеници према врсти почињеног кривичног дела могу поделити у три групе. Прву и највећу групу чинили су осуђеници који су се у затвору налазили због различитих облика шпекулације.¹⁸⁹

Друга група обухвата појединце који су се у затвору налазили, како сами наводе, из њима непознатих разлога. Иако је број оваквих случајева који је документован релативно мали, група заслужује посебну пажњу у контексту формирања комунистичке власти у

¹⁸⁵ *Допис СЈВОЈ Министарству народне одбране ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁸⁶ Лео Клопфер осуђен је на принудни рад у трајању од десет година и пет година губитка грађанских права. Иако је поднео сву потребну документацију, МУП ФНРЈ није уважио његову првобитну молбу за исељење, те се обраћа поново са образложењем да су сви чланови његове породице настрадали током рата, *Молба Клопфер Леа Президијуму народне скупштине ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Андрија Мирковић Хиршенхаузер, осуђен на десет година затвора, посредством своје супруге, обраћа се са молбом да му буде дозвољено исељење, *Молба Андрије Мирковића Хиршенхаузера Президијуму народне скупштине ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Десидер Абрахам осуђен је на 25 година затвора, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Неименовани исељеник обраћа се Президијуму Народне скупштине ФНРЈ са захтевом да му буде дозвољено исељење, иако је осуђен на 20 година затвора, уз пет година губитка грађанских права са конфискацијом имовине, *Молба Президијуму Народне скупштине* (1. XI 1948) ФНРЈ, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

¹⁸⁷ *Молба Клопфер Леа Президијуму народне скупштине ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁸⁸ Како би се овакви административни проблеми избегли, по препоруци представника Министарства народне одбране ФНРЈ, лица којима молба за исељење није одобрена на основу колективних спискова које је доставио СЈВОЈ, замољена су да поднесу појединачне пријаве директно Министарству, *Допис СЈВОЈ Министарству народне одбране ФНРЈ*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁸⁹ Фрајнд Карло моли да се обустави против њега покренута истрага на основу кршења закона о заштити опште народне имовине, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Фелдербаум Вилим моли за поништавање пресуде изречене због кривичног дела шпекулације, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Штајниц Вилим моли да му буде дозвољено исељење, упркос пресуди због дела недозвољене трговине, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Едуард Вагман моли да буде укључен у списак исељеника, и поред тога што је осуђен за дело „мањка новца“, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

Југославији после Другог светског рата и њеног самосталног идеолошког утемељења, после сукоба са Совјетским савезом 1948.

Секел Андија, подносећи молбу да му буде дозвољено иселење, наводи да је рат провео у Совјетском савезу, где га је мађарски окупатор одвео у склопу радних бригада и да је „у земљу дошао пун љубави за Нову Југославију“.¹⁹⁰ Рајхман Иван наглашава да се током рата налазио у Бањалуци, те да је одатле помагао НОП.¹⁹¹

Како се ради о особама које су, очигледно, биле блиске комунистичком покрету у Југославији још у предратном периоду, једини разлог због кога би се могли налазити у затвору, а да за то не буде пружено никакво објашњење, била је идеолошка неподобност у контексту сукоба са Совјетским савезом.¹⁹² Емиграција у Израел, међутим, са становишта југословенске власти, била је сасвим прихватљиво решење за идеолошки неподобне појединце.¹⁹³

Трећу групу сачињававали су осуђеници који су починили дела различитог карактера, која се могу окарактерисати као тежак прекршај против устројства државе. У ову се групу дају сврстати и појединци који су се у затвору налазили због сарадње са четничким покретом током Другог светског рата, мада су они заступљени са свега неколико случајева.¹⁹⁴ Углавном су у питању државни службеници који су осуђени за неправилност у вршењу дужности на руководећим местима у великим државним предузећима или при органима власти. Можда два најбоља примера оваквих осуђеника су Варјаш Ладислав и Ласло Људевит.

Варјаш Ладислав, службеник предузећа ЈУГОЛЕК, осуђен је био на две године и девет месеци затворске казне и губитак свих грађанских права, због тога што је службенику холандске амбасаде у Београду одао извесне податке везане за пословање предузећа.¹⁹⁵ Ласло Људевит, осумњичен је за неправилности у вршењу службе при Министарству индустрије и рударства Босне и Херцеговине. За молбе које су подносили

¹⁹⁰ Молба Секел Андије, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁹¹ Молба Ивана Рајхмана Президијуму народне скупштине ФНРЈ, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁹² Може се претпоставити да су у питању били комунисти окарактерисани као „коминтерновски“, односно верни Совјетском Савезу, те из тих разлога осуђени на одслужење затворске казне. О политици Комунистичке партије Југославије према унутарпартијској опозицији сукобу са Совјетским савезом видети Глишић В, *Отпор сукобу са Информбироом у врху КПЈ*, Југословенско-совјетски сукоб 1948, Београд 1999, 173-181.

¹⁹³ Број оваквих примера је јако мали, али се може сматрати значајним у контексту југословенског-совјетског сукоба. Иако није у питању општа тежња југословенских власти, емиграција идеолошки неподобних индивидуа, посебно под окриљем општег идеолошког оквира учешћа југословенских Јевреја у обнови израелске државе показао се крајње практичним.

¹⁹⁴ Један од оваквих примера је Никола Биненфелд, који се налазио у затвору у Сремској Митровици, осуђен на 18 месеци робије од стране Главног суда у Крагујевцу, због сарадње са четницима, АЈИМ. Ал. 1948, п.к. 827.

¹⁹⁵ Сачувана је комплетна преписка Варјаш Грете, супруге осуђеног Варјаш Ладислава, са СЈВОЈ у циљу добијања дозволе Министарства унутрашњих послова за иселење, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

овакви појединци, карактеристични су били захтеви за поништавање донетих пресуда и издавање дозволе за исељење на основу заслуга за развој различитих аспеката послератне југословенске политике и привреде.¹⁹⁶

Гледано на нивоу целе алије, у покушају да што боље аргументују своје захтеве да буду ослобођени постојеће обавезе према држави, како би могли емигрирати у Израел, исељеници најчешће, поред личних заслуга у помагању успостављања новог поретка у Југославији и верности комунистичкој идеји, истичу последице Холокауста. У тежњи да буду ослобођени предвиђених затворских казни, исељеници су нагласак стављати на чињеницу да је највећи број њих преживео боравак у логору.¹⁹⁷

Инсистирајући на очувању целовитости породичне заједнице, подносиоци захтева и у овом контексту су наглашавали да би неодобравање њихове молбе за исељење, за последицу, највероватније, имало останак њихове читаве, иовако ратом десетковане, родбине у Југославији.¹⁹⁸ Поједини исељеници, пак, наводећи да су током рата остали без породице, те да им се једина родбина која је преживела Холокауст налази у Израелу, молили су да им се дозволи исељење, како су сматрали другог избора једноставно немају.¹⁹⁹

И поред изричитих молби Савеза да процедура ослобађања пријављених за исељење од обавеза према Министарству народне одбране, односно Министарству унутрашњих послова (у складу са правоснажним пресудама) буде што брже изведена, сви захтеви исељеника нису могли на одговарајући начин бити решени до датума поласка првих бродова за Израел. Начини на који је спорост административног процеса утицала на затворенике и војне обвезнике били су другачији, последице, међутим, исте. Одређен, мада невелики број, исељеника, закаснио је на првобитно предвиђени превоз.

¹⁹⁶ За Варјаш Ладислава наводи се да је „заслужан службеник државног предузећа ЈУГОЛЕК“, *Писмо Грете Варјаш СЈОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Вагман Едуард се описује као „утемељитељ развоја конзервне индустрије у Југославији после рата“, носилац титуле ударника (1945) и награда ресорног министарства (1947) и Председништва владе БиХ (1948). Инсистира се и на томе да су његове заслуге далеко веће од грешака због којих се налази у притвору, *Молба Ласло Жозефине „надлежном органу“*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁹⁷ Овакви су подаци карактеристични за исељенике који су подносили накнадне захтеве за добијање дозволе за исељење, у којима су опширније образлагали због чега им је емиграција јако важна. Фелденбаум Вилим наводи да је током рата био у Аушвицу и Дахауу, Штајниц Вилим да је био затворен у концентрационом логору у Каваји, а Вагман Едуард само наводи да је једно време провео у логору, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁹⁸ Фрајнд Карло, у својој молби за одобрење захтева за исељење и поред истраге која се тренутно против њега води, наглашава да његова породица неће искористити могућност исељења, ако он не буде могао да им се придружи, *Молба Фрајнд Карла СЈОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Штајниц Луиза моли да њеном мужу дозволе исељење, како би заједно могли емигрирати у Израел, *Молба Штајниц Луизе* (6. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. У молби да Вагнер Едуарду буде дозвољено исељење, његова супруга Стефанија изричито наглашава да би, у случају да Едуарду не буде одобрено исељење, ни породица не би могла да се исели, *Молба Вагнер Стефаније Президијуму Народне скупштине ФНРЈ* (7. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

¹⁹⁹ *Молба Ласло Људевита МУП ФНРЈ* (3. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

Затвореници, односно оптужени у случајевима у којима још увек није постојала правоснажна пресуда, морали су се у одређеном термину одазвати позиву на саслушање, док су војници, иако демобилисани, војне обавезе ослобођени прекасно да би могли на време да стигну до ријечке луке. Последица административне спорости било је пребацивање малог броја исељеника²⁰⁰ са „Радника“ на теретни брод „Босна“,²⁰¹ како би им, и поред свега, било омогућено да земљу напусте у склопу прве алије.

Питање исељења војних обвезника и затвореника, приморало је југословенску државу да се на много комплекснији и непосреднији начин него што је првобитно сматрано да ће бити потребно, укључи у процес исељења. И у оквирима саме јеврејске заједнице, независно од статуса који је имала у Југославији, једна је група у контексту организованог исељавања захтевала посебну пажњу. Деца која су током рата остала без родитеља, прикључена су првој алији одлуком Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије, у сарадњи са Удружење југословенских исељеника у Израел. У новој домовини, претпостављало се да ће деца лишена породице моћи, уз подршку преосталих представника југословенске јеврејске заједнице, у Израелу лакше да започну нови живот.

4.3. ИСЕЉЕЊЕ ДЕЦЕ

Деца која су се током прве алије иселила из Југославије, земљу су могла напустити на неколико начина. Пре свега, деца су за Израел могла отпутовати заједно са породицом, у ком случају су главе породице пријављивале малолетну децу, док су пунолетници попуњавали сопствене пријаве за исељење.²⁰² Због огромних губитака које су Јевреји у Југославији претрпели током Другог светског рата и, у највећем броју случајева уништења породице као друштвене јединице, велики је број деце морао земљу напустити на алтернативан начин.²⁰³

Деца која су током рата остала без родитеља и чланова ближе породице, земљу су напуштала по посебно формулисаној процедури, у оквиру такозваних „дечијих

²⁰⁰ У питању је укупно свега 32 лица која су се, управо због тога што нису била у могућности да се благовремено прикључе првобитним транспортима, путовала у Израел теретним бродом „Босна“, током његовог другог путовања за Израел. Видети поглавље ПОСЛЕДЊИ ДАНИ ПРВЕ АЛИЈЕ.

²⁰¹ Розенберг Адолф није стигао из Суботице, где је демобилисан, благовремено до Ријеке, те га је СЈОЈ упутио на полазак „Босне“, *Изјава Розенберг Адолфа*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Моис Аврам није стигао из Бијељине, где је демобилисан, благовремено до Ријеке, те га је СЈОЈ упутио на полазак „Босне“, *Изјава Моис Аврама*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Стајн Золтан није стигао из Берова, где је демобилисан, благовремено до Ријеке, те га је СЈОЈ упутио на полазак „Босне“, *Изјава Стајн Золтана*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Меркин Никола није стигао из Љубљане, где је демобилисан, благовремено до Ријеке, те га је СЈОЈ упутио на полазак „Босне“, *Изјава Меркин Николе*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Најхаус Ервин није стигао из Скопља, где је демобилисан, благовремено до Ријеке, те га је СЈОЈ упутио на полазак „Босне“, *Изјава Најхаус Ервина*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²⁰² *Допис ЈВО Ада СЈВОЈ-у (13. IX 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁰³ Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 39.

транспорта“ . Иако су до Израела стизала истим транспортима као и остали исељеници, административна процедура кроз коју су деца без родитеља пролазила била је знатно другачија.

Питање исељења деце без родитеља из Југославије покренуто је непосредно по завршетку Другог светског рата. Обраћајући се Удружењу исељеника из Југославије у Израелу, Савез је априла 1946. изразио жељу да што пре буде решено питање деце која су током Холокауста остала без родитеља.

Суочен са стањем потпуног расула у коме се југословенска јеврејска заједница налазила по завршетку рата, Савез је исељење деце без родитеља у Израел сматрао најбољим доступним решењем статуса малолетних Јевреја Југославије, који су током рата остали без родитеља. Са друге стране прелазак ратне сирочади из Југославије у надлежност Удружења југословенских исељеника у Израелу, била је и прилика за растерећење иовако, у датом тренутку, преоптерећеног буџета Савеза.²⁰⁴

У мају 1946. у Југославију је, као представница Удружења исељеника из Југославије у Израел, стигла Хилела Ливни, како би координирала путовање деце без родитеља у Палестину. Истом је приликом и формално Удружење на себе у потпуности преузело одговорност за децу јеврејског порекла из домова за сирочад у Југославији.²⁰⁵ Сама идеја исељења деце без родитеља из Југославије у Палестину, у својој бити није била мотивисана ционизмом, већ пре свега практичним разлозима.

Иако је у основи исељења југословенских Јевреја у Израел генерално лежао ционистички мотив, исељење деце представљало је посебан случај. Дефинишући фактор, наиме, није био идеолошке природе, већ искључиво везан за последице Другог светског рата и нестанак великог дела јеврејске популације Југославије, односно прелазак бриге о деци у надлежност читаве јеврејске заједнице. Из прагматизма се, у овом конкретном случају, тек накнадно изродио ционизам.

Када су дефинисани општи услови за извођење алије, истој су аутоматски прикључена и деца без родитеља. Тежња је Савеза у организацији транспорта била да се деца на пут у Израел, када год је то било могуће, пошаљу заједно са неким од преживелих рођака.²⁰⁶ У случајевима када то није било могуће, Савез је инсистирао на обезбеђивању уверења Удружења исељеника из Југославије у Израел, да деца прикључена првој алији имају рођаке у Израелу, који су вољни о њима да преузму бригу.²⁰⁷

²⁰⁴ Писмо ХОЈ СЈОЈ-у (април 1946), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 820.

²⁰⁵ Писмо СЈОЈ ХОЈ-у (мај 1946), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 820.

²⁰⁶ Списак деце пријављене за исељење (20. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 797.

²⁰⁷ У надлежности је Удружења исељеника из Југославије у Израел било и успостављање контакта са рођацима деце која би се прикључила исељењу, са њиховим рођацима у Израелу.

Став појединачних припадника јеврејске заједнице у Југославији, чак и мимо ставова Савеза и Удружења исељеника из Југославије у Израел, по питању организованог исељења деце у Израел, био је изразито позитиван. У питању је била отворена подршка реализацији нечега што је сматрано и жељом саме деце која су током рата остала без родитеља.

Председник Јеврејске вероисповедне општине Београд, у једном од саопштења упућених поводом организације прве алије потпредседницима општине, нагласио је да је жеља за исељењем међу самом децом неоспорна, те да се, поштујући вољу деце, и јеврејско грађанство залаже за исто.²⁰⁸ Како се Удружење исељеника из Југославије у Израел са своје стране показало више него вољним да преузме бригу о деци исељеној из Југославије и на сваки начин им помогне,²⁰⁹ председник београдске јеврејске општине могао је само констатовати да је свака од заинтересованих страна показала изванредан ентузијазам у жељи да питање исељења деце без родитеља буде што брже и једноставније разрешено.

Међу децом пријављеном за исељење у Израел, највећи су део чинили штићеници Јеврејског сиротишта у Београду.²¹⁰ Чини се да је тежња Савеза била да се сва деца из сиротишта у Београду током прве алије иселе у Израел, како је сматрано да ће тамо имати боље услове за отпочињање самосталног живота. Овакву је тежњу Савеза најбоље окарактерисао председник јеврејске вероисповедне општине у Београду, констатујући да ће највероватније бити потребно затворити Јеврејско сиротиште, како ће сва деца која га настањују бити исељена током прве алије.²¹¹

Исељење деце са собом је повукло низ специфичних практичних проблема. Пре свега, како су јеврејска сирочад после рата редовно уписана у школу, ради емиграције у Израел било је потребно обезбедити одговарајућу документацију којом је регулисан статус деце-исељеника²¹² у образовном систему. На основу доступне документације чини се да исписивање ученика са циљем исељења није представљало проблем, већ напротив

²⁰⁸ Када су у питању одређене социјалне категорије, јеврејска заједница Југославије оценила је да би једино логично решење било управо исељење у Израел. У саопштењу председника ЈО Београд изричито се каже да се сматра да је најбоље решење за одређен број девојака пред пунолетством, које су становале у дечијем дому у Београду, у датој ситуацији, напуштање земље и пресељење у Израел, *Саопштење председника ЈО Београд потпредседницима ЈО Београд* (16. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁰⁹ *Саопштење председника ЈО Београд потпредседницима ЈО Београд* (16. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²¹⁰ Збрињавање деце без родитељског старања после рата спадало је у дужности Аутономног одбора за помоћ. Непосредно по завршетку рата, у Јеврејском сиротишту у Београду налазило се око шездесеторо деце, Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 57.

²¹¹ *Саопштење председника ЈО Београд потпредседницима ЈО Београд* (16. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²¹² У контексту образовног система појам деце-исељеника потребно је посматрати као синоним за малолетнике, како су у питању основни и средњи степен образовања.

њихово поновно уписивање, у случајевима када до реализације иселења у оквиру прве алије, односно првог организованог транспорта за Израел, не би дошло.

Обраћајући се директорима Прве мушке²¹³, односно Четврте женске²¹⁴ гимназије у Београду, Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије молио је да се ученицима који су исписани ради иселења омогући поновно редовно похађање наставе.²¹⁵ Наглашавајући да се нису успели прикључити првом транспорту који је за Израел кренуо из Ријеке, Савез је молио директоре школа да се деци што више изађе у сусрет при савлађивању градива, како су у питању ратна сирочад.²¹⁶

У случају деце без родитеља пријављене за иселење, која су била уписана у школу, Савез није покушавао да у сарадњи да Министарством просвете дође до универзалног решења њиховог статуса. Највероватније је сматрано да је, за разлику од војних обвезника и затвореника, број ученика међу иселењеницима недовољан да би се тражило доношење глобално релевантног решења. Све је остало на низу молби упућених појединачним школама.

Административна питања која је ваљало разрешити у вези иселења деце без родитеља у Израел, у суштини су била иста као и она која су се односила на иселење генерално. Питања самих иселењеника упућена Савезу, и у случају дечијих транспорта, највећим су делом била везана за одбијене захтеве. Управо је део ових одбијених захтева, међутим, представљао кључну специфичност транспорта деце у односу на целину процеса иселења.

Породице чији су колективни захтеви за иселење одбијени (или је, пак, један од чланова породице одбијен при подношењу захтева за иселење), покушавале су накнадно да се прикључе првој алији, тако што би путовале са дечијим транспортом.²¹⁷ Овакве су захтеве представници Савеза по правилу одбијали, међутим, како су у питању углавном били рођаци деце која су иселавана у Израел и како се радило само о појединачним

²¹³ Молба директору Прве мушке гимназије у Београду (14. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 797.

²¹⁴ Молба директору Четврте женске гимназије у Београду (14. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 797.

²¹⁵ На основу прегледане грађе, не може се закључити да ли су у питању била само привремена решења (то јест да ли су деца прикључивана каснијим транспортима у оквиру прве алије, уколико би пропустила први) или је поновно укључење у наставни процес значило да се деца током прве алије више нису могла иселити.

²¹⁶ У питању су ученици Прве мушке гимназије у Београду, Рубеновић Јосип, Рубеновић Алберт и Флеш Данко (Молба директору Прве мушке гимназије у Београду (14. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 797), и ученице Четврте женске гимназије у Београду, Дајч Ирена, Флеш Силва, Голдбергер Нада, Калдерон Сиди, Леви Сузана, Керпнер Нада, Мандил Лили, Сион Рашела (Молба директору Четврте женске гимназије у Београду (14. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948 (Архив Перера), п.к. 797)

²¹⁷ Један од оваквих примера су породице Конфорти и Фишер, којима није дозвољено прикључење дечијем транспорту, како нису на време доставиле одговарајућу документацију, СЈОЈ ЈВО Ријека (2. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

случајевима, пријављенима је остављена могућност да се, на сопствену одговорност, појаве у Ријечи и покушају да се укрцају на брод за Израел.²¹⁸

У контексту исељења деце за Израел, мора се посматрати и једна група питања са којима су се исељеници регуларно пријављени за алију, обраћали Савезу. Радило се о различитим нејасноћама везаним за положај деце која су путовала са породицама, али пре свега о специфичним условима за које су родитељи сматрали да би требало да буду обезбеђени деци приликом исељења. Како су емигранти редовно умели да наглашавају у ситуацијама када су расправљани фактори који би могли утицати на појединце да се не прикључе исељењу, од позитивних повратних информација везаних за децу зависило је да ли ће цела породица одлучити да напусти земљу.

Исељеници су се најчешће обраћали органима Савеза са питањем да ли ће током транспорта до Ријеке, односно на броду за Хаифу, постојати одговарајући услови за збрињавање мале деце.²¹⁹ Иако нигде прецизно није дефинисано шта би тачно одговарајући услови за збрињавање мале деце требало да обухватају, Савез се показао прилично ригидним у разрешавању овог питања. Родитељима је врло изричито стављено до знања да се сами морају побринути за специфичне потребе своје деце током транспорта из различитих градова Југославије до Ријеке.²²⁰ Једино што је Савез гарантовао исељеницима да ће бити обезбеђено на бродовима који су их превозили из ријечке луке у Палестину, јесте „довољна количина хране за бебе“.²²¹

У овом се контексту појавило и питање исељеника које се тицало одређеног броја деце рођене после подношења пријава за исељење и накнадног добијања дозволе за напуштање земље. Како више није било времена да се испоштује пуна процедура подношења пријаве и добијања потребне документације за емиграцију, новорођенчад су по посебном поступку прикључивана породичној пријави за исељење. На основу одобрења за исељење осталих чланова породице, издавано је посебна дозвола новорођенчету да напусти земљу.²²²

Требало би, као релевантно за положај деце у исељење југословенских Јевреја у Израел, поменути и неколико случајева исељеника који су се распитивали за могућност прикључивања жена у узрапредовалој трудноћи првој алији. Поштујући став који је

²¹⁸ *Допис СЈВОЈ ЈО Ријека* (2. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²¹⁹ *Допис ЈО Чаковец СЈОЈ-у* (4. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²²⁰ *Допис ЈО Чаковец СЈОЈ-у* (4. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²²¹ Изузетак је представљало млеко, које уопште није укрцавано на брод, те је је родитељима наглашено да би сами морали да се побрину за снабдевање истим, *Допис СЈОЈ ЈВО Чаковец*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²²² Надлежној јеврејској вероисповедној општини било је потребно поднети основне податке о новорођенчету, а као идентификациони документ, приликом укрцавање на брод, на увид је било потребно ставити извод из матичне књиге рођених, *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (22. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

формулисан приликом исељења мале деце, Савез је одбијао да преузме било какву одговорност за добробит жена које би у одмаклој фази трудноће одлучиле да крену за Израел, али истовремено никоме није изричито забранио да поступи по сопственој савести.

Алфред Ледерер, обраћајући се Савезу, нагласио је да би се његова жена у тренутку планираног исељења у Израел, налазила у осмом месецу трудноће. У светлу ове чињенице, желео је да зна да ли би исељење са првом алијом уопште било могуће реализовати.²²³ Инсистирајући на томе да на броду не би било могуће обезбедити ни најосновније услове за збрињавање труднице, посебно у случају непредвиђено раног порођаја или евентуалних компликација, Савез је изразио сумњу да би се исељење могло реализовати. И поред тога, међутим, самим је исељеницима остављено да одлуче да ли ће, и поред свега, кренути за Израел.²²⁴

На примеру такозваних дечијих транспорта најбоље се може видети колико су специфичне потребе појединих група исељеника одударале од правила донетих на нивоу алије генерално. Са друге стране, може се видети колика је била жеља институција југословенских Јевреја, како у Југославији, тако и у Израелу, да се исељење што брже и безбедније приведе крају. Суочена са жељом самих исељеника да се што пре, и мимо свих околности које им не иду у прилог, упуте у Израел, чини се да иста тежња Савеза и Удружења исељеника из Југославије у Израелу, ипак одише одређеним конзервативизмом.

²²³ *Допис ЈВО Нови Сад СЈВОЈ-у* (15. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²²⁴ *Главна комисија за исељење ЈО Нови Сад*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

5. ЕКОНОМИЈА ИСЕЉЕЊА

Комплексна економска питања везана за исељење југословенских Јевреја у Израел, из перспективе самих исељеника, сводила су се на разноврсне трошкове које је требало намирити, како би се коначно нашли на броду за Палестину. Управо су ови трошкови, за највећи део пријављених за исељење, уједно представљали и највећу препреку за успешну емиграцију.

У очигледној намери да на сваки начин помогне јачање новоформиране израелске државе, највећи део трошкова организованог исељења европских, самим тим и југословенских, Јевреја у Израел на себе је преузео Светски јеврејски конгрес.²²⁵ Јеврејским емигрантима који нису располагали довољним средствима да самостално плате путне трошкове гарантовано је потпуно покривање трошкова путовања до тренутка укрцавања у брод за Палестину. Самим исељеницима остављено је регулисање трошкова транспорта пртљага до луке.²²⁶

Прожимајући на свеобухватан начин комплетан процес организованог исељавања југословенских Јевреја у Израел, питања економске природе умногоме су и дефинисала начин и динамику којом се исељење одвијало. Од успешног разрешења проблема везаних

²²⁵ Финансијска помоћ коју је Светски јеврејски конгрес упућивао Савезу јеврејских вероисповедних општина Југославије, посредством Аутономног одбора за помоћ, представљала је малтене искључиви извор финансирања јеврејске заједнице у Југославији после рата. Представници Светског јеврејског конгреса су, међутим, инсистирали на томе да и саме општине помогну своју финансијску ситуацију, продајом оног дела имовине који им није потребан. Првобитни програм помоћи трајао је до 1949, али је обновљен због континуирано лоше финансијске ситуације у којој се налазила јеврејска заједница у Југославији, Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 59.

²²⁶ Писмо Фредерика С. Вајта СЈВОЈ-у, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

за различите трошкове пријављених за исељење, зависила је реализација процеса емиграције у целини.

Економска питања општег карактера решавана су у комуникацији Савеза са надлежним државним институцијама. Специфичне проблеме које су им предочавали појединачни исељеници, представници Савеза покушавали су да реше у оквирима саме јеврејске заједнице. Без помоћи Светског јеврејског конгреса, овакве интервенције Савеза не би биле могуће.

Највећи број емиграната, подносећи документацију потребну за исељење, изричито је нагласио да није способан самостално да сноси трошкове путовања.²²⁷ Немогућност исељеника да регулишу и минималне трошкове исељења који су им наметнути после улагања Светског јеврејског конгреса у миграцију југословенских Јевреја у Израел, представљао је проблем који је могао угрозити успех читаве алије.

Тежња Савеза да на себе преузме централну улогу у организацији процеса емиграције до изражаја је дошла посебно у решавању економских проблема исељеника. За разлику, међутим, од преосталих аспеката исељењења, ова је делатност Савеза била заснована на постојећем искуству. Савез се претходно ангажовао на решавању питања економске природе, у контексту проглашења независности Израела, прикупљањем материјалне помоћи југословенских Јевреја за новоформирану државу у Палестини.

При јеврејским вероисповедним општинама Југославије формиран су посебни Одбори за прикупљање помоћи Израелу. У пропагирању потребе Израела за финансијском помоћи, наглашаван је специфичан спољнополитички моменат који је постојао између југословенске и новоформиране државе у Палестини. Као и сваком приликом када се чинило да би од тога могло бити користи, упорно је понављана чињеница да је Југославија била међу првим државама које су признале независни Израел.

Савез се на директан начин, прикупљањем новчаних прилога, ангажовао у помагању борбе израелске државе за очување новостечене независност у рату са околним арапским државама. Централна улога Савеза у функционисању јеврејске заједнице Југославије само је на још један начин потврђена и истовремено је створена потребна административна основа за сличну делатност у контексту алије.

²²⁷ Нејасно остаје на које су трошкове исељеници конкретно мислили. Може се претпоставити да су у питању комплетни трошкови исељења или пак само трошкови транспорта пртљага, зависно од тога да ли су били упознати са одлуком Светског јеврејског конгреса о финансирању алије. Писмо које је Фредерик С. Вајт упутио СЈВОЈ означено је као поверљиво (*Писмо Фредерика С. Вајта СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907), као и сама информација о регулисању комплетних трошкова путовања исељеника. Са друге стране у прегледаној грађи нисмо пронашли ниједан циркулар којим се ова одлука Светског јеврејског конгреса саопштава исељеницима или чак појединачних јеврејских вероисповедним општинама Југославије. Изричито је наглашено и да је одлука о потпуном покривању трошкова исељења Југословенских Јевреја „глобална“ (*Писмо Фредерика С. Вајта СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907), што нам само по себи не говори ништа више о томе на које се тачно све трошкове исељења односи.

При локалним јеврејским вероисповедним општинама формиран су Одбори за прикупљање помоћи, чији су представници били задужени за прикупљање новчаних прилога.²²⁸ Представници Одбора лично су обилазили све чланове појединачних јеврејских вероисповедних општина на територији Југославије.²²⁹ Општине су, по прикупљању средстава од својих чланова, новац уплаћивале у фонд „Помоћ Израелу“, који је специјално основан са овим циљем.²³⁰

Овакве су ситуације Савезу омогућиле да установи обрасце деловања који су касније само добили нову димензију приликом решавања различитих економских питања конкретно везаних за иселјење. Посебно је напредовала сарадња Савеза са другим институцијама које су индиректно биле укључене у реализацију алије. Приликом посредовања између појединачних иселјеника, односно локалних јеврејских вероисповедних општина и државних институција које су дефинисале поједине економске аспекте иселјења, једини задатак који је Савез себи поставио било је обезбеђивање што повољнијих услова под којима би се алија могла реализовати.

Можда најбољи пример овакве делатности Савеза су преговори вођени са Државним осигуравајућим заводом. Уговарајући услове под којима би пртљак иселјеника могао бити осигуран на путу бродом до Израела, Савез је инсистирао на поштовању специфичности превоза, не би ли на неки начин дошао до одређених повластица.

Први предлог услова под којима би се пртљак иселјеника могао осигурати на путу за Палестину,²³¹ за који је Државни осигуравајући завод чак изричито нагласио да је једини могући,²³² Савез је, уз оштру критику, одбацио. Инсистирајући на томе да се у обзир морају узети бројне, више него очигледне могућности оштећења пртљага у путу,²³³ као и на смањењу укупних трошкова осигурања ствари иселјеника, Савез је захтевао да се у обзир узме изузетно лоше материјално стање јеврејског становништва које је Југославију напуштало у склопу прве алије. Специфичност транспорта захтевала је, у тумачењу

²²⁸ На нивоу појединачних јеврејских вероисповедних општина одабран је одређен број представника који је, са посебним овлашћењем, приступао прикупљању новчаних прилога, *Овлашћење Јакову Левију* (1. IX 1948); *Овлашћење Сими Алкалају* (1. IX 1948); *Овлашћење Фрицу Штајнеру* (1. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²²⁹ Додатно је наглашено да СЈВОЈ не сумња да ће Јевреји Југославије испунити своју дужност и колико су у могућности помоћи независни и слободни Израел, *Циркулар ЈВО Београд, Одбора за прикупљање помоћи* (1. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 774.

²³⁰ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²³¹ „Франко од партикуларне хаварије може бити исплаћен само у случају да се брод насукао, изгорео или потонуо, док би штета била надокнађена у случају губитка или оштећења колета због пожара, судара или додира брода са било којом спољном супстанцом (изузев водом) или током утовара/истовара“, *Допис Државног осигуравајућег завода Рудолфу Кону* (24. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²³² *Допис Државног осигуравајућег завода СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856

²³³ Конкретно се помиње могућност хаварије брода или крађе пртљага иселјеника, *Допис СЈВОЈ Државном осигуравајућем заводу* (8. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

Савеза, формирање посебних услова осигуравања пртљага, који ће бити примењени искључиво на превоз пртљага исељеника у Израел.²³⁴

Организовано исељење југословенских Јевреја у Израел Савезу је предочило и низ врло специфичних економских проблема. Како су локалне јеврејске вероисповедне општине саме морале да сnose одређени део трошкова решавања административних проблема пред исељење, Савезу су се обраћале када не би биле у могућности да ове своје обавезе испоштују.

Један од оваквих захтева на адресу Савеза стигао је из вероисповедне општине у Дубровнику. У молби за финансијску помоћ упућеној Савезу, напоменуто је да сама општина не располаже довољним средствима за регулисање трошкова које са собом повлачи решавање административних проблема на том нивоу, везаних за процес исељења. Део трошкова који општина није могла да покрије, једноставно је препуштен Савезу.²³⁵

Са молбом за разрешење сличног, мада много прецизније дефинисаног, проблема, Савезу се обратила и Јеврејска вероисповедна општина у Ади. Како поједини чланови општине у Ади, нису били у могућности да регулишу трошкове настале новим обрачунавањем надокнаде за транспорт пртљага, Савез је био приморан да интервенише.²³⁶

Комуникација појединаца пријављених за исељење са Савезом, у контексту трошкова исељења, искључиво је била везана за евентуално смањење оног дела трошкова који су морали самостално сносити. Једна од свакако најважнијих делатности Савеза јеврејских вероисповедних општина, током прве алије уопште, била је пружање директне финансијске помоћи емигрантима у циљу омогућавања несметаног напуштања земље.

5.1. ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ ПРИ ИСЕЉЕЊУ

Одлука Светског јеврејског конгреса да финансијски помогне процес исељења југословенских Јевреја у Израел тек је делимично решила проблем средстава потребних

²³⁴ СЈВОЈ моли Државни осигуравајући завод да се стопа на основу које се утврђују трошкови исељења прилагоди материјалном стању исељењика, како су исељеници жртве фашизма и морају одвојити средства од своје „иовако скромне имовине“, те да се можда чак и одобри нека врста рабата, *Допис СЈВОЈ Државном осигуравајућем заводу* (8. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. У датом случају, међутим, Државни осигуравајући завод није одступио од првобитно понуђених услова за осигуравање пртљага, како „је наведена квотација најнижа за међународна путовања и може се догодити да порасте у међувремену“, *Допис Државног осигуравајућег завода СЈВОЈ-у* (22. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²³⁵ *Допис ЈВО Дубровник СЈОЈ-у* (26. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²³⁶ Случај Аде је специфичан. Сами исељеници су инсистирали на поновном обрачунавању трошкова транспорта пртљага, како су били убеђени да у првобитном обрачуна, који је оцењен као превисок, мора постојати грешка, *Допис ЈО Ада СЈВОЈ-у* (20. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

појединцу да стигне до Палестине.²³⁷ Чак и само трошкови транспорта пртљага,²³⁸ део укупних трошкова исељења који су представници међународне јеврејске заједнице сматрали минималним, за југословенске Јеврејске често су представљали непремостиву препреку. Једина инстанца којој су се пријављени за исељење у оваквој ситуацији могли обратити била је локална јеврејска вероисповедна општина, односно, посредно, Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије.

Додатно оптерећење за иовако трошковима притиснуте исељенике, била је одлука коју је донео Савез, према којој су сви пријављени за исељење били дужни да измире постојеће материјалне обавезе према држави и државним институцијама (попут пореза, такси или комуналних дажбина), како би могли напустити земљу.²³⁹ Контролисање исељеника у овом случају било је у надлежности Транспортних комисија.²⁴⁰ На овај су начин и сва појединачна дуговања исељеника постала релевантна за комплетан процес исељења.

Молбе упућене Савезу од стране исељеника који нису били у могућности да самостално носе трошкове исељења, по садржају су веома сличне. Исељеници су захтевали неповратни зајам или позајмицу у одређеном износу, са основном наменом финансирања неког од аспеката путовања у Израел. Најчешће су у питању били базични трошкови превоза пртљага исељеника до југословенских лука, односно до коначног одредишта исељења.

Из прегледане грађе није најјасније каква је тачно била врста финансијске помоћи коју су од Савеза добијали исељеници. Осим на основу израза употребљаваних у самим молбама, који нису доследни (исељеници наводе да је у питању „опрост обавеза“,

²³⁷ За превоз појединца, цена је била утврђена на 90 долара. Једно дете млађе од 12 година превожено је бесплатно, а деца од 12 до 14 година упола цене. Цена је била иста за све путнике, независно од услова у којима су путовали. Ове је трошкове у потпуности покрио Савез, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 325.

²³⁸ У саопштењу које је ЈВО Загреб упутила свим пријављенима за исељење, наведена је цена од 1.200 динара по кубном метру пртљага, са додатних 100 динара по кубном метру наине неподвижених трошкова за железнички превоз пртљага од Ријеке до Хаифе. Одређен број лифтвана набављен је по цени од 16.000 динара за 12 кубних метара простора, *Саопштење ЈВО Загреб пријављенима за исељење (25. X 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. М. Иванковић наводи, међутим, знатно другачије податке. Исељеници су плаћали 200 динара по јединици пртљага на име манипулативних трошкова током превоза железницом до Ријеке, а 1.900 динара по кубнику пртљага током превоза бродом до Хаифе. Може се претпоставити да је до модификације цене транспорта пртљага дошло током накнадних преговора између Савеза и Југословенске бродске пловидбе, како је СЈВОЈ на сваки начин тежио да помогне исељеницима. У тежњи да на сваки начин помогне смањивање трошкова исељења, Савез је емигранте саветовао и да пакују ствари заједно, у што мањи број сандука. Са друге су стране исељеници, пошто су сами били задужени за израчунавање запремине пртљага, замољени да при пријављивању количине пртљага не варају, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 324.

²³⁹ Како је даље наглашено, овакве обавезе су безначајне, али остављају неповољан утисак када се накнадно установи да исељеници нису измириле дуговања које надлежне установе потражују, М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 316.

²⁴⁰ Исто.

„новчана помоћ“ или „финансијска помоћ“), не може се закључити да ли су емигранти били обавезни да средства добијена од Савеза на име исељења, врате или не.

Образлажући у суштини исти захтев исељеници су своју потребу за додатном финансијском помоћи, аргументовали на најразличитије начине.

Најбројнији су захтеви оних који наводе да су им потребна додатна средства за реализацију исељења породице, при чему исту молбу аргументују само генерално веома slabим материјалним стањем.²⁴¹ Највећи део оваквих захтева аргументован је губитком посла у претходних неколико месеци.²⁴²

Мимо оних који потребу за додатним средствима објашњавају управо потребама породице, највећу групу представљају појединци који сопствену немогућност регулисања трошкова исељења, објашњавају губитком свих чланова породице у Холокаусту. Сведени само на сопствене приходе, појединци лишени породице истицали су да од уштеђевине никако не могу покрити трошкове исељења.

Један од оваквих примера је захтев Федора Ковача. Наводећи да је током рата био у логору и изгубио целу породицу, наглашава да му нико не може помоћи у измиривању трошкова исељења. Како му, поред свакодневних расхода, од плате није преостајало довољно да уштеди суму потребну за исељење, осећао се примораним да се обрати за помоћ Савезу.²⁴³

Финансијска помоћ коју су у молбама упућеним Савезу тражили исељеници, углавном је била делимична,²⁴⁴ мада је одређен број исељеника изричито навео да им је потребан пун износ трошкова транспорта пртљага, како на други начин до потребних

²⁴¹ Шлосер Артур моли ЈВО Загреб за новчану помоћ у износу од 3.000 динара, како би намирио трошкове исељења, *Молба Артура Шлосера СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Ландау Клара моли да јој се, због неодговарајућег материјалног стања, одобри бесплатан превоз једног дела ствари, *Молба Кларе Ландау СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Хас Оскар моли да му се одобри финансијска помоћ за исељење, како истим средствима не располаже, *Молба Оскара Хаса СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Гринвалд Сара моли да јој буде одобрена финансијска помоћ због јако слабог имовног стања, *Молба Саре Гринвалд СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Шпицер Виктор моли да му буде одобрена финансијска помоћ, на име немогућности да самостално сноси трошкове пресељења у Израел, *Молба Виктора Шпицера*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Абахар Рахела моли да јој буде пружена помоћ у измиривању трошкова исељења, *Молба Рахеле Абахар ЈОБ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁴² Нигде није наведено да ли је губитак посла имао икакве везе са пријављивањем за исељење, али учесталост са којом се ово образложење јавља у молбама исељеника за финансијску помоћ, говори у прилог овој претпоставци.

²⁴³ *Молба Федора Ковача СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁴⁴ Хан Фердо моли да му буде одобрена делимична финансијска помоћ за транспорт ствари у Израел, *Молба Ферда Хана*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Горанић Љешка моли да јој буде покривен остатак трошкова транспорта ствари за Израел, како сама није у могућности исте од својих прихода да регулише, *Молба Љешке Горанић СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Голдштајн Бланка моли да јој, због неочекивано великих трошкова исељења, буде одобрена финансијска помоћ за отплаћивање разлике у трошковима, *Молба Бланке Голдштајн*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Едита Ловошевић моли да јој буду опроштени трошкови транспорта ствари од Загреба до Ријеке, како је сва средства потрошила на транспорт од Ријеке до Хаифе, *Молба Ловошевић Едите ЈВО Загреб*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

средстава не могу доћи.²⁴⁵ Исељеници су, пре него што ће се за помоћ обратили Савезу или локалним јеврејским општинама, углавном бар покушавали да средства потребна за исељење прикупе самостално. Један од најчешћих начина на који су покушавали то да учине, била је продаја имовине.

Ото Гликсал, подносећи молбу за финансијску помоћ Савезу, наглашава да је нешто новца успео да добије продајом ствари, али да се ипак морао окренути Јеврејској вероисповедној општини у Загребу, да би могао у потпуности намирити трошкове емиграције.²⁴⁶

У овом је контексту специфична молба Бранке Марковић, која је од Савеза тражила да јој пружи финансијску помоћ при исељењу, управо како не би морала да продаје покућство. Изричито се противећи идеји продаје имовине, за коју је сматрала да ће јој исто бити потребна у Израелу, изразила је сумњу у то да ће у првих неколико година рада у новој домовини бити способна да заради довољно новца да продате ствари замени.²⁴⁷ Нешто је другачији случај Хинко Фридмана, који је средства за исељење позајмио од повериоца, те је био приморан да своје ствари прода како би вратио дуг. Молба ЈВО Загребу упућена је са намером да се отплате потраживања повериоца.²⁴⁸

Као што је већ поменуто, исељеници у прикупљању средстава потребних за исељење, нису зазирали ни од позајмљивања новца од различитих поверилаца. Оваква је одлука исељеника углавном била условљена прекратким роком за прикупљање средстава, у коме исељеници нису успевали да до потребних средстава стигну продајом имовине. Један је од неколико оваквих примера²⁴⁹ молба Лабуњеца Херша да се рок уплате трошкова исељења одложи за пет дана, како није стигао да сву своју имовину намењену покривању трошкова, прода.²⁵⁰

Услед одлуке да позајме новац од поверилаца, исељеници су углавном остајали онемогућени да врате дугове, што је представљало препреку исељењу велику колико и

²⁴⁵ Молба Апфел Лее да јој буде одобрена помоћ у износу од 6.000 динара, како се налази у “безнадежном положају” из кога јој само помоћ општине може помоћи, *Молба Лее Апфел СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Молба Јосипа Абрахама да му буде одобрена помоћ, како средства којима располаже нису довољна да покрију ни најосновније трошкове, *Молба Абрахама Јосипа*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Молба Митровић Бранке да јој буде одобрена финансијска помоћ, како не располаже никаквим средствима којима би покрила трошкове исељења, *Молба Бранке Митровић СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁴⁶ *Молба Ота Гликсала ЈВО Загреб*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. У даљем тексту молбе наведено је да ће, у случају да благовремено буде успео да прода још нешто својих ствари, одговарајућу суму и вратити.

²⁴⁷ *Молба Бранке Марковић ЈВО Загреб*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁴⁸ *Молба Хинка Фримана ЈВО Загреб*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁴⁹ Рихард Леви из Загреба, локалној се вероисповедној општини обратио са молбом за финансијску помоћ, како износ потребан за исељење до предвиђеног датума није успео да прикупи продајом ствари, *Молба Рихарда Левија*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Вилим Храниловић наводи да због прекратког рока за продају ствари, није био у могућности да прикупи средства за пресељење у Израел, те моли за одлагање уплате трошкова путовања и наводи да се нада да ће до краја предвиђеног рока ипак бити у могућности да прикупи потребна средства, *Молба Вилима Храниловића СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵⁰ *Молба Лабуњеца Херша СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

немогућност подношења првобитних трошкова. Један је од многобројних таквих примера случај Леа Крауса, који је приморан био да моли, посредством Савеза, за опроштај дела трошкова транспорта пртљага, како би могао измирити дуг према повериоцу и без даљих компликација напустити земљу.²⁵¹

Забележени су појединачни случајеви пријављених за иселење који су дужни остајали трећим странама, потпуно независно од трошкова иселења. Оваква су их задужења, међутим, спречавала да напусте земљу, сходно већ наведеном ставу Савеза о измиривању свих постојећих дуговања.

Сомјаш Стјепан молио је Јеврејску вероисповедну општину Загреб за помоћ при отплаћивању дугова према предузећу НАМА, како је сва средства потрошио на регулисање трошкова транспорта ствари у Ријеку. Изричито је навео у молби да га само овај дуг спречава на се исели у Израел, како је већ све административне детаље око емиграције до датог тренутка разрешио.²⁵²

Околности које су поједине иселењике наводили на одлуку да се за помоћ обрате локалној јеврејској вероисповедној општини, односно Савезу, биле су у појединим случајевима крајње специфичне. Посебну категорију и у овом, као и случају комплетног процеса организације иселења, представљали су војни обвезници и појединци који се налазе на издржавању казне.²⁵³

Када су у питању осуђеници, њихово одсуство углавном је погубно утицало на материјалну ситуацију породице, због чега се иста морала ослонити на помоћ Савеза. Босиљка Клајн, обратила се Савезу са молбом да јој буде одобрен кредит за иселење ствари у Израел, како јој се муж налазио на издржавању казне. Пошто уопште није очекивала да ће јој иселење у тим условима бити одобрено, није ни покушавала да реши питање транспорта ствари и, како наводи, „сада у потпуности зависи од благонаклоности Савеза“.²⁵⁴

Основни проблем лица на одслужењу војног рока, слично лицима која су се налазила у притвору, било је потпуно одсуство прихода. Лео Калдерон у својој молби Савезу тражио је да му одобрена буде сума од 2000 динара на име иселења у Израел, како се нада да ће бити ослобођен служења војног рока на захтев.²⁵⁵ У много су се комплекснијој ситуацији налазили појединци на одслужењу војног рока (или у затвору), који су у Израел

²⁵¹ *Молба Краус Леа*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Релативно је сличан и случај Љерке Горанић, која моли ЈВО Загреб да јој одобри позајмицу како би отплатила постојеће дугове према повериоцима и намирила трошкове транспорта, јер нема више начина на које би могла доћи до новца, *Молба Горанић Љерке СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵² *Молба Сомјас Стјепана ЈВО Загреб*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵³ Видети поглавље ВОЈНИЦИ И ОСУЂЕНИЦИ.

²⁵⁴ *Молба Босиљке Клајн СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵⁵ *Молба Леа Калдерона СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

желели да се иселе са породицом. Ишчекујући разрешење статуса свог мужа, на одслужењу „кадровског рока“, Леа Апфел обратила се Савезу са захтевом да јој буде одобрена финансијка помоћ, како сама не може сносити трошкове иселења.²⁵⁶

Услед потребе за обезбеђивањем средстава за иселење у Израел, међу исељеницима појавила се жеља да помогну оне припаднике заједнице који су били у најгорој ситуацији. Последично овој тежњи исељеника, али и неким специфичним сплетовима околности, у дописима упућеним Савезу остало је забележено и неколико јединствених случајева.

Бранка Марковић, већ поменута стога што није била вољна да прода своје покућство у целини, понудила је Савезу да ову своју одлуку оправда улагањем у евентуално будуће организовано исељавање. У жељи да Савезу надокнади трошкове свог иселења, била је вољна да од будућих прихода у Израелу отплати део трошкова свог иселења или, пак, плати трошкове иселења неког од будућих исељеника.²⁵⁷

За разлику од највећег броја исељеника који су, подносећи молбу за материјалну помоћ, наглашавали да због малих прихода нису у могућности самостално да сnose трошкове, Маргита Гутман обратила се Савезу са молбом да јој буде обезбеђен бесплатан превоз ствари на релацији Ријека-Хаифа, како је сва своја средства уложила у синовљене студије.²⁵⁸

Желећи да реши проблем средстава потребних за иселење, Ернест Дојч није се обратио нити локалној јеврејској општини, нити Савезу за финансијску помоћ. Посредством Савеза само је упутио јавни апел да неки други исељеник отплати и његове путне трошкове. У замену за овакву услугу, Дојч је будућем добротвору понудио Ендерсову слику „Јевреји из Египта“, у чији посед не наводи како је дошао.²⁵⁹

Док се велики део исељеника на сваки начин трудио да прикупи средства потребна за иселење, у ретким су случајевима, исељеници располагали вишком средстава, те су покушавали да изађу у сусрет емигрантима који нису самостално могли обезбедити потребне услове за путовање у Израел.

Јулиус Фрајвалд, у молби упућеној ЈВО Загреб, наводи да је продајући ствари покушавао некако да покрије трошкове иселења, када је добио обавештење да је на основу својих заслуга у Другом светком рату,²⁶⁰ од Народног одбора добио бесплатан простор на броду за транспорт својих ствари. Како му је, после продаје, преостало

²⁵⁶ Молба Лее Апфел СЈВОЈ-у, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵⁷ Молба Бранке Марковић ЈВО Загреб, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵⁸ Молба Маргите Гутман СЈВОЈ-у, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁵⁹ Молба Ернеста Дојча СЈВОЈ-у, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁶⁰ Пет година је учествовао у рату, од чега је пет месеци провео у заробљеништву. Учествовао је у ослобођењу Аушвица и био део команде у Кракову, Молба Јулиуса Фреивалда ЈВО Загреб, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

довољно ствари само за половину простора која му је обезбеђена на броду за Израел, другу половину понудио је исељеницима који немају довољно средстава да закупе простор на броду.²⁶¹

Без обзира на природу аргументације коју су исељеници користили да би својим захтевима за финансијску испомоћ дали на тежини, овакве молбе су скоро безусловно прихватане. Савез је, као експонент интереса Израела, уз обилату финансијску подршку Светског јеврејског конгреса,²⁶² на сваки начин желео да помогне тежњу југословенских Јевреја да се иселе у Палестину и омогуће новој домовини да стане на ноге. Несумњиво једна од главних препрека у очима појединца који се пријавио за исељење, трошкови који су исто пратили били су прилика да Савез још једном покаже колико је, у суштини, близак идејама ционизма, иако се званично таквим није могао декларисати.²⁶³

Тек је занемарљив број исељеника, после намиривања свих трошкова транспорта пртљага, имао преосталог новца који би понео са собом у Израел. Број оваквих случајева био, са друге стране, довољан да изроди потребу за проналажењем оригиналног решења. Како емигрантима није дозвољено било уношење новца на брод, морало се приступити проналажењу алтернативног начина изношења новца из земље. При Народној банци Југославије, отворен је специјализовани „Рачун репатрираца за Израел“.

5.2. „РАЧУН РЕПАТРИРАЦА“

Исељеницима у Израел није било дозвољено да са собом на бродове који су их превозили у Палестину понесу било каква новчана средства, мимо три фунте за подмирење ситних путних трошкова.²⁶⁴ У тежњи да своја средства некако пренесу у нову домовину, исељеници су се најчешће опредељивали за куповину путничких чекова.²⁶⁵ Посебно током првих алија, међутим, и уновчавање путничких чекова показало се проблематичним.²⁶⁶

²⁶¹ Молба Јулиуса Фреивалда ЈВО Загреб, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁶² М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 319.

²⁶³ Видети УВОД и поглавље РАЗЛОЗИ ЗА ИСЕЉЕЊЕ.

²⁶⁴ *Допис Министарства финансија ФНРЈ СЈВОЈ-у* (27. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827. У циркулару упућеном свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије, Савез је исељенике обавестио да ће посредовати у куповини три енглеске фунте код Народне банке Југославије. Овим путем купљен износ бележен је у колективни пасош и није могао бити искоришћен од стране било кога осим југословенских Јевреја који су стварно напустили земљу, *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (7. III 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

²⁶⁵ Сваки је исељеник у Израел могао понети пет путничких чекова, М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 329.

²⁶⁶ Један од оваквих примера је случај Славка Радеја, члана руководства Јеврејске вероисповедне општине Загреб, који је био суочен са великим проблемима при покушају да уновчи, по пристизању у Израел, путнички чек којим би покрио своје и трошкове људи које је предводио. Пошто је о томе обавестио

Забране изношења динара из земље, највећи се део исељеника уредно придржавао. Како наводи Младенка Иванковић, међутим, чак ни они који су се оглушили о ову забрану, током путовања бродом нису трпели никакве санкције. Понете динаре исељеници су несметано могли трошити у бродској кантини.²⁶⁷

Специфична тековина потребе исељеника да из земље изнесу новац било је отварање специјализованог рачуна код Народне банке Југославије, са искључивом сврхом пребацивања средстава емиграната у Израел. Министарство финансија ФНРЈ обавестило је дописом од 27. септембра 1948. Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије о оснивању „Рачуна репатрираца за Израел“. Сваки је исељеник који би одлучио да своја средства овим путем изнесе из земље, добијао признаницу, која би му омогућавала да, по пристизању у Израел, уплаћени новац подигне.²⁶⁸

Суочени са потребом да из земље изнесу одређену количину новца, како је већ наглашено, први избог исељеника били су путнички чекови, а тек затим „Рачун репатрираца за Израел“. На рачун су, како наводи Младенка Иванковић, полагана евентуално средства која би, после првобитног трансфера, преостала.²⁶⁹ Превасходни узрок неповерљивог става исељеника према овом начину трансфера новца у иностранство било је непостојање договора између југословенске и израелске владе. Функција „Рачуна репатрираца“ у првом периоду, није била дефинисана оквирима међудржавне сарадње, због чега су средства пребачена у иностранство овим путем, редовно каснила.²⁷⁰

Релативно слаб одзив емиграната када је у питању уплаћивање средстава на „Рачун репатрираца“ може се сматрати делимично и последицом строгих временских оквира у којима су исељеници морали завршили све финансијске трансакције, како би се могли иселити. Обраћајући се Савезу, председник Јеврејске вероисповедне општине Ада наглашава да би се, уколико би рок за уплату средстава на „Рачун репатрираца“ био продужен до самог датума поласка у Ријеку, већи број исељеника определио за овај начин трансфера средстава. До датог тренутка, наиме, исељеници из општине у Ади, нису били у могућности да регулишу све проблеме који су се тицали новца.²⁷¹

Забележен је и одређен, мада невелики, број случајева у којима уплата на „Рачун репатрираца за Израел“ није могла бити прихваћена због неправилно попуњене

руководство Савеза, тек је директна интервенција Светског јеврејског конгреса довела до разрешења проблема, М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 329.

²⁶⁷ М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 329-330.

²⁶⁸ Допис Министарства финансија ФНРЈ СЈВОЈ-у (27. IX 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁶⁹ М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 329.

²⁷⁰ Овакав је споразум између Југославије и Израела постигнут тек у време извођења треће алије, М. Ivanković, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 329.

²⁷¹ Допис председника ЈВО Ада СЈВОЈ-у (11. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

документације²⁷². У контексту временских ограничења са којима су се исељеници суочавали, овакве уплате највероватније нису могле бити извршене накнадно, те су остајале нереализоване.

На основу релативно малог броја сачуваних уплатница на „Рачун репатрираца“²⁷³, не могу се изводити прецизнији закључци. Са друге стране, међутим, уочено је неколико општих тенденција које стављене у контекст првог организованог исељавања Јевреја из Југославије у Израел добијају на значају.

Просечна сума коју је сваки исељеник уплатио на „Рачун репатрираца у Израел“ износила је 94.873 динара.²⁷⁴ На нивоу појединачних република, далеко највеће просечне уплате забележене су у НР Хрватској (220.506 динар), а најниже у НР Босни и Херцеговини (35.288 динара) (табела 2).

Народна република	Просечна уплата на „Рачун репатрираца“
НР Србија	75.531
НР Хрватска	220.506
НР БиХ	35.288
НР Македонија	48.160
Просечна уплата на нивоу ФНРЈ	94.873

Табела 1: Списак просечних уплата на нивоу појединачних република

Расподела максималних и минималних уплата на нивоу појединачних јеврејских вероисповедних општина одговара расподели уплата на нивоу република у којима се налазе. Јеврејска вероисповедна општина у којој су забележене највеће просечне уплате на „Рачун репатрираца“ је Опатија (498.985 динара), док су најмање суме уплаћене у јеврејској вероисповедној општини у Тузли (20.500). (табела 1)

²⁷² АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342.

²⁷³ У коришћеној грађи, пронађено је свега 211 уплатница на „Рачун репатрираца за Израел“, на основу којим смо покушали да, у мери у којој је то могуће, реконструирамо његово функционисање и однос исељеника према овом виду преноса новца. Највећи је број уплатница сачуван за јеврејске вероисповедне општине у Србији, док за Словенију и Црну Гору, нисмо успели да пронађемо ниједну уплатницу на „Рачун репатрираца за Израел“. Све уплатнице налазе се у привременој кутији број 856, Архива Јеврејској историјског музеја (АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856)

²⁷⁴ На првим седницама Саветодавног монетарног одбора одржаним у Београду, новембра 1944. одлучено је да новчана јединица Југославије остане динар. Ова је одлука потврђена Законом о повлачењу и замени окупационих новчаница (5. IV 1945), S. Moravčević, *Posle rata pozlata*, http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:304432-Posle-rata-pozlata

Овако се висока просечна уплата за јеврејску вероисповедну општину у Опатији не може сматрати у потпуности веродостојним податком. Како због укупног броја уплатница на основу којих је извршена анализа, тако и због свега неколико уплатница из конкретно ове општине, чак се и ред величина просечне уплате може довести у питање.²⁷⁵ На висину просечне уплате на „Рачун репатрираца за Израел“ из опатијске општине, али и НР Хрватске, најзначајније утиче и далеко највећа уплата на нивоу ФНРЈ (2.632.900 динара), извршена на име Алт Калмана.²⁷⁶

Јеврејска вероисповедна општина	Просечна уплата на Рачун репатрираца за Израел
Ада	32.000
Бачка Топола	68.000
Београд	49.086
Нови Сад	108.530
Осијек	116.667
Приштина	22.000
Ријека	50.720
Сарајево	50.076
Сента	57.428
Скопље	48.160
Сомбор	72.500
Суботица	63.568
Тузла	20.500
Загреб	53.088
Зрењанин	206.667
Опатија	498.985
Просечна уплата на Рачун репатрираца за Израел на нивоу ФНРЈ	94.873

Табела 2: Просечне уплате на нивоу појединачних јеврејских вероисповедних општина у Југославији

²⁷⁵ Пронађено је укупно седам уплатница из ЈВО Опатија - Алт Калман, 80.000 + 2.552.900; Добривоје Анђелковић, 50.000; Андрија Биндер, 50.000; Андор Блајер, 40.000; Лајош Еренфелд, 19.000; Клајн Јосип, 88.000 + 481.000; Макс Бретелер, 140.000, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁷⁶ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

Овако драстичних примера великих уплата у другим републикама нема. Једина уплата која се може, бар по реду величина, сматрати сличном оној из јеврејске вероисповедне општине Опатија, јесте уплата Зигмунда Хенига, из Новог Сада (1.180.000).²⁷⁷

Када посматрамо распоред уплата на нивоу појединачних јеврејских вероисповедних општина у поређењу са другим општинама из исте републике, морамо приметити да су у јеврејским вероисповедним општинама у унутрашњости, генерално, уплаћиване веће просечне суме на „Рачун репатрираца за Израел“, него у општинама у главним градовима. Као што је наведено, на списку општина са највишим просечним уплатама на „Рачун репатрираца“ предњаче Опатија, Осијек и Зрењанин. Изузетак од ове тенденције представља Босна и Херцеговина, где је просечна уплата у јеврејској вероисповедној општини Сарајево (50.720), скоро два пута већа од просечне уплате у ЈВО Тузла (22.000). Због недостатка потпунијих података, нисмо били у могућности да овакво поређење начинимо за Македонију и Словенију.

Зрењанин и Осијек припадају групи градова у којима је постојала, поред јеврејске вероисповедне општине и засебна ортодоксна општина. Ортодоксни Јевреји у Југославији налазили су се, после рата, у далеко најбољој материјалној ситуацији у оквирима јеврејске заједнице.²⁷⁸ Како се из уплатница не може закључити да ли су уплатиоци чланови јеврејске вероисповедне или ортодоксне општине, може се претпоставити да је високом просеку уплата на „Рачун репатрираца“ значајно допринело и ортодоксно јеврејског становништво ових градова.

У прилог претпоставци о значајном утицају који су на висине уплата на „Рачун репатрираца“ имали припадници ортодоксне јеврејске заједнице у Југославији, говори просечна уплата на нивоу јеврејских општина у Војводини, са Осијеком (90.670 динара).²⁷⁹ Иако нижа од просечне уплате на нивоу Југославије и Хрватске, просечна уплата на нивоу Војводине је вишеструко већа од просечних уплата у Македонији и Босни и Херцеговини, које су биле у потпуности лишене ортодоксних заједница. Просечна уплата у Војводини виша је и од просечне уплате на „Рачун репатрираца“ на нивоу Србије Средства полагања на „Рачун репатрираца“ била су у просеку знатно мања у јеврејским

²⁷⁷ АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907

²⁷⁸ Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, 47.

²⁷⁹ Осијек је узет у обзир, иако политички не припада Војводини, као град у коме је постојала ортодоксна јеврејска заједница.

вероисповедним општинама унутрашњости Србије, где није било ортодоксног јеврејског становништва.²⁸⁰

Јеврејска вероисповедна општина	Просечна уплата
Ада	32.000
Бачка Топола	68.000
Нови Сад	108.530
Осијек	116.667
Сента	57.428
Сомбор	72.500
Суботица	63.568
Зрењанин	206.667
Просечна уплата на нивоу Војводине (са Осијеком)	90.670

Табела 3: Списак просечних уплата на нивоу јеврејских вероисповедних општина у Војводини

Када се узме у обзир послератна вредност динара,²⁸¹ те материјална ситуација у којој су се налазили исељеници,²⁸² може се констатовати да је просечна сума уплаћена на нивоу Југославије на „Рачун репатрираца за Израел“ изузетно висока. Најнижа уплата појединачног исељеника за Израел на „Рачун репатрираца“ (3.000 динара)²⁸³, одговара просечној суми коју су исељеници тражили као помоћ при исељењу од Савеза.²⁸⁴ Овакав однос два финансијска аспекта реализације прве алије само потврђује да се, посебно из перспективе исељеника, радило о изузетно високим уплатама.

На основу прегледаних уплатница, није могуће тачно реконструисати како је било организовано уплаћивање средстава на Рачун репатрираца. Са становишта

²⁸⁰ У границама Србије, ортодоксно становништво концентрисано је било искључиво у оквиру укупно девет војвођанских ортодоксних јеврејских вероисповедних општина, Šosberber P, *Jevreji u Vojvodini – Kratak pregled istorije vojvodanskih Jevreja*, Novi Sad 1998, 17.

²⁸¹ Решењем Министарства финансија, донетим 12. IV 1945, утврђен је привремени паритет динара на бази 53.600 динара за килограм злата. Истовремено су одређени и привремени курсеви (50.66 динара за 1 амерички долар, 9.44 динара за једну совјетску рубљу и 208.55 динара за 1 британску фунту), S. Moravčević *Posle rata pozlata*, http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:304432-Posle-rata-pozlata.

²⁸² Видети поглавље ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ ПРИ ИСЕЉЕЊУ.

²⁸³ Уплате од по 3.000 динара на „Рачун репатрираца за Израел“ положили су Бела Кон из Београда и Брандл Виктор из Загреба, АЛИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²⁸⁴ Видети поглавље ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ ПРИ ИСЕЉЕЊУ.

индивидуалних, односно колективних уплата на нивоу породица или јеврејских вероисповедних општина, не може се рећи да је постојало било какво правило.

Прегледана грађа говори да је превасходно одређење исељеника за Израел који су желели на овај начин да своја средства пренесу у Израел било индивидуално уплаћивање средстава на „Рачун репатрираца“. Исељеницима је, такође, било омогућено да несметано у неколико одвојених наврата на своје име врше уплате.²⁸⁵ Једино ограничење било је временске природе.

Чланови исте породице независно једно од другог полагали су средства на рачун и забележен је само један случај супружника који су путем исте уплатнице положили средства на „Рачун репатрираца за Израел“. Шварцбергер Људевит и Лили, из Загреба, заједничком уплатницом, положили су на збирни рачун суму од 40.000 динара.²⁸⁶

Оваква правилност у уплаћивању средстава на „Рачун репатрираца“, када се узме у обзир колико је инсистирано на јединствености породице кроз друге аспекте исељавања, може нас навести на два дијаметрално различита закључка.

У питању може бити поштовање општег, мада нигде озваниченог правила, у ком случају брачни пар Шварцбергер из Загреба представља изузетак. Постоји, међутим, и могућност да је породична солидарност бивала занемарена при расподели средстава за будући у живот у Израелу, како би се сваком од исељеника омогућило да, са почетним капиталом, на жељени начин започне живот у новој домовини.

Појединачне јеврејске вероисповедне општине биле су задужене за решавање административних проблема везаних за средства која су њихови чланови уплатили на „Рачун репатрираца“, као и да Савезу редовно достављају спискове уплата. Савез је, када је процес уплаћивања приведен крају, збирни извештај послао Удружењу исељеника из Југославије у Израел, у чијој се надлежности налазило и решавање свих евентуалних проблема приликом подизања средстава са „Рачуна репатрираца“, по приспећу исељеника у Израел.

„Рачун репатрираца“ као начин за пренос средстава у нову домовину генерално се као прихватљив показао само малобројним богатијим припадницима јеврејске заједнице у послератној Југославији. Како је капитал у оквирима јеврејске заједнице после рата углавном био концентрисан у рукама ортодоксне заједнице, највећи део уплата и уједно највеће суме уплаћиване су у местима насељеним ортодоксним Јеврејима. Ово

²⁸⁵ Уплатница Фишер Тибора на „Рачун репатрираца“ (43.000), Уплатница Фишер Тибора на „Рачун репатрираца“ (6.000), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856; Уплатница Алт Калмана на „Рачун репатрираца“ (80.000), Уплатница Алт Калмана на „Рачун репатрираца“ (2.552.900), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856; Уплатница Клајн Јосипа на „Рачун репатрираца“ (88.000), Уплатница Клајн Јосипа на „Рачун репатрираца“ (481.000), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²⁸⁶ Уплатница Шварцбергер Људевита и Лили на „Рачун репатрираца“, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

истовремено значи да се уплате на „Рачун репатрираца“ не могу сматрати ни приближно репрезентативним показатељом материјалног стања јеврејске заједнице у Југославији после рата.

6. ТРАНСПОРТ СВОЈИНЕ ИСЕЉЕНИКА

Поред административних проблема са којима су се исељеници суочавали при напуштању земље, још се једно питање својом сложености издвојило из многобројних, више или мање, техничких услова које је било потребно испунити. Како би процес исељења могао бити успешно окончан, било је потребно побринути се за отпрему покретне својине исељеника за Израел.

Транспорт својине исељеника за Израел био је процес, у суштини, сачињен од две јасно одвојене фазе. Коначни циљ исељења била је Хаифа, а најзначајнија међустаница ријечка лука. Пакујући своје ствари, исељеници су их упућивали у Ријеку специјално припремљеним железничким композицијама, док је у луци вршен претовар у бродове које је Савезу за потребе исељења и превоза пртљага у Израел уступила Југословенска поморска агенција.

Централну улогу у организацији транспорта својине исељеника одиграо је за те потребе посебно формиран Транспортни одсек Главне комисије Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије. По угледу на ову институцију, а на препоруку Савеза, при свакој јеврејској вероисповедној општини у Југославији формиран је локални транспортни одсек, који је деловао под директним надзором Транспортног одсека Главне комисије Савеза. На локалне Транспортне одсеке, у суштини, преликане су надлежности Транспортног одсека при Савезу. За контролисање доследног спровођења упутстава

Савеза на нивоу појединачних јеврејских вероисповедних општина задужене су биле посебно формиране комисије.²⁸⁷

У надлежности Транспортног одсека спадало је, у сваком случају, решавање неколико, за потребе превоза исељеничке својине, кључних проблема. Ове проблеме, међутим, из прегледане грађе није могуће јасно дефинисати. Контрадикторни су подаци о надлежностима Транспортног одсека, онако како их је дефинисао сам Савез у циркуларима упућеним исељеницима током припрема за исељење, и онако како би се исте дале реконструисати из података о начину деловања Транспортног одсека приликом припреме исељења.

У надлежност Транспортног одсека при Савезу, то јест Транспортних одсека при појединачним јеврејским вероисповедним општинама, спадала је брига о набавци и расподели материјала за паковање, образовање стручних екипа за паковање и екипа радника за износ ствари из станова исељеника.²⁸⁸ Транспортне комисије при свакој појединачној јеврејској вероисповедној општини требало је да се побрину за обезбеђивање персонала који ће помоћи приликом паковања, транспорта и царињења ствари. Практично је, међутим, делатност Транспортног одсека и Транспортних комисија при јеврејским вероисповедним општинама била битно другачија од замисли коју су о истој органи Савеза имали пре почетка исељења.

Један је од најбољих примера било паковање својине исељеника за транспорт. Супротно обавештењу које је исељеницима упутио Савез, чини се да је пожељно било да се исељеници сами побрину за набавку потребног материјала за паковање и припрему својине за транспорт. Најјасније је ово исељеницима стављено до знања у једном од циркулара Јеврејске вероисповедне општине у Загребу, у коме је изричито речено да се „свако мора побринути за сопствени лифтван“.²⁸⁹ Поштујући крајње минималистичка упутства која је у вези паковања својине свим исељеницима дао Савез, сваки је појединац био, у суштини, потпуно слободан да на начин који сматра најбољим обезбеди своју имовину током транспорта.²⁹⁰

²⁸⁷ *Опште упутство за отпрему селидбених ствари за државу Израел* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. У којој мери су дужности Транспортних комисија биле различите од дужности локалних Транспортних одсека, као ни које су конкретно дужности Транспортних комисија биле (мимо наведених), из прегледане грађе не може се закључити. Мада се у *Општем упутству за отпрему селидбених ствари за државу Израел* помињу као две јасно различите институције, могуће је да се, у ствари, у оба случаја ради о Транспортном одсеку. Са друге стране, М. Иванковић наводи само Транспортне комисије и као њихова једино задужење упозоровање исељеника на потребу за регулисањем свих обавеза према држави пре исељења, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 316.

²⁸⁸ *Опште упутство за отпрему селидбених ствари за државу Израел* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²⁸⁹ *Саопштење ЈВО Загреб пријављенима за исељење у Израел* (25. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

²⁹⁰ *Допис СЈВОЈ ЈВО Загреб* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. Видети поглавље ДО РИЈЕКЕ.

Ван општих обавештења о надлежностима Транспортне комисије која су у форми циркулара послата свим исељеницима, нису пронађени никакви трагови о организованој помоћи исељеницима при изношењу својине из станова.²⁹¹ Ова фаза транспорта пртљага исељеника генерално није била предмет разматрања органа Савеза и локалних јеврејских општина задужених за исељење. Као и у случају паковања имовине исељеника, једино што се може претпоставити јесте да су исељеници били окренути сами себи у тежњи да реше и овај појединачни проблем у низу оних од којих се састојао транспорт својине до Ријеке.

У надлежност Транспортних комисија спадало је и обезбеђивање превоза својине исељеника до железничких станица и требовање вагона.²⁹² Наново, међутим, у прегледаној грађи нисмо пронашли никакве назнаке о преговорима вођеним између Транспортних комисија, било локалних или на нивоу Савеза, и представника Југословенске железнице.

Улога Транспортне комисије у исељењу југословенских Јевреја у Израел формално се окончавала са царињењем својине исељеника и остваривањем права на њено осигуравање.²⁹³ Са Државним осигуравајућим заводом директно је комуницирао, међутим, искључиво Савез. Када се узме у обзир природа ове комуникације, односно тежња Савеза да обезбеди што повољније услове за исељење југословенских Јевреја, сасвим је разумљиво стављање делатности Транспортног одбора (иако је дефинисана као централна у овом процесу), у други план.²⁹⁴

Генерално гледано, може се закључити да је надлежност Транспортног одбора при Савезу, а последично и Транспортних одбора при појединачним јеврејским вероисповедним општинама, била више формална него на било који начин пресудна у реализацији процеса исељења.

Упркос томе што је, можда, првобитна замисао о функцији Транспортног одбора била знатно другачија, прилагођаваје објективним околностима насталим у току реализације прве алије, довела је до сасвим другачијег развоја ситуације. У много је већој мери од првобитно предвиђене, дошла до изражаја индивидуална активност самих исељеника.

Може се, са друге стране, закључити и да је Транспортни одбор као институција, чак и у ситуацијама у којима је, према првобитној спецификацији своје улоге, требало да

²⁹¹ *Опште упутство за отпрему селидбених ствари за државу Израел* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

²⁹² Исто

²⁹³ Исто.

²⁹⁴ За више детаља о комуникацији Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије са Државним осигуравајућим заводом поводом осигуравања својине исељеника у путу до Израела, видети поглавље ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ ПРИ ИСЕЉЕЊУ.

интервениште, у суштини био одмењен деловањем Савеза. Формално гледано изузетна, суштинска улога Транспортног одсека у процесу исељења показала се, бар када је у питању спровођење прве алије, више него симболичном.²⁹⁵

Пртљаг исељеника, на одговарајући начин спакован, до ријечке луке допремљен је посебним возовима. Потребама исељеника за превозом пртљага до ријечке луке, Југословенска железница изашла је у сусрет издвајајући одређен број вагона, а у појединим случајевима и читаве композиције.²⁹⁶

Исељенички пртљаг стигао је у ријечку луку са одговарајућом документацијом, попуњеном на начин одређен специфичностима процеса исељења. Пртљаг исељеника, за потребе утовара и царињења, унисоно је декларисан као „употребљене ствари по приложеним списковима“. Као прималац свих ствари које је требало допремити до луке у Хаифи, у транспортним налозима фигурирао је ТРАНСЈУГ (Југословенска бродска пловидба), то јест, предузеће за међународну шпедицију, станица Ријека-лука.²⁹⁷

Пртљаг исељеника отпремљен је за Израел током два путовања брода „Босна“. Први пут је ријечку луку „Босна“, са највећим делом исељеничке својине, напустила 9. јануара 1949.²⁹⁸ Пут пртљага, као и пут самих исељеника за Израел, био је, међутим, далеко сложенији него што би се на први поглед могло учинити.

6.1. ДО РИЈЕЧКЕ ЛУКЕ

Пре него што су се сами могли упутити у Ријеку, ради укрцавања на брод за Израел, исељеници су морали припремити својину коју су намеравали да понесу са собом и допремити је у ријечку луку. Како су представници Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије били свесни да ће један од највећих проблема при емиграцији дела јеврејске популације из државе бити организовани превоз њихове својине, паралелно са упутствима која се тичу решавања административних питања везаних за прву алију, исељеницима су достављани и циркулари у којима им је детаљно предочена процедура која се мора испоштовати при превозу ствари у Израел.

Прва се, само најосновнија, упутства о извозу ствари из земље налазе у склопу циркулара којима је Савез обавестио све заинтересоване припаднике јеврејске популације

²⁹⁵ На одређене надлежности Транспортног одбора скренута је пажња у поглављу ДО РИЈЕЧКЕ ЛУКЕ.

²⁹⁶ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 323.

²⁹⁷ Исто.

²⁹⁸ “Босна“ се, по повратку у Југославију, још једном упутила у Израел. Тачан датум другог поласка из ријечке луке, међутим, у *Извештају о одласку у државу Израел* није наведен, те се само може претпоставити да је у питању друга половина јануара 1949. године, *Извештај о исељењу у државу Израел* (17. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

Југославије о условима које је било потребно испунити како би се могли иселити. Емигрантима је најављено да ће из земље бити у могућности да изнесу све личне ствари, које по важећим законима није било забрањено износити.²⁹⁹ Одлука о евентуалном извозу такозваних „спорних артикала“³⁰⁰ остављена је за неки каснији датум.³⁰¹

Сваки је исељеник, пре него што је могао било шта од покретних ствари да изнесе из земље, морао од локалних власти да добије потврду о власништву.³⁰² Најопштије правило које је поштовано при издавању одобрења исељеницима за извоз имовине, налагало је да се у Израел могу отпремити само половне ствари.³⁰³ Изричито је и неповратно исељеницима, поред новца и вредносних папира, једино забрањено да при напуштању земље са собом понесу било коју врсту машине или постројења.³⁰⁴

Министарство унутрашњих послова понудило је да од исељеника откупи предмете чије изношење из земље није било дозвољено, пре свега уметничке слике и писаће машине. Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије посредовао је у прикупљању понуда за откуп ових предмета.³⁰⁵

Одредбама првог циркулара остало је недефинисано право исељеника на изношење из земље ручног алата, медицинских инструмената, накита³⁰⁶, филателистичких и нумизматичких збирки³⁰⁷ (у датом контексту, могу се сматрати „спорним артиклима“). О могућности да из земље изнесу било који од наведених артикала, исељеници су

²⁹⁹ *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу* (7. VIII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³⁰⁰ Оно што је подразумевано под појмом спорни артикал временом се мењало, али су у ову групу, у сваком случају, убрајани новац и вредносне хартије.

³⁰¹ *Образложење везано за раније дато обавештење о исељењу* (7. VIII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³⁰² *Допис СЈВОЈ-а ЈВО Загреб* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁰³ Сваки је исељеник са собом могао понети личне ствари, покућство и намештај, накит и златне предмете, ствари за употребу у домаћинству и у професионалне сврхе, ствари од уметничке вредности, као и намештај из приватних канцеларија и професионалних уреда, *Допис СЈВОЈ-а ЈВО Загреб* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁰⁴ Изричито се наводе индустријска постројења, рентген апарати, аутомобили, бицикли, камиони, моторни чамци, трактори и пољопривредне машине, писаће и рачунске машине, *Упутство о извозу покретних ствари исељеника* (19. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. У додатку упутству, на списак ствари које је било забрањено изнети из земље, додате су намирнице које прелазе нормалне залихе за путовање, оружје сваке врсте и хартије од вредности које гласе на страну или домаћу валуту, *Упутство о извозу покретних ствари исељеника* (19. X 1948), Ал. 1948, п.к. 827. М. Иванковић наводи да је забрањено било и извожење било код прехранбеног производа, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 328.

³⁰⁵ *Циркулар СЈВОЈ појединачних јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (22. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁰⁶ Нисмо успели, на основу прегледаних докумената, да утврдимо како је прављена разлика између личног накита, који је укључен на списак ствари које сваки исељеник има право да извезе, и накита чије је извожење било доведено у питање. У додатку *Упутству о извозу покретних ствари исељеника* чак је изричито забрањено извожење злата или било које врсте златних предмета, што се коси са одредницом о слободном извозу личног накита, *Упутство о извозу покретних ствари исељеника* (19. X 1948), Ал. 1948, п.к. 827. М. Иванковић наводи да је недостатак прецизне дефиниције појма „лични накит“ довела до тога да су цариници исељеницима злато одузимали по личном нахођењу, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 328.

³⁰⁷ *Допис СЈВОЈ-а ЈВО Загреб* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

обавештени накнадно, засебним циркуларима. Свако је од ових накнадних обавештења, у суштини, представљало резултат договора Савеза са ресорним министарством.

Најбољи је пример овакве сарадње Савеза са надлежних министарстава, начин на који је решено питање извоза филателистичких збирки. Иако је првобитно изричито одбачена могућност извоза било каквих филателистичких колекција³⁰⁸, исељеницима је накнадно, на изричито инсистирање Савеза, дозвољено да у Израел понесу одабрана домаћа филателистичка издања, по специјалном одобрењу Министарства пошта и телеграфа Југославије.

Сваки је власник филателистичке збирке био дужан да своју колекцију стави, уз одговарајуће попуњену специјалну молбу за њено изношење, на увид представнику Министарства поште и телеграфа Југославије.³⁰⁹ Пошто би представници министарства прегледали и одобрили извоз филателистичке збирке из земље, власници су били дужни да је на лицу места упакују, како би пакети могли бити заливени воском и обележени печатом министарства.³¹⁰

Обавеза је сваког исељеника била да састави списак ствари које је носио са собом у Израел. Овај је списак, затим, предаван локалним органима власти. Пре издавања дозволе за извоз,³¹¹ специјално формиран комитети при локалним органима власти вршили су контролу поднетих спискова и ствари.³¹² За доследно спровођење ове процедуре старали су се Комитети за спољну трговину при владама народних република, као и Управа царине посредством локалних царинарница.³¹³

Републички Комитети за спољну трговину су разматрали спискове пртљага које су им подносили исељеници и издавали одговарајуће дозволе за извоз.³¹⁴ Добијање дозволе за извоз, исељеницима је омогућавало да своје ствари спакују и пошаљу у Ријеку на утовар.³¹⁵

Списак ствари за извоз морала је одобрити и управа царина, са којом је у име исељеника комуницирао Транспортни одбор. Сваки је пакет затваран, пошто би његов

³⁰⁸ *Упутство о извозу покретних ствари исељеника* (19. X 1948), Ал. 1948, п.к. 827.

³⁰⁹ Како би се избегло непотребно слање свих филателистичких збирки за Београд, представник Министарства пошта и телеграфа ФНР Југославије је, по унапред утврђеном распореду, вршио прегледе филателистичких збирки у различитим местима, *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским општинама Југославије* (3. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³¹⁰ Сваки је исељеник са собом на преглед филателистичке збирке морао понети „хартију за паковање, канап и восак“, *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским општинама Југославије* (3. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³¹¹ Дозволе за извоз својине исељеника могле су, као и дозволе за исељење, бити колективне или индивидуалне.

³¹² *Упутство о извозу покретних ствари исељеника* (19. X 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³¹³ Исто.

³¹⁴ *Допис СЈВОЈ-а ЈВО Загреб* (22. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³¹⁵ Транспорт пртљага исељеника до Ријеке могао је уследити само на основу одобрења Транспортног одсека, те личних дописа Филипа Баруха или Рудолфа Кона, задужених за отпрему и утовар ствари исељеника, *Допис СЈВОЈ-а ЈВО Загреб* (22. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

садржај био одобрен за извоз, царинском пломбом, при чему је исељеницима наглашено да је додатна царинска контрола у Риједи могућност на коју морају рачунати.³¹⁶

Сваки је исељеник, поред оног дела пртљага који је обухватао углавном покућство, са собом имао право да понесе и лични пртљаг, поштујући иста општа правила која су се односила на извоз ствари за Израел.³¹⁷ Сваки појединац је са собом могао понети највише 15 килограма личног пртљага,³¹⁸ при чему је исти приликом путовања одлаган у посебно одељење брода, те му није било могуће приступити до приспећа у Израел.³¹⁹ Ово је правило поштовано и приликом транспорта исељеника возом до Ријеке, када је лични пртљаг био смештен у посебном вагону.³²⁰

Упутство о количини личног пртљага које је појединачни исељеник са собом могао понети на брод једно је од ретких које највећи део емиграната није поштовао. Приликом испловљавања првог транспорта из Ријеке, представници Савеза су приметили да поједини исељеници нису испоштовали правила транспорта личног пртљага, што је допринело општој дезорганизацији и за последицу имало додатни губитак времена.³²¹ Пре свега је у питању била тежња исељеника да са собом понесу више личног пртљага него што је било дозвољено, али и да личном пртљагу приступе током путовања.³²² Последично оваквом понашању исељеника приликом првог транспорта до Ријеке, Савез је донео одлуку о повећању тежине личног пртљага који сваки исељеник са собом могао понети на 20 килограма, приликом организације даљих исељавања.³²³ Донета је и одлука о наплаћивању појединачних новчаних казни од исељеника, у случају даљег кршења прописа.³²⁴

Исељеници су сами били задужени за паковање, царињење, осигурање и експедицију својих ствари до Ријеке, као и плаћање трошкова везаних за ову процедуру. Пошто сваки појединац није био у могућности да сноси трошкове превоза ствари у Израел, решење је Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије потражио у сарадњи са Светским јеврејским конгресом.³²⁵

³¹⁶ *Допис СЈВОЈ-а ЈВО Загреб* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³¹⁷ Једина формална разлика која је постојала између покућства и личног пртљага јесте у начину паковања. За разлику од покућства, лични пртљаг није могао бити у сандуцима и сличним паковањима, већ искључиво у балама, коферима или руксацима, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 323.

³¹⁸ М. Иванковић наводи цифру од 150 килограма личног пртљага, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 323.

³¹⁹ *Упутство о извозу покретних ствари исељеника* (19. X 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³²⁰ *Опште упутство за отпрему селидбених ствари за државу Израел* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³²¹ *Циркулар СЈВОЈ-а свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (3. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³²² Исто.

³²³ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 323.

³²⁴ Исто.

³²⁵ Видети поглавље ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ ПРИ ИСЕЉЕЊУ. Чини се да је постојала намера да питање трошкова транспорта буде решено на нивоу општине, пре него што је осигурана финансијска помоћ

Одговарајућем начину паковања ствари за извоз посвећена је посебна пажња. Наглашено је да паковање мора бити довољно чврсто (кутије, лифтане или рамови)³²⁶, да поднесе како путовање железницом до Ријеке, тако и каснији транспорт бродом до Хаифе. Поред тога што је морало бити отпорно на евентуално механичко оштећење током пута, паковање је морало омогућавати и евентуални накнадни царински преглед. Поред ових најопштијих услова, који су морали бити испуњени, када је паковање пртљага у питању, сваки је исељеник био слободан да за услове путовања³²⁷ своју имовину обезбеди на начин који сматра најбољим.³²⁸

Опредељујући се за дрвену контрукцију паковања за ствари које је извозио у Израел, проблем који је постао изненађујуће значајан за исељенике, био је извор из кога ће потицати дрво употребљено за израду кутија или лифтована. Забележено је неколико крајње необичних решења, од којих се истиче пример јеврејске вероисповедне општине у Бачкој Тополи.

Обраћајући се Савезу са притужбом да су остали лишени уобичајених извора дрвета за лифтане, представници ЈВО Бачка Топола молили су да им буде одобрено коришћење дасака из порушене синагоге за конструисање лифтована.³²⁹ Иако из доступне грађе нисмо успели да закључимо да ли је овај захтев одобрен, његов се јединствени карактер не може превидети као показатељ тога колику је важност целокупан процес исељења имао за јеврејску заједницу Југославије.

Исељеници, као и њихов пртљак, по закључивању унапред дефинисане административне процедуре, у Ријеку су кренули специјално припремљеним железничким композицијама. Возовима којима су југословенски Јевреји транспортовани до ријечке

Светског јеврејског конгреса. У допису упућеном СЈВОЈ-у, представници јеврејске вероисповедне општине у Ади напомињу да су покушали сами да обезбеде средства за регулисање трошкова превоза сиромашних чланова заједнице, али да им то није пошло за руком. Постоје и назнаке тога да је одређена сума на име ових трошкова и уплаћена, али пун износ, у сваком случају није. Како нисмо пронашли ниједан сличан документ, не можемо утврдити да ли је ово била општа тенденција на нивоу појединачних општина или идеја која је делимично реализована само у ЈВО Ада, *Допис Транспортног одбора ЈВО Ада СЈВОЈ-у* (30. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³²⁶ У Општем упутству за отпрему селидбених ствари за државу Израел може се, између осталог, пронаћи и препоручен начин паковања и структуре сандука. Конструкција кутија, лифтова или лифтована за извоз ствари представљала је, међутим, проблем који су исељеници решавали на најразличитије начине, посебно са становишта порекла дрвета које је у сврху израде истих коришћено. Јеврејска вероисповедна општина Скопље (посредством исте ЈВО Битољ и ЈВО Косовска Митровица) обратила се за набавку материјала потребног за паковање ствари исељеника „органима народне власти“, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856. Сваки је сандук обележен именом, именом оца и презименом исељеника коме је припадао (*Опште упутство за отпрему селидбених ствари за државу Израел* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856) и адресиран на Jewish Agency Haifa, *Допис представника СЈВОЈ у Ријеци, СЈВОЈ-у* (21. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³²⁷ „Свако се мора потрудити да начини сопствени лифтан“, *Саопштење ЈВО Загреб пријављенима за исељење у Израел* (25. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³²⁸ *Опште упутство за отпрему селидбених ствари за државу Израел* (7. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³²⁹ *Молба ЈВО Бачка Топола СЈВОЈ-у* (18. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

луке, нису могли путовати други путници. Ово је правило спровођено строго и крајње доследно.

Припадници јеврејске заједнице који током прве алије нису напустили земљу, углавном су желели да своје рођаке испрате до Ријеке, те су се надали да би до луке могли стићи истим организованим превозом којим су транспортовати сами исељеници. У циркулару упућеном свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије, Савез је ову могућност одлучно одбацио, наглашавајући да је једини начин на који би се преостали припадници јеврејске заједнице у Југославији могли опростити од исељеника путовање редовном железничком линијом до Ријеке.³³⁰ Самим исељеницима, који би из било којих разлога закаснили на организовани транспорт до Ријеке, није било дозвољено да се осталима прикључе каснијим, општим, транспортом.³³¹

Само што су, међутим, проблеми припреме за путовање и транспорт решени за конкретан случај допремања исељеника и њихове својине до Ријеке, емигранти су се још једном нашли суочени са истим проблемима када су се отиснули на пут према Хаифи.

6.2. ОД РИЈЕКЕ ДО ХАИФЕ

Превоз својине емиграната представљао је, као и исељење у целини, са становишта Савеза огроман организациони подухват, који је ваљало реализовати за веома кратко време. Сами исељеници су разрешење проблема транспорта, те ситнијих недоумица које је исти са собом повлачио, сматрали првим кораком одласка у нову домовину. Истовремено, док је пажњу самих исељеника окупирао економски аспект процеса транспорта својине (као дела трошкова процеса исељења генерално),³³² проблеми са којима се Савез суочавао у истом контексту били су далеко разноврснији. Транспорт пртљага емиграната од Ријеке до коначног одредишта у Хаифи, за разлику од претходне фазе отпремљења исељеничких ствари до ријечке луке, није био процес у основи дефинисан у циркуларима Савеза. Проблеми који су се акутно јављали, морали су бити истог тренутка решени, што је представљало дефинишућу специфичност ове фазе прве алије.

Како би обезбедио одговарајуће услове за превоз својине исељеника до Хаифе, Савез се обратио Југословенској поморској агенцији (ЈУГОЛИНИЈА), односно Међународном поморском предузећу ТРАНСЈУГ. У допису упућеном 2. октобра 1948, Савез је обавестио ТРАНСЈУГ о „одређеном броју југословенских Јевреја коме је дозвољена емиграција из

³³⁰ Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије (3. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³³¹ Циркулар Главног путног штаба СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама (24. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³³² Видети поглавље ЕКОНОМИЈА ИСЕЉЕЊА.

Југославије“, те потреби Савеза да на име тога требају одговарајући теретни простор ради превоза пртљага исељеника из Ријеке у Хаифу.³³³ Овакав захтев Савеза у првом је тренутку ТРАНСЈУГ само начелно одобрио.

Првобитно постигнути споразум, окарактерисан као „усмени“, озваничен је 15. новембра 1948.³³⁴ Југословенске поморска агенција и Савез јеврејских вероисповедних општина постигли су споразум о превозу својине исељеника паробродом „Босна“, између 1. и 15. децембра 1948.³³⁵ Пртљак исељеника, допремљена до Ријеке железницом, морао је бити најпре истоварен, затим, по пристанку „Босне“ у луку, утоварен у брод за Израел.

За организацију и контролу претовара ствари исељеника из железничких композиција у бродове, био је задужен, за ову прилику посебно именовани, представник Савеза у Риједи. Ову су дужност током организације прве алије обављали Филип Барух и Рака Мандил.³³⁶ Јеврејска општина у Риједи била је замољена да на сваки начин помогне представнику Савеза приликом обављања дужности везаних за исељење. Све трошкове боравка службеника задуженог за организацију претовара исељеничког пртљага у Риједи сносио је Савез.³³⁷

Именовање Ријеке за централну луку из које ће кренути исељеници за Израел (а посебно у којој ће бити вршен утовар исељеничког пртљага на бродове) изазвало је незадовољство, пре свега, представника јеврејских вероисповедних општина на приморју. Како су сматрали да би транспорт њихових ствари до Ријеке на утовар, представљао

³³³ СЈВОЈ у допису наводи да се сматра да ће довољно за превоз својине исељеника бити 10.000 м³, а да би процењени најам за ову запремину простора на теретном броду требало, по њиховим проценама, да буде од 22.000 до 25.000 динара, *Допис СЈВОЈ Југословенској поморској агенцији* (2. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³³⁴ Овом је приликом договорено и да ће роба за потребе транспорта бити дефинисана као „употребљене селидбене ствари по приложеним списковима“, *Писмо СЈВОЈ ТРАНСЈУГ-у* (15. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³³⁵ Југословенска поморска агенција понудила је СЈВОЈ, пароброд „Босна“ за период од 1. до 15. децембра 1948, под условом да се увари најмање 12.000 м³ исељеничких ствари, те да цена буде 55 шилинга по кубном метру, *Допис Југословенске поморске агенције СЈВОЈ-у* (19. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907. У једном каснијем допису Филипа Баруха Савезу, који је окарактерисан као строго поверљив, наводи се да ЈУГОАГЕНТ уопште није био обавештен о резервацији простора за пртљак исељеника. Овај допис, међутим, није ни на који начин могуће уклопити у контекст споразума постигнутог између СЈВОЈ и ТРАНСЈУГ-а, те остаје нејасно нашта се тачно односи, *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (10. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³³⁶ Филип Барух на ову је дужност постављен 2. новембра 1948. године (*Обавештење СЈВОЈ ЈО Ријека*, Ал. 1948, п.к. 907) и на њој остао до средине децембра. Рака Мандил је, као привремено решење, ову дужност преузео од Баруха до, како је најављено, доласка Властимира Ђоровића, *Допис СЈВОЈ Раки Мандилу* (21. XII 1948), Ал. 1948, п.к. 907. Нејасно је из прегледаних докумената, колико је Ђоровић, у ствари, уопште био укључен у реализацију прве алије, те када је и да ли је уопште стигао у Ријеку. На основу датума дописа који је упућен Раки Мандилу може се закључити да је Ђоровић најраније могао стићи да делимично надгледа и испрати теретни брод „Босна“ који је као последњи напустио ријечку луку 9. јануара 1949, СЈВОЈ, *Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), Ал. 1948, п.к. 827. Последњи је дужност главног представника СЈВОЈ-а у Риједи током увара ствари исељеника вршио Рубен Рубеновић, док је Властимир Ђоровић именован за његовог заменика, *Путни налог Рубену Рубеновићу* (14. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³³⁷ *Обавештење СЈВОЈ ЈО Ријека*, Ал. 1948, п.к. 907

непотребан трошак, пре свега чланови Јеврејске вероисповедне општине у Дубровнику захтевали су да се пронађе решење одговарајуће специфичној ситуацији у којој се налазе чланови јеврејских вероисповедних општина на југословенском приморју.³³⁸

Инсистирајући на томе да је, из перспективе југословенских приморских градова, пре свега оних који располажу функционалном луком, нелогично својину исељеника отпремати најпре у Ријеку, како би била укрцана на брод, представник Селидбене комисије за Израел у Дубровнику предложио је да се утовар врши и у другим лучким градовима.³³⁹ У једном је тренутку Главна комисија за исељење Јеврејској општини Дубровник понудила бродове ТРАНСЈУГ-а за отпрему ствари до ријечке луке, инсистирајући на томе да се бродови за Хаифу имају и даље утоварати само у Ријеци.³⁴⁰ Коначно је, међутим, ипак донета одлука да ствари дубровачких исељеника буду укрцане у Дубровнику, како би се избегле додатне компликације по питању транспорта и комуникације са локалном јеврејском вероисповедном општином.³⁴¹

„Босна“ је у ријечку луку на утовар стигла око 10. децембра 1948, када је почело и укрцавање пртљага исељеника.³⁴² Претходно је као рок за достављање списка ствари и кубатура за исељење дефинисан 5. децембар. Како, међутим, првобитно дефинисани рок није могао бити испоштован, јер су исељеници стално изнова допуњавали спискове пртљага, рок за достављање коначног списка ствари продужен је до 8. децембра.³⁴³

Општи утисак представника Савеза о организацији процеса утоваривања ствари исељеника на бродове само је у првом тренутку био позитиван.³⁴⁴ Већ је овом приликом истакнут проблем неодговарајућих теретних дизалица, који ће обележити читаву ову фазу процеса исељења.³⁴⁵ Свега неколико дана касније уследили су и први пријављени проблеми везани за утовар терета на бродове, како су се неистоварени вагони (у датом

³³⁸ Месни представник Селидбене комисије за Израел, у Дубровнику, окружној Комисији за Израел ЈВО Сарајево (14. X 1948), Ал. 1948, п.к. 907

³³⁹ Пре свега је инсистирано на укључивању Дубровника у процес исељења, како „окупља исељенике из још два града“, Месни представник Селидбене комисије за Израел, у Дубровнику, окружној Комисији за Израел ЈВО Сарајево (14. X 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴⁰ Главна комисија за исељење ЈВО Дубровник (22. X 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴¹ ЈВО Дубровник Главној комисији за Израел (26. X 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴² Долазак „Босне“ у Ријеку, најављиван је за период од 6. до 8. децембра (Допис Филипа Баруха ЈВО Сарајево (27. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907) и за период од 8. до 10. децембра (Филип Барух Дирекцији ЈУГОЛИНИЈА (22. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907), да би „Босна“ у Ријеку коначно стигла између 10. и 12. децембра, при чему је и тада наглашено да су могуће вишеструке промене термина, Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у (18. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴³ Накратко се чинило да „Босна“ неће бити довољна за превоз пртљага исељеника, те је Филип Барух ТРАНСЈУГ обавестио о могућем требовању још једног брода за потребе исељења, Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у (12. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴⁴ Наглашавајући да је „први утисак добар, а сарадници предусретљиви“, Филип Барух напомиње да су задужења представника ТРАНСЈУГ-а минимална, сведена на регулисање папирологије око утовара, Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у (9. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴⁵ Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у (9. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

тренутку око 1.000), у луци нагомилавали због недовољног броја исправних дизалица.³⁴⁶ До пристизања „Босне“ у луку, већ је више него очигледно постало да истовар приспелих вагона из дана у дан бива све спорији.³⁴⁷ Тежећи да овај проблем на неки начин реши, посредством Филипа Баруха, Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије је ТРАНСЈУГ-у понудио да сноси трошкове унајмљивања додатне радне снаге, како би се питање истовара и утовара пртљага исељеника што пре могло решити.³⁴⁸

Са нагомилавањем неутоварених исељеничких ствари, проблем је постало и њихово складиштење. Када су искоришћени капацитети луке, почела је потрага за неком другом погодном локацијом. Разматрајући обалски потез у близини луке, Филип Барух је истакао као једину погодну за потребе складиштења исељеничког пртљага, ријечку обалу „Кершовани“. Како се, међутим, ова налазила у неодговарајућем стању, нагласио је да ће потребно бити да се, о трошку Савеза, иста и очисти.³⁴⁹

Проблем привременог складиштења ствари исељеника пре укрцавања на брод, попримио је толике размере да се у једном тренутку појавила и могућност укључивања Југословенске народне армије у процес решавања истог. Обраћајући се Министарству унутрашњих послова Југославије, Савез је молио да се Команда позадине V војне области у Загребу обавести о томе да су југословенски Јевреји добили одобрење за одлазак у Израел. Како је V војна област располагала магацином, Савез им се молбом обратио за помоћ, истичући да би се складиштени простор могао искористити за одлагање ствари исељеника у периоду од 30 дана од пристанка Команде.³⁵⁰

На ове, најопштије проблеме везане за претовар исељеничког пртљага на бродове за Израел, надовезао се још низ мањих или већих препрека које су додатно успоравале читав процес исељења. Жалбе које су од службеника у Ријечи стизале у Савез, односиле су се углавном на пасивност управо оних сарадника које је Филип Барух у свом првом извештају из Ријеке окарактерисао као крајње предусретљиве.³⁵¹

Нису се, међутим, једино лучки радници показали одређени степен неодговорности. Исељеници нису увек доследно поштовали упутства Савеза која су се тицала паковања ствари за извоз. Чак и пре него што су први вагони са својиним исељеника стигли на претовар, констатовано је да пртљак углавном стиже „у лошем стању, поремећен у

³⁴⁶ Предложено је и решење увођења прековременог рада дизалица, *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (12. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴⁷ *Допис Филипа Баруха ТРАНСЈУГ-у* (9. XII 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁴⁸ Исто.

³⁴⁹ *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (9. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁵⁰ *Допис СЈВОЈ МУП-у ФНРЈ* (12. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁵¹ *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (9. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

транспорту“³⁵², што само даље успорава утовар и ствара проблеме при царињењу товара на бродовима.³⁵²

Неодговарајуће стање у коме је пртљаг исељеника³⁵³ стизао у Ријеку није представљало једини аспект проблема претовара ствари на бродове. Радници ТРАНСЈУГ-а ангажовани на претовару ствари исељеника нису се показали довољно одговорнима у испуњавању својих обавеза. Поред неодговорности појединаца, укупан број радника није одговарао послу претовара који је требало реализовати. Чак у случајевима када је исељенички пртљаг без икаквих проблема стизао до Ријеке, у луци није било довољно особља ТРАНСЈУГ-а ангажованог на претовару истог. Извештавајући Савез о проблемима у сарадњи са ријечком општином,³⁵⁴ Филип Барух истиче да му „не требају господа, већ млађи радници, теренци, који могу и морају бити дан и ноћ по складиштима и на обали“³⁵⁵.

Упознати са постојећом ситуацијом у Риједи, представници Савеза су изричито нагласили да нису спремни да посредују у санирању последица насталих евентуалним оштећењем пртљага исељеника због неодговарајућег паковања, те неспоразума између представника Савеза на лицу места и представника јеврејске вероисповедне општине у Риједи.³⁵⁶ Овакав је став Савеза изазвао само додатно заоштравање већ постојећег сукоба са службеницима јеврејске вероисповедне општине у Риједи.

Овако изричит став пре свега се односио на могућност да евентуалне оштећене стране у процесу манипулације пртљагом, надокнаду материјалне штете потраже од самог Савеза. Овако ригорозна политика штедње није тако доследно нити дословно спровођена све до последњих неколико дана реализације прве алије. Тек у допису упућеном Раки Мандилу крајем децембра 1948, Савез је нагласио да би што више требало приштедети на смештају радника и осталих потребних службеника у Риједи, како би се укупни трошкови могли регулисати у прихватљивим оквирима.³⁵⁷

Последњих неколико дана организације прве алије донело је потпуно исцрпљивање средстава које је, посредством Савеза, Светски јеврејски конгрес уложио у организовано

³⁵² *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ* (18. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁵³ Исто.

³⁵⁴ Примедбе на сарадњу са појединачним јеврејским општинама или институцијама везаним за исељење у склопу Савеза генерално су веома ретке. Међу прегледаним документима, поред примедбе коју је Филип Барух упутио на кооперативност представника ЈВО Ријека, пронађена је још само једна жалба, коју је Транспортна комисија Савеза упутила на рад Окружних комисија ЈВО Загреб („Примећено је да Окружне комисије не помажу процес исељења... Овима на себе преузимају одговорност за могуће последице“), *Допис Транспортног одсека СЈВОЈ, ЈВО Загреб* (5. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907.

³⁵⁵ *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ* (22. XI 1948), Ал. 1948, п.к. 907. Филип Барух покушао је да представнике ЈВО Ријека активније укључи у утовар исељеничког пртљага на брод, предлажући у једном тренутку да ЈВО Ријека на себе преузме обраду документације вагона пристиглих на претовар у луку, али овај предлог није прихваћен, *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (10. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁵⁶ Видети поглавље ПРЕВОЗ СВОЈИНЕ ИСЕЉЕНИКА.

³⁵⁷ *Допис СЈВОЈ-а Раки Мандилу* (29. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

исељење југословенских Јевреја у Израел. У недостатку аутохтоних извора прихода, Савез је морао инсистирати на уштеди на непотребним трошковима. Сукоби унутар југословенске јеврејске заједнице, у овом случају исељеника и представника Савеза, сматрани су понајмање оправданим разлогом за било какво додатно улагање у алију.

Сукоб до кога је дошло између представника Савеза и југословенске вероисповедне општине у Риједи, током ангажовања на утовару исељеничког пртљага на брод, није могао бити разрешен обостраним одбацивањем одговорности за његове последице. Из дана у дан, сукоб је, баш напротив, попримао све веће размере. Док је, са једне стране, Филип Барух инсистирао на томе да су представници ЈВО Ријека показивали неопростиву незаинтересованост за целокупну делатност Савеза у луци, Рудолф Кон, као представник ријечке општине, дипломатски је, као једини релевантан проблем истицао недостатак складиштеног простора.³⁵⁸ Истовремено, одговорност за више него очигледну спорост у укрцавању пртљага исељеника на бродове, одлучно је одбијао да припише било коме.³⁵⁹

Одређени су, неизбежни, проблеми забележени и са документацијом која је пратила процес претовара исељеничког пртљага из вагона на брод. Недостатак спецификације вагона³⁶⁰ или вагон погрешно утоварен у односу на спецификацију,³⁶¹ те документација неодговарајућа послатом пртљагу³⁶² били су најчешћи примери административних препрека успешној реализацији процеса претовара исељеничких ствари.

Од, више практичних него административних проблема везаних за претовар исељеничког пртљага на бродове, забележено је и неколико случајева лифтована које су пре утовара на брод обијене, а ствари из њих покрадене.³⁶³ У прегледаној грађи, међутим, нисмо успели да пронађемо податке о томе да ли су поводом оваквих случајева усвајане посебне процедуре, нити да ли је исељеницима надокнађена штета настала на овај начин.

Овакви проблеми, иако много чешћи од суштинских препрека исељењу које је представљала комуникација између Савеза и локалних административних органа, релативно су једноставно разрешавани. У контексту исељења, много је више времена и труда свим укљученима одузимало разматрање питања која су, у суштини, сматрана одавно решеним.

У Риједи је свакодневна појава било решавање проблема који су, у суштини, били веома строго дефинисани током претходног дела процеса исељења.³⁶⁴ Појединачни

³⁵⁸ *Допис Рудолфа Кона СЈВОЈ-у* (23. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907

³⁵⁹ *Допис Рудолфа Кона СЈВОЈ-у* (13. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907

³⁶⁰ *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (24. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁶¹ *Допис Филипа Баруха СЈВОЈ-у* (25. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁶² *Допис Филипа Баруха ЈВО Тузла* (25. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁶³ *Допис представника СЈВОЈ у Риједи СЈВОЈ-у* (20. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³⁶⁴ Поред оних најзначајнијих питања, појединачни примери кршења специфичнијих правила исељења у контексту тренутних потреба били су многобројни. Један је од оваквих био и набавка писаће машине за

исељеници, иако нису регулисали све обавезе које је било потребно регулисати пре исељења из Југославије, у луку су пристизали са надом да би се у последњем тренутку, ипак, нешто могло променити. Иако је став Савеза у оваквим случајевима био, у суштини, врло изричит, представници Савеза у Ријечи дали су се убедити да интервенишу у корист исељеника, колико је ситуација то дозвољавала.

Један од оваквих примера је случај Макса Амера, на чији је пртљаг стављена забрана извоза због непотпуно отплаћених трошкова транспорта. У његово се име Рака Мандил лично обратио Савезу, не би ли му некако, ипак, било омогућено исељење са првом алијом.³⁶⁵

Успешно завршен утовар својине исељеника у бродове био је последњи велики корак који су југословенски Јевреји морали начинити на свом путу на новој домовини. После вишемесечног суочавања са различитим административним препрекама и потраживањима која су стизала са различитих страна, исељеницима је, на крају, само преостало да ишчекују коначан полазак брода за Израел.

потребе сређивања документације током пута у Израел. Приморани да се посебном молбом обратe Министарству унутрашњих послова ФНРЈ, представници СЈВОЈ у Ријечи у последњем тренутку су тражили одобрење да на броду за Израел буде извезена и једна писаћа машина (Видети поглавље ПРЕВОЗ СВОЈИНЕ ИСЕЉЕНИКА), потребна за сређивање документације током пута, *Допис Раке Мандила СЈВОЈ-у* (25. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

³⁶⁵ *Допис Раке Мандила СЈВОЈ-у* (25. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 907.

7. ОПРОШТАЈ ОД ИСЕЉЕНИКА

Последњи корак који је Савез предузео у организацији исељења југословенских Јевреја у Израел, током такозване прве алије, било је приређивање свечаног опроштаја од оних припадника јеврејске заједнице који су донели одлуку да напусте Југославију 1948. године. Опроштајне свечаности организоване су на нивоу Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије и појединачних јеврејских вероисповедних општина. Опроштајна свечаност у организацији Савеза, којој су присуствовали представници свих јеврејских вероисповедних општина Југославије, одржана је 4. децембра 1948.³⁶⁶

Савез је свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије 14. новембра 1948. упутио циркулар у коме се позивају да организују свечаности којима ће се званично опростити од својих чланова који напуштају земљу и одлазе за Израел.³⁶⁷ Свака је појединачна општина замољена да достави програм планиране опроштајне свечаности.³⁶⁸ Најдетаљнији сачувани описи тичу се опроштајних свечаности, које су организовале јеврејске вероисповедне општине у Суботици и Чаковцу.

У суботичкој јеврејској вероисповедној општина, опроштајна свечаност (одржана 28. новембра 1948) започела је богослужењем у храму, у оквиру кога је рабин одржао

³⁶⁶ *Циркулар СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (30. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁶⁷ *Допис ЈВО Мостар СЈВОЈ-у* (19. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744. Сам циркулар у прегледаној грађи нисмо успели да пронађемо, те смо до основних података о истом дошли из одговора појединих општина на обавештење Савеза.

³⁶⁸ *Допис ЈВО Мостар СЈВОЈ-у* (19. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

опроштајни говор и пригодан програм извео хор „Хакинор“.³⁶⁹ Свечаност је настављена у градској већници интонирањем југословенске химне, опроштајним говором председника општине и читањем опроштајне посланице Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије. Опроштајне говоре одржали су и по један представник групе исељеника и групе чланова општине који су остали у Југославији.³⁷⁰ У просторијама општинске мензе постављена је закуска, за коју је наглашено да је наменски организована како би се поједини чланови општине могли лично и појединачно, на неформалан начин опростити од исељеника.³⁷¹

Представници јеврејске вероисповедне општине у Чаковцу организовали су свечану вечеру „поводом опроштаја од другова који одлазе у Израел“,³⁷² са поруком да буду „пионири изградње и одбране наше нове домовине“.³⁷³ Свечаности су позвани да присуствују како чланови општине који се исељавају, тако и они који остају. Опроштајној свечаности су присуствовали и нејевреји који су помагали рад јеврејске заједнице у Чаковцу, посебно током Другог светског рата.³⁷⁴ Како је наведено у допису упућеном Савезу јеврејских вероисповедних општина Југославије, током свечане вечере одржани су „дирљиви опроштајни говори“, после којих је прочитана посланица Савеза.³⁷⁵ На локалном јеврејском гробљу одржан је кадиш³⁷⁶ жртвама Холокауста, док је свечаност приведена крају посебном службом у локалном храму.³⁷⁷

У општинама које нису могле приуштити себи свечанији опроштај од чланова, церемонија поводом исељења организована је у дому једног од општинских функционера који се није прикључио првом таласу исељења. Овакве су свечаности биле јако скромне, углавном се састојећи само од читања посланице Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије и извођења јеврејске, односно југословенске химне.

³⁶⁹ *Допис ЈВО Суботица СЈВОЈ-у* (25. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷⁰ Говор пред групом исељеника одржала је Киш Сузана, док је говор испред групе чланова општине који су остали у земљи одржала Секељ Клара, *Допис ЈВО Суботица СЈВОЈ-у* (25. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷¹ Закуска је била део опроштајне свечаности на којој је свака општина планирала да, ако се укаже за тиме потреба, уштеди. У допису Савезу јеврејских вероисповедних општина Југославије, представници ЈВО Суботица нагласили су да ће бити организована закуска уколико преостала финансијска средства буду довољна, а да ће у супротном бити само послужена црна кафа, *Допис ЈВО Суботица СЈВОЈ-у* (25. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷² *Допис ЈВО Чаковец СЈВОЈ-у* (26. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷³ Исто.

³⁷⁴ Присуство представника нејеврејске заједнице опроштајној свечаности поводом исељења југословенских Јевреја у Израел, посебно на овај начин образложено, забележено је само у овој општини, *Допис ЈВО Чаковец СЈВОЈ-у* (26. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷⁵ *Допис ЈВО Чаковец СЈВОЈ-у* (26. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷⁶ Кадиш је молитва за покојника која се свакодневно изговара, у присуству најмање десет мушкараца старијих од тринаест година. Док један изговара кадиш, остали узвраћају одговарајућом фразом. Кадиш се изговара на дан сахране и свакодневно у следећих једанаест месеци, као и сваке годишњице смрти, S. Shoenberg, *Mourner's Kaddish*, <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/kaddish.html>.

³⁷⁷ Исто.

Опроштајна свечаност Јеврејске вероисповедне општине у Мостару, одржана је 27. новембра 1948. у дому Коен Јосефа. После поздравне речи представника јеврејске општине, изведена је јеврејска химна.³⁷⁸ Јеврејка вероисповедна општина Апатин опроштајну свечаност одржала је у стану председника општине, Фердинанда Сенде, 21. новембра 1948. У извештају који је општина поднела Савезу, наглашено је да је „састанак протекао у доброј атмосфери“, а да су до изражаја дошли „топли међуљудски односи“.³⁷⁹ После опроштајне свечаности, , заказане за 28. новембар 1948, у оквиру које је прочитана и посланица Савеза, представници ЈВО Карловац организовали су испраћај исељеника на железничку станицу.³⁸⁰

Специфичан је био случај Јеврејске вероисповедне општине у Мостару. Извештавајући Савез о томе да је испоштован захтев за организовањем опроштајне свечаности поводом исељења одређеног броја чланова (27. новембра 1948), представници ЈВО Мостар нагласили су да нису били у могућности да саставе претерано обиман програм, како је општина лишена омладине. И поред ове чињенице, за свечаност се каже да је у потпуности успела, те да су „општи утисак и опроштајне речи изазвале сузе исељеника и осталих присутних“.³⁸¹

Свака је јеврејска вероисповедна општина у Југославији, организовала опроштајну свечаност сходно сопственим могућностима, те се међу њима може пронаћи тек веома ограничен број сличности. Опроштајним свечаностима обавезно су присуствовали сви исељеници, како је Савез нагласио да је свечаност уједно прилика да се чланови општине који остају у Југославији лично опросте од исељеника. На свечаностима је читана посланица Савеза јеврејских вероисповедних општина од 14. децембра 1948, упућена исељеницима, и извођена југословенска химна.

Мимо ових неколико заједничких ставки, опроштајне свечаности су се од општине до општине у великој мери разликовале. Ове су разлике, међутим, биле само формалне, док је сличност идеолошке подлоге сваке свечаности одржане поводом првог организованог таласа исељавања Јевреја из Југославије била суштинска. Као и мотивација за исељење Јевреја из Југославије, у својој суштинској јединствености носи одређени дуалитет.

У опроштајним свечаностима поводом прве алије, јеврејска заједница Југославије видела је прилику да на достојан начин испрати оне своје чланове који су се определили да лично помогну развој нове домовине. У темељу потребе за организовањем оваквих

³⁷⁸ *Програм опроштајне свечаности ЈВО у Мостару (27. XI 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁷⁹ *Допис ЈВО Апатин СЈВОЈ-у (26. XI 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁸⁰ *Допис ЈВО Карловац СЈВОЈ-у (16. XII 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁸¹ *Допис ЈВО Мостар СЈВОЈ-у (2. XII 1948)*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

свечаности наново се може видети ционизам као основни мотив за емиграцију Јевреја из Југославије. Како је наглашено у допису који је Савезу упутила ЈВО Чаковец, опроштајна свечаност је одржана како би се опростили од другова који одлазе у Израел, „да би били пионири изградње и одбране наше нове домовине“.³⁸²

Са друге стране, паралелно извођење југословенске и јеврејске химне још је један од начина на који је потенциран политички паралелизам који је у иселењу упорно тражен између Југославије и Израела. Присуство свих чланова општине свечаностима, како оних који су земљу напуштали, тако и оних који су је напуштали, представљао је симболички чин којим је истицана двојна свест југословенских Јевреја и њихова верност како новој, тако и домовини коју напуштају.³⁸³ Ово је био и последњи чин којом је југословенска власт, посредством Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије, у групи иселеника тражила експоненте пројугословенске политике у новој држави на Блиском истоку.³⁸⁴

*

Комуникација са појединачним јеврејским вероисповедним општинама поводом организовања опроштајних свечаности, Савезу је послужила и како би покренуо тему реорганизације општина услед смањења броја чланова и иселења одређеног броја функционера. Питање реорганизације јеврејских вероисповедних општина поставило се у истом тренутку у коме је донета одлука о организованом иселењу југословенских Јевреја у Израел. Исељење било ког дела јеврејске популације из Југославије, када се узме у обзир број настрадалих у Другом светском рату, био је довољан разлог за покретање питања реструктурирања појединачних јеврејских вероисповедних општина, као основних јединица организације целокупне јеврејске заједнице.

Савез јеврејских вероисповедних општина заказао је конференцију поводом иселења у Израел, за 31. октобар 1948.³⁸⁵ Једино питање које је на овој конференцији разматрано било је како поступити са јеврејским вероисповедним општинама, које ће због иселења остати без значајног броја чланова, односно значајног броја општинских

³⁸² *Допис ЈВО Чаковец СЈВОЈ-у* (26. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁸³ S. Shay, *Israel and Yugoslavia between East and West*, Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961, Beograd 2008, 473-482.

³⁸⁴ Видети поглавље РАЗЛОЗИ ЗА ИСЕЉЕЊЕ.

³⁸⁵ *Допис СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (25. X 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

функционера.³⁸⁶ Разматрано је неколико могућих сценарија, међу којима и укидање јеврејских вероисповедних општина које би услед исељења, остале са недовољних бројем чланова за нормално функционисање општинских органа.

Коначно, постигнута је сагласност да би старање о општинама неспособним за нормалан рад, после исељења, требало да на себе преузме Савез.³⁸⁷ Предлог да одређени број општина са драстично смањеним бројем чланова буде укинут једногласно је одбачен. Коначан је закључак конференције био да би свака јеврејска вероисповедна општина у којој је преостало најмање десет пунолетних мушких припадника јеврејске вере, требало по сваку цену да задржи општинску управу.³⁸⁸

У циркулару, који је Савез 14. новембра 1948. упутио свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије, поводом организовања опроштајних свечаности за исељенике, захтевано је од сваке јеврејске вероисповедне општине и достављање података о броју чланова општине, броју пријављених за исељење, броју чланове општине који ће преостати после исељења, броју чланова општине и општинског одбора у датом тренутку, броју чланова општинске управе који емигрира и броју чланова општинске управе који ће, после исељавања, преостати.

Основно питање на које је требало пружити одговор достављањем наведених података Савезу, било је како ће појединачне општине функционисати пошто остану са знатно умањеним бројем чланова, а посебно како ће бити решен проблем општина које ће при исељењу бити лишене важних функционера. Општине у процесу исељења лишене великог броја чланова општинске управе, углавном су се опредељивале за сазивање масовног збора, пред којим је општински одбор званично подносио оставку. До избора новог одбора, стари сазив је, и даље, редовно вршио своје дужности.

Једна од општина у којима је поводом исељења донета одлука да постојећи сазив општинског одбора поднесе оставку, била је и осигејка.³⁸⁹ На седници одржаној 3. новембра 1948, општински одбор донео је одлуку да поднесе оставку на масовном скупу

³⁸⁶ Како је наведено у циркулару са закључцима са конференције, требало је решити „питање општина чији ће се број припадника сасвим смањити“, *Допис СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³⁸⁷ *Допис СЈВОЈ свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије* (14. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 856.

³⁸⁸ Исто.

³⁸⁹ Подаци поднети СЈВОЈ-у, од стране ЈВО Осигејк - припадници општине, укључујући и оне који су се пријавили за одлазак у Израел (344), припадници којима је како од стране југословенских, тако и од стране израелских власти одобрен одлазак у Израел (99), они који су одустали од одласка (10), број припадника који ће остати у општини после исељења (245), садашњи број чланова општинске управе (17), број чланова општинске управе који одлази у Израел (5), број оних чланова општинске управе који не одлазе у Израел (7), *Допис ЈВО Осигејк СЈВОЈ-у* (22. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

пет дана касније. Постојећи сазив је, међутим, у истом саставу наставио да руководи општинским пословима, до одржавања избора за нови одбор.³⁹⁰

Општине које су, упркос исељењу, успеле да сачувају целовиту општинску управу, наставиле су нормално да функционишу са сазивом који се у датом тренутку налазио на дужности, све до следећих редовних избора. Представници општине у Дубровнику³⁹¹ одлучили су да не одржавају никакву скупштину поводом исељења, како је структура општинске управе остала очувана. Истом је приликом наглашено да ће почетком 1949. бити одржана редовна скупштина, по истеку мандата постојећег сазива општинске управе.³⁹²

Опроштајне свечаности у скоро свим активним заједницама Јевреја Југославије, одржане „у срдочној и братској атмосфери, са лепим програмима, на којима су до изражаја дошла осећања другарства и повезаности међу члановима наше заједнице који су остали у Југославији и оних који су отишли у Израел“,³⁹³ представљале су последњи гест којим је Савез истовремено био у прилици да се обрати целини послератне јеврејске популације Југославије. У следећих неколико дана, трећина југословенских Јевреја упутила се коначно, после вишемесечних припрема, према новој домовини.

³⁹⁰ *Допис ЈВО Осигек СЈВОЈ-у* (22. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁹¹ Подаци поднети СЈВОЈ-у, од стране ЈВО Дубровник - садашњи број чланова општина (39), број оних којима је одобрен одлазак (9), број оних који остаје после исељења (30), садашњи број чланова општине и општинског одбора (3), број чланова који емигрира (0), број имена чланова општинске управе који не одлазе (Толентино Емилио, Амселбер Јулио, Финци Јосеф), *Допис ЈВО Дубровник СЈВОЈ-у* (23. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁹² *Допис ЈВО Дубровник СЈВОЈ-у* (23. XI 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 744.

³⁹³ *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

8. ПОСЛЕДЊИ ДАНИ ПРВЕ АЛИЈЕ

Јеврејски исељеници у оквиру прве алије напустили су Југославију у децембру 1948. и почетком јануара 1949. године. Брод „Радник“ испловио је са 729 лица из ријечке луке 2. децембра 1948³⁹⁴, при чему је било предвиђено да ће у Израел стићи 5. децембра.³⁹⁵ На друго путовање, „Радник“ се отиснуо из Ријеке 15. децембра³⁹⁶, са 919 исељеника, док је истог дана из луке Бакар испловио „Кефалос“³⁹⁷ са 2.413 лица.³⁹⁸ У другом транспорту исељеника из Југославије (који је кренуо 15. децембра), учествовао је и израелски брод

³⁹⁴ Првобитно је било предвиђено да „Радник“ из Ријеке исплови 1. децембра, али је због непознатих околности путовање одложено за 24 сата, *Телеграм СЈВОЈ ХОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера).

³⁹⁵ „Радник“ је ријечку луку напустио у 12 часова, док је очекивано време доласка у Хаифу такође било око поднева, *Допис СЈВОЈ ХОЈ-у* (1. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342.

³⁹⁶ „Радник“ је ријечку луку напустио у 8 часова, док није наведено очекивано време доласка у Хаифу, *Допис СЈВОЈ ХОЈ-у* (15. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342.

³⁹⁷ „Кефалос“ је луку Бакар напустио у 11 часова, без наведеног очекиваног времена доласка у Хаифу, *Допис СЈВОЈ ХОЈ-у* (15. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342.

³⁹⁸ Постоје два податка о броју исељеника који су на појединачним бродовима напустили Југославију. Извори који наводе тачне податке о броју особа на сваком броду су дописи које је Савез упутио Удружењу исељеника из Југославије у Израел, непосредно по испловљавању бродова из Ријеке (*Допис СЈВОЈ ХОЈ-у* (1. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342; *Допис СЈВОЈ ХОЈ-у* (15. XII 1948), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 1342) и Извештај о одласку у државу Израел који је Савез срочио по окончању највећег дела процеса исељења (*СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827). Када је у питању прво путовање „Радника“, првобитно је наведена цифра од 731 лица, док је завршна цифра била 729 исељеника. Број исељеника који је Југославију напустио током другог путовања „Радника“, наведен у оба извештаја је идентичан (919 особа). Првобитна процена броја исељеника који је земљу напустио „Кефалосом“ била је 2.418 особа, док је коначна цифра била 2.413. Разлика у броју исељеника наведених у два документа највероватније је била последица непредвиђеног одустанка одређеног броја исељеника који је документован

„Артис“.³⁹⁹ Предвиђено је било да ће оба брода у Израел стићи до 22. децембра. Теретни брод „Босна“ из Ријеке је испловио 9. јануара 1949. године, превозећи највећи део исељеничког пртљага⁴⁰⁰ и 32 лица која нису стигла благовремено да се прикључе транспортима „Радником“ и „Кефалосом“.⁴⁰¹

Путовање бродова са исељеницима и њиховим пртљагом углавном је протекло без икаквих проблема.⁴⁰² Изузетак представља грчки брод „Кефалос“, који се због лошег времена,⁴⁰³ у путу задржао дванаест дана дуже него што је првобитно било предвиђено.⁴⁰⁴ По приспећу сваког од транспорта исељеника у Израел, Удружење исељеника из Југославије у Израел слало је одговарајуће обавештење Савезу јеврејских вероисповедних општина.

Задовољство успешним окончањем прве алије било је подједнако изражено међу припадницима југословенске јеврејске заједнице који су остали у Југославији, самим исељеницима и члановима Удружења исељеника из Југославије у Израел. Извештавајући преостале припаднике јеврејске заједнице у Југославији о томе како је прошло организовано исељење у Израел, Савез је изузетно задовољство показао чињеницом да је мала јеврејска заједница у Југославији, самим тиме што је један њен део одлучио да се упути у Палестину, допринела изградњи и напретку новоустановљене израелске државе.⁴⁰⁵ Са друге је стране истакнуто да би прва алија требало да мотивише јеврејску заједницу у Југославији да сачува своју виталност и допринесе, сходно својим могућностима, развоју како своје земље, тако и светског јеврејског покрета.⁴⁰⁶

³⁹⁹ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 324. Израелски брод „Артис“ не помиње се у грађи која се тиче прве алије, осим узгредно (и не по имену), у једном од писама које је Удружење исељеника из Југославије у Израел упутило Савезу потврђујући приспеће првог транспорта исељеника у Израел, *Потврда пријема извештаја о приспећу првог транспорта исељеника* (11. XII 1948), АЈМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера).

⁴⁰⁰ Остатак пртљага отпремљен је истим бродом, по повратку са првобитног пута за Израел. Тачан датум другог путовања „Босне“ за Хаифу, на основу прегледане грађе, нисмо могли да утврдимо, али је свакако у питању датум после 17. јануара 1949, када је Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије издао извештај о изведеном исељавању. Овим транспортом у Израел су допремљене и признанице о уплатама исељеника на „Рачун репатрираца за Израел“, *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈМ, Ал. 1948, п.к. 827.

⁴⁰¹ *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈМ, Ал. 1948, п.к. 827. У питању су исељеници који се, из различитих разлога, нису могли прикључити исељењу у првобитно планираном термину. Видети поглавље ОДУСТАЛИ, ОДБИЈЕНИ, НЕПРИЈАВЉЕНИ

⁴⁰² Како је наведено у извештају о одласку у државу Израел, „није било озбиљних потешкоћа приликом транспорта људи и пртљага до лука, као и свих осталих послова везаних за исељење“, *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈМ, Ал. 1948, п.к. 827.

⁴⁰³ *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈМ, Ал. 1948, п.к. 827.

⁴⁰⁴ Мањи су проблеми забележени и приликом утовара исељеничког пртљага на „Радник“, због чега је одлазак прве туре теретног пртљага закаснио неколико дана, *Писмо СЈВОЈ ХОЈ-у*, АЈМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера)

⁴⁰⁵ *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈМ, Ал. 1948, п.к. 827.

⁴⁰⁶ Овако формулисани циљеви југословенског јеврејства после исељења могу се посматрати као још једна манифестација безусловне сарадње Савеза јеврејских вероисповедних општина са комунистичким властима у Југославији. Са друге стране, у питање је и уверење да ће исељење само по себи учврстити постојећу

Како би показали своју захвалност политичком врху Југославије због предусретљивости у реализацији исељења, представници Савеза су, у договору са самим исељеницима желели да из Израела упуте „одређен број малих, али лепих поклона за све другарице и другове заслужне за реализацију акције исељеника“.⁴⁰⁷

Ентузијазам који су југословенски исељеници показали по искрцавању у Израел, несумњиво се манифестовао кроз ангажовање у раду Удружења исељеника из Југославије у Израел, чијим су лепим и срдчним пријемом сами емигранти били врло задовољни.⁴⁰⁸ У извештајима који су из Израела стигли о безбедном приспећу исељеничких транспорта, наглашено је да су сви исељеници показали жељу да на сваки начин помогну функционисање заједнице југословенских емиграната у Израелу.⁴⁰⁹ У својим извештајима, Удружење југословенских исељеника у Израел, истицало је да су први утисци исељеника о новој домовини „ведри и позитивни“ и да ће нови чланови заједнице југословенских Јевреја у Израелу представљати драгоцен допринос раду Удружења.⁴¹⁰

Најочигледнији начин на који је од изражаја долазило одушевљење исељеника успешним окончањем процеса емиграције били су телеграми захвалности који су упућени, свега неколико дана по приспећу у Хаифу, свима који су на било који начин били од помоћи у организацији или спровођењу исељења. Исељеничка захвалност била је упућена свима, од очигледно заслужних, као што су били представници Савеза, до посада бродова којима су стигли до Хаифе.⁴¹¹

Овако је једногласно одушевљење исељеника, ако се о истоме уопште може говорити изван званичних докумената, у принципу трајало веома кратко. Суочени са свакодневним проблемима живота у потпуно непознатој средини,⁴¹² одређен број исељеника пожелео је малтене одмах да се врати у Југославију.

Реализација прве алије покренула је, неизбежно, питање оних који од Израела нису добили оно што су очекивали и у временском оквиру од свега неколико месеци до више година, одлучили да се врате својој првобитној домовини. Колико је, међутим, Југославија

сарадњу између југословенске јеврејске заједнице и Комунистичке партије, у контексту идеолошке позадине. (Видети поглавље РАЗЛОЗИ ЗА ИСЕЉЕЊЕ)

⁴⁰⁷ Посебно је инсистирано на томе да би Моши Пијадеу требало послати репрезентативан поклон („нешто од веће уметничке и музичке вредности“), *Писмо СЈВОЈ-а ХОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера).

⁴⁰⁸ *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. I 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

⁴⁰⁹ *Писмо ХОЈ СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера)

⁴¹⁰ *Писмо СЈВОЈ ХОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера). Како наводи М. Иванковић највећи број исељеника је у нову земљу одлазио пун оптимизма, елана и жеље да радом допринесе консолидацији и изградњи исте, Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 326.

⁴¹¹ *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. II 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

⁴¹² Највећи број исељеника је у првом периоду био смештен у прихватишћима, одакле су израелске власти вршиле њихов даљи размештај и запошљавање. Удружење исељеника из Југославије у Израел је са задовољством истицао да је одређени број исељеника непосредно по доласку у Израел пронашао посао и успео да се обезбеди материјално, *СЈВОЈ, Извештај о одласку у државу Израел* (17. II 1949), АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 827.

била предусретљива када је требало дозволити исељење у Израел, толико је повратак емиграната у земљу био јако ретко одобран.

Један од оваквих је и случај Штајн Александра, из Тел Авива. Пошто је са првом алијом напустио Југославију, разочаран ониме што га је сачекало у Израелу, поднео је молбу за повратак у Југославију Президијуму Народне скупштине.⁴¹³ Молба је до Президијума стигла, како је југословенско посланство у Израелу одбило првобитно поднет захтев за репатријацију. Првостепена одлука је, међутим, само потврђена одлуком Президијума.

Захтеви исељеника за повратак у земљу су, генерално, јако ретко одобран. Повратак је дозвољаван само малобројним политички подобним грађанима за које је оцењено да су потребни земљи, под условом да поново приме југословенско држављанство и не потражују повратак непокретне имовине које су се, при исељењу у Израел, одrekli.⁴¹⁴ Како је ова политика доследно спровођена, исељеници су се, после одбијања првобитних захтева за повратак у земљу, обраћали вишим инстанцама, у нади да ће им, ипак, на крају бити одобрен повратак у Југославију.⁴¹⁵

Велики део исељеника који је у Израел стигао са првом алијом придружио се раду Удружења исељеника из Југославије у Израел.⁴¹⁶ Овакав је развој ситуације изазвао посебно задовољство заједнице југословенских Јевреја у Израелу која је дочекала први талас емиграната. У сарадњи са Савезом, по хитном поступку покренуто је и питање пријема југословенских Јевреја у израелско држављанство.⁴¹⁷

Овакво одушевљење које су све три стране укључене у исељење показале резултатима прве алије, скоро је истог тренутка са собом повукло и питање реализације даљих, сличних, миграција јеврејског становништва из Југославије у Израел. Иако је Савез у једном од својих дописа упућених Удружењу исељеника из Југославије у Израел, непосредно по окончању прве алије, напоменуо да званичног става још увек нема према питању даљих алија, очигледно је да се већ у датом тренутку та могућност интензивно разматрала.⁴¹⁸

⁴¹³ Како наводи у молби, Штајн Александар се у Израел упутио после губитка породице у рату, под утицајем позива за одлазак, у нади да ће тамо моћи да пронађе мир, далеко од места где су „уништени његови најдражи”. Са исељењем, међутим, није му се променило „душевно стање“, те му је одмах било јасно да је начинио велику грешку, због које осећа носталгију и кајање, АЈ, Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ, ф. 17, к. 308.

⁴¹⁴ Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1944-1952*, 337.

⁴¹⁵ Исто.

⁴¹⁶ *Писмо СЈВОЈ-а ХОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера).

⁴¹⁷ *Писмо ХОЈ-а СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера).

⁴¹⁸ Чак је изричито наведено да ниво постојећег интересовања за даља исељавања скоро да гарантује да став надлежних институција према организацији даљих алија неће бити негативан. Савез је, и у овом случају, на себе преузео потпуну одговорност комуникације са надлежним органима, *Писмо ХОЈ-а СЈВОЈ-у*, АЈИМ, Ал. 1948, п.к. 820 (Архив Перера).

9. ЗАКЉУЧАК

Процес миграције европских Јевреја у Палестину свој врхунац је доживео са формирањем суверене израелске државе, 14. маја 1948. Ционистичка осећања и траума преживљеног Холокауста били су довољни мотиви за Јевреје европских земаља да мир потраже у националном дому који су, са завршетком Другог светског рата, добили уз благослов како Сједињених америчких држава, тако и Совјетског савеза. У зачетку хладноратовских подела, два блока су пронашла заједнички интерес у озваничењу позитивног разрешења дугогодишњег настојања јеврејске заједнице да постане државотворна нација. Вишедеценијске тежње ционистичког покрета коначно су реализоване, а Јевреји Европе добили су циљ у настојању да што пре иза себе оставе последице Холокауста.

Колико су опште околности утицале на одлуку југословенских Јевреја да се прикључе масовним миграцијама у Палестину, толико се у обзир морају узети и сасвим специфични фактори који су само у Југославији морали утицати на доношење ове одлуке. Покривена совјетским кишобраном бар у истој мери у којој је тежила да се сенке истога ослободи, Југославија је, ипак, у периоду који разматрамо и даље, пре свега, била вођена начелима совјетске реалполитике.

Последица поштовања управо ове реалполитике била је и подршка дата првом организованом таласу исељавања југословенских Јевреја у Израел. Сукоб са Совјетским савезом 1948. на специфичан је и свеобухватан начин утицао на процес исељења. Сами

исељеници делом су морали бити вођени и елементарним страхом од неизвесности коју је собом носио сукоб Југославије са Совјетским савезом.

Југословенске власти, управо због сукоба са Совјетским савезом, пружале су додатну подршку Јеврејима у настојању да напусте државу и упуте се према Израелу. У емигрантима је, наиме, званична Југославија пронашла малтене савршене гласоноше аутентичне југословенске револуције и сопственог појмања социјализма. У неутралну државну творевину, каквом је у датом тренутку још увек сматрана израелска држава, али у којој су своје интересе имала оба блока, у покушају да докаже независност и сувереност свог положаја, Југославија је исељенике слала као својеврсне експонентне онога што ће се временом развити у потпуно ново схватање спољне политике у хладноратовском свету.

Сама је чињеница да је у Југославији после Другог светског рата, формирана комунистичка власт, била сасвим довољан мотив југословенским Јеврејима да се одреде за исељење. Посебно се ово односило на групу циониста и ортодоксну јеврејску заједницу, које ни на који начин нису могле бити компатибилне са децидираним атеизмом Комунистичке партије Југославије.

Околности настале са сукобом југословенског и совјетског партијског и државног врха, одлуку југословенских Јевреја о исељењу су учиниле утолико логичнијом. У неизвесности која је обележила 1948. годину, напуштање Југославије се на више него један начин морало чинити јединим логичним потезом.

Пријављивање за исељење процес је који је завршен са скоро па апсолутним успехом, иако су морале бити задовољени услови три стране укључене у његову реализацију. Иступајући сваки са својим специфичним захтевима, Савез јеврејских вероисповедних општина Југославије, Министарство унутрашњих послова Југославија и представници званичног Израела, процес пријављивања за исељење чинили су изузетно сложеним. Са становишта, међутим, броја пријављених који су добили дозволу за исељење, жеља да прва алија буде окончана успешно не може се ниједној од ових инстанци оспорити. Број оних који су одустали или су одбијени, у поређењу са бројем исељеника који је без икаквих проблеме добио дозволу за исељење може се сматрати занемарљивим.

Добра воља надлежних институција посебно је дошла до изражаја на примерима затвореника и војних обвезника. Отпуштање из службе или ослобађање од издржавања остатка казне, уз одлуку Савеза да се, у оваквим случајевима, дозволи чак и касније прикључење исељењу, на више су него очигледан начин показивали приоритете који су поштовани. У случају деце без родитеља, исељење је сматрано чак најпожељнијим

решењем које најбоље одржава интересе групе која напушта земљу, те је додатно подстицана његова успешна реализација.

Једину праву препреку исељењу у Израел представљало је финансијско стање самих исељеника. Делимично решено одлуком Светског јеврејског конгреса да покрије трошкове исељења, и сужено питање трошкова исељења представљало је нерешив проблем за највећи део потенцијалних емиграната. Најдиректнији (и најефикаснији) начин на који су се са овим проблемом исељеници носили, било је потраживање финансијске помоћи од Савеза, мада тек пошто су сами на све начине покушали да прикупе потребна средства.

Другу су крајност представљали малобројни исељеници који су били у прилици да користе „Рачун репатрираца у Израел“, који је са посебним циљем основан при Народној банци Југославије. У суштини предвиђен за све исељенике који су желели да са собом у Израел понесу одређену количину новца, погодности „Рачуна репатрираца“ одлучили су да користе само малобројни припадници послератне јеврејске заједнице у Југославији који су располагали значајним капиталом. Капитал је, после рата, углавном био концентрисан у ортодоксној јеврејској заједници Југославије, која је и била главни корисник погодности „Рачуна репатрираца“.

Са организационе тачке гледишта, проблем подједнаке важности као и транспорт самих исељеника, представљао је превоз пртљага који су југословенски Јевреји са собом носили. Поштујући ограничења која су им наметала основни прописи који су се односили на извоз ствари при исељењу, сами емигранти одиграли су главну улогу у припреми и транспорту свог пртљага железницом до ријечке луке. Проблем утовара ствари исељеника на бродове у ријечкој луци на себе је преузео Савез. Свака је од ових фаза собом носила специфичне проблеме, од паковања пртљага при утовару у воз, до пасивности лучког особља при претовару терета из возова у бродове.

Тренутак у коме је дошао крај формалном делу процеса исељења обележен је одржавањем низа опроштајних свечаности у свим јеврејским вероисповедним општинама Југославије. У симболичном чину опроштаја оног дела југословенске јеврејске заједнице који се определио за повратак у Палестину, од југословенских Јевреја који су остајали у матичној земљи, још једном је истакнута блиска повезаност две државе. У последњим тренуцима које су исељеници проводили у Југославији, још им је једном скренута пажња на изузетну улогу коју имају у представљању југословенских друштвених и политичких идеала у новој домовини.

Прва алија, окончана успешно по процени како југословенске јеврејске заједнице, подељене између Савеза јеврејских вероисповедних општина Југославије и Удружења

исељеника из Југославије у Израел, тако и југословенских власти, представљала је организациони узор за сва даља исељавања јеврејског становништва из Југославије која су уследила. Њен је значај, са те стране, јединствен. Иако се не може говорити толико о савршеним решењима која су у току прве алија пронађена за одређене проблеме, колико о учењу на начињеним грешкама, значај прве алије у контексту савладавања начина организације таквог изузетног подухвата као што је масовно исељење, непроцењив је.

Стављена у шири политички контекст прва алија још и више добија на значају. У организованим исељењима јеврејског становништва, југословенска држава добила је значајно средство у својим рукама, у годинама када је установљавање положаја Југославије као блоковски независне државе постајало све значајније. Пример прве алије само је скренуо пажњу југословенских власти на овај аспект политичког потенцијала исељеника.

Вишевековна тежња јеврејског народа, ограничена на простор једне нове идеолошке творевине, каква је била послератна Југославија, жељна истицања на међународној политичкој сцени, у првој је алији реализована на задовољство свих учесника.

10. СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

ИЗВОРИ

Архив Јеврејског историјског музеја (АЈИМ)

1. п.к. (привремена кутија) 744
2. п.к. 752
3. п.к. 774
4. п.к. 797
5. п.к. 820
6. п.к. 827
7. п.к. 855
8. п.к. 856
9. п.к. 860
10. п.к. 907
11. п.к. 1342
12. п.к. Алие 1948-1952, Спискови исељеника
13. Југословенски Јевреји у Израелу

Архив Југославије (АЈ)

1. Фонд Президијума Народне скупштине ФНРЈ

ЛИТЕРАТУРА

МОНОГРАФСКЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ

1. Almuli J, *Jevreji i Srbi u Jasenovcu*, Beograd 2009.
2. Almuli J, *Jevrejke govore*, Beograd 2005.
3. Almuli J, *Razgovori sa Jevrejima*, Beograd 2002.
4. Almuli J, *Stradanje i spasavanje srpskih Jevreja*, Beograd 2010.
5. Baletić M, *Ispunjenje zavjeta ili Povratak Židova u zemlju Izraelovu. Povijest stvaranja novovjeke države Židova - Izraela*, Zagreb 1988.
6. Biale D, *Power and Powelessness in Jewish History*, New York 1986.
7. Bogetić D, *Koreni jugoslovenskog opredeljenja za nesvrstanost*, Beograd 1990.
8. Buber M, *On Zion – The History of an Idea*, New York 1973.
9. Dubnov S, *Kratka istorija jevrejskog naroda*, Sremska Mitrovica 2006.
10. Etinger Š, *Istorija jevrejskog naroda*, Beograd 1996.
11. Frankel J, *The Jews and the European Crisis: 1914-1921*, New York 1988.
12. Гедис Ц.Л, *Хладни рат*, Београд 2003.
13. Goldštajn S, *Jevreji u Jugoslaviji 1919-1969*, Beograd 1969.
14. Goldštajn S, *Židovi u Jugoslaviji*, Zagreb 1989.
15. Hilberg R, *Zločinci, žrtve, posmatrači; Jevrejska katastrofa 1933-1945*, Beograd 2001.
16. Hobsbaum E, *Doba ekstrema, Istorija kratkog dvadesetog veka*, Beograd 2004.
17. Hobsbaum E, *Interesantna vremena*, Podgorica 2005.
18. Hobsbaum E, *Nacije i nacionalizam od 1780: program, mit, stvarnost*, Beograd 1995.
19. Храбак Б, *Јевреји у Београду, до стицања равноправности (1878)*, Београд 2009.
20. Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji (1944-1952), Kraj ili novi početak*, Beograd 2009.
21. Kačavenda P, *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945*, Beograd 1991.
22. Kedourie E, *Politics in the Middle East*, Oxford 1992.
23. Kerkkänen A, *Yugoslav Jewry: Aspects of post-World War II and post-Yugoslav developments*, Helsinki 2001.
24. Keylor W.R, *The Twentieth-Century World, An International History*, Oxford 2001.
25. Кољанин М, *Јевреји и антисемитизам у Краљевини Југославији 1918-1941*, Београд 2008.
26. Кремптон Р, *Балкан после Другог светског рата*, Београд 2003.
27. Lebl Ž, *Do „konačnog rešenja“ . Jevreji u Beogradu 1521-1942*, Beograd 2001.
28. Lebl Ž, *Do „konačnog rešenja“ . Jevreji u Srbiji*, Beograd 2002.

29. Manošek V, *Holokaust u Srbiji, Vojna okupaciona politika i uništavanje Jevreja 1941-1942*, Beograd 2007.
30. Mansfield P, *A history of the Middle East*, London 2003.
31. Милошевић М, *Јевреји за слободу Србије 1912-1918*, Београд 1995.
32. Mos Dž. L, *Istorija rasizma u Evropi*, Beograd 2005.
33. Petranović B, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Beograd 1980.
34. Petranović B, *Istorija Jugoslavije 1918-1988 I-III*, Beograd 1989.
35. Петрановић Б, *Југославија на размеђу (1945-1950)*, Подгорица 1998.
36. Petranović B, *Srbija u Drugom svetskom ratu*, Beograd 1992.
37. Поповић Н, *Јевреји у Србију 1918-1941*, Београд 1997.
38. Радић Р, *Држава и верске заједнице 1945-1970 I-II*, Београд 2002.
39. Radić R, *Verom protiv vere: država i verske zajednice u Srbiji 1945-1953*, Beograd 1995.
40. Ристовић М, *У потрази за уточиштем – Југословенски Јевреји у бекству од холокауста 1941-1945*, Београд 1998.
41. Robbins K, *The World since 1945; A Concise History*, Oxford 1998.
42. Робертс Џ.М, *Европа 1880-1945*, Београд 2002.
43. Roberts J.M, *The Penguin History of the Twentieth Century*, London 1999.
44. Romano J, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici NOR*, Beograd 1980.
45. *Spomenica Saveza jevrejskih opština Jugoslavije*, Beograd 1969.
46. Шланг И, *Јевреји у Београду*, Београд 1926.
47. Šobajić V, *Jevrejstvo i Izrael*, Skopje 1982.
48. Šosberger P, *Jevreji u Vojvodini: kratak pregled istorije vojvođanskih Jevreja*, Novi Sad 1998.
49. Vadney T. E, *The World since 1945*, London 1998.
50. Vestad O.A, *Globalni Hladni rat*, Beograd 2008.
51. *Židovi na tlu Jugoslavije*, Zagreb 1988.

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

1. Alkalaj D.A, *Jugoslovenska alija*, Jevrejski almanah 1955/6, 190-200.
2. Brauning K, *Konačno rešenje u Srbiji – Judenlager na Sajmištu – studija slučaja*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 407-428.
3. Caplan N, *Zionist View of the Early 1930's*, Studies in Contemporary Jewry, The Jews and the European Crisis (1914-1921), Volume IV, 250-262.
4. Cvi M.B, *Na putu stvaranja jedinstvene nacije*, Jevrejski almanah 1954, 178-181.

5. Frajdenrajh H.P, *Jevreji Beograda između ratova*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 365-371.
6. Glišić V, *Otpor sukobu sa Informbiroom u vrhu KPJ*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948, Beograd 1999, 173-181.
7. Ivanković M, *Jevreji u Jugoslaviji 1918-1952*, Pisati istoriju Jugoslavije, Beograd 2007, 119-139.
8. Ivanković M, *Odlazak jevrejskih izbeglica-žrtava Holokausta iz evropskih zemalja za Palestinu preko teritoriji Jugoslavije 1946/7. godine*, Tokovi istorije 3 (2006), 141-153.
9. Joran E, *Pet godina nezavisnost Izraela*, Jevrejski almanah 1954, 156-164.
10. Liebman C.S, *The Debate on American Jewish Life: A „Survivalist’s“ Response to Some Recent „Revisionist“ Works*, Studies in Contemporary Jewry, The Jews and the European Crisis (1914-1921), Volume IV, 175-184.
11. Mevorah A.M, *O radu saveza jevrejskih opština prvih dana po oslobođenju Beograda*, Jevrejski almanah 1955/6, 123-126.
12. Perera D, *Neki statistički podaci o Jevrejima u Jugoslaviji u periodu od 1938 do 1965 godine*, Jevrejski almanah 1963-1964, 135-147.
13. Perić M, Stanić S, *Jevreji Beograda u popisima stanovništva XIX i XX veka*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja 6 (1992), 277-309.
14. Petrović R, *Istorijski značaj i političke reperkusije 1948*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948, Beograd 1999, 13-20.
15. Shay S, *Israel and Yugoslavia between East and West*, Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961, Beograd 2008, 473-482.
16. Vajs A, *Jevreji u novoj Jugoslaviji*, Jevrejski almanah 1954, 125-144.
17. Živanov S, *Uzroci i posledice sukoba*, Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948, Beograd 1999, 21-34.

ШТАМПА

1. „Борба“ за децембар 1948.
2. „Политика“ за децембар 1948.

РЕСУРСИ СА ИНТЕРНЕТА

1. *A Definiton of Zionism*,
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Zionism/zionism.html>

17. *The Declaration of the Establishment of the State of Israel (May 14th, 1948)*,
<http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace+Process/Guide+to+the+Peace+Process/Declaration+of+Establishment+of+State+of+Israel.htm>
18. Weiner R, *Sephardim*,
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/Sephardim.html>

11. САДРЖАЈ

1. ПРЕДГОВОР.....	2
2. УВОД.....	5
3. РАЗЛОЗИ ЗА ИСЕЉЕЊЕ.....	17
4. ОРГАНИЗАЦИЈА ИСЕЉЕЊА.....	30
4.1. ОДУСТАЛИ, ОДБИЈЕНИ, НЕПРИЈАВЉЕНИ.....	39
4.2. ВОЈНИЦИ И ОСУЂЕНИЦИ.....	45
4.3. ИСЕЉЕЊЕ ДЕЦЕ БЕЗ РОДИТЕЉА.....	50
5. ЕКОНОМИЈА ИСЕЉЕЊА.....	56
5.1. ФИНАНСИЈСКА ПОМОЋ ПРИ ИСЕЉЕЊУ.....	59

5.2. „РАЧУН РЕПАТРИРАЦА“	65
6. ТРАНСПОРТ СВОЈИНЕ ИСЕЉЕНИКА.....	73
6.1. ДО РИЈЕЧКЕ ЛУКЕ.....	76
6.2. ОД РИЈЕЧКЕ ЛУКЕ ДО ХАИФЕ.....	81
7. ОПРОШТАЈ ОД ИСЕЉЕНИКА.....	88
8. ПОСЛЕДЊИ ДАНИ ПРВЕ АЛИЈЕ.....	94
9. ЗАКЉУЧАК.....	98
10. СПИСАК КОРИШЋЕНИХ ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ.....	102
11. САДРЖАЈ.....	108